

Voluntary Subnational Review

De SDG's en Decentrale Overheden in Nederland

2. EINDE AAN HONGER

3. GEZONDHEID EN WELZIJN

4. GOED ONDERWIJS

5. VROUWEN EN MANNEN
GELIJK

8. FATSOENLIJKE BANEN EN
ECONOMISCHE GROEI

9. INNOVATIE EN DUURZAME
INFRASTRUCTUUR

10. MINDER ONGELIJKHEID

11. VEILIGE EN DUURZAME
STEDEN

14. BESCHERMING VAN ZEEËN
EN OCEANEN

15. HERSTEL ECOSYSTEMEN
EN BEHOUD BIODIVERSITEIT

16. VREDE, VEILIGHEID EN
RECHTVAARDIGHEID

17. PARTNERSCHAPPEN VOOR
DE DOELEN

Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Interprovinciaal Overleg, Unie van Waterschappen

[Juli 2022]

VNG, IPO, UvW

Inhoud

Opening statement	1
1. Introductie.....	2
2. Methodologie voor de ontwikkeling van het rapport.....	2
3. Beleid en bestuurlijke context voor de SDG-agenda	3
3.1. Bestuursvorm en rol decentrale overheden	3
3.2. Nationale coördinatiesystemen voor de SDG-implementatie en voortgangsmonitoring	4
3.3. Bestuurlijke samenwerking rond maatschappelijke opgaven	6
4. Inzet decentrale overheden voor de SDG's	9
4.1. Lokaal eigenaarschap en de rol van de koepelorganisaties	9
4.2. Decentrale SDG-implementatie: integratie SDG's in beleid en begrotingen	14
4.3. Decentrale SDG-monitoring en databeschikbaarheid	14
5. Voortgang op de 17 SDG's	16
5.1. SDG 1 – Einde aan armoede	17
5.2. SDG 2 - Voedselzekerheid voor iedereen en duurzame landbouw.....	19
5.3. SDG 3 - Goede gezondheid en welzijn voor iedereen.....	22
5.4. SDG 4 Kwalitatief goed onderwijs voor iedereen.....	25
5.5. SDG 5 Gendergelijkheid	28
5.6. SDG 6 Toegang tot drinkwater en sanitaire voorzieningen, duurzaam beheer van water	30
5.7. SDG 7 - Duurzame en betaalbare energie voor iedereen	32
5.8. SDG 8 Inclusieve, duurzame economie en waardig werk voor iedereen	35
5.9. SDG 9 - Duurzame infrastructuur, mobiliteit en industrie.....	38
5.10. SDG 10 - Ongelijkheid verminderen binnen en tussen landen.....	41
5.11. SDG 11 – Inclusieve, veilige, veerkrachtige en duurzame steden en	
gemeenschappen.....	44
5.12. SDG 12 - Verantwoorde productie en consumptie en efficiënt grondstoffengebruik..	47
5.13. SDG 13 - Aanpak van klimaatverandering.....	50
5.14. SDG 14 - Beschermen en duurzaam gebruik van oceanen en zeeën	53
5.15. SDG 15 - Beschermen en duurzaam gebruik van ecosystemen op land	54
5.16. SDG 16 - Vreedzame inclusieve samenlevingen.....	57
5.17. SDG 17 Mondiale partnerschappen en coherent beleid voor duurzame ontwikkeling	59
6. Conclusies.....	61

6.1	Geen evenwicht tussen de drie pijlers van duurzame ontwikkeling.....	61
6.2	Verschillen tussen regio's en typen gemeenten	62
6.3	Beleidsinzet, knelpunten en relatie met landelijk beleid	63
6.4	Brede Welvaart en SDG's als kader voor beleid en monitoring.....	67
7.	Bijlage: aanvullende databronnen per SDG.....	68

Opening statement

Nederland onderschrijft de 17 duurzame ontwikkelingsdoelen. De decentrale overheden doen dat in toenemende mate ook. Vaak diepgaand op een enkele SDG, zoals de richtlijnen die de provincies ontwikkelen op duurzaam inkopen, maar ook zien we dat op alle 17 SDG's gerapporteerd wordt, zoals de grootste gemeenten van Nederland dat doen.

Als VNG, IPO, Unie van Waterschappen zien we de positieve ontwikkeling in het gebruik van SDG's als kader, als monitor en als leidraad voor duurzame ontwikkeling. Steeds meer decentrale overheden maken er gebruik van. In 2022 is ruim een derde van alle Nederlandse gemeenten een Global Goals gemeente.

Op de voortgang op de duurzame ontwikkelingsdoelen zijn we wisselend positief. Hoewel er vooruitgang is op veel gebieden, is het tempo onvoldoende om de SDG-agenda voor 2030 te behalen. Voor een groot deel van de SDG's is Nederland, als een van de rijkste landen ter wereld, een vanzelfsprekende koploper. Maar niet iedereen ervaart deze voortgang op dezelfde manier. We zien een toenemende tweedeling in Nederland, die leidt tot een ongelijkheid in financiële zekerheid, onderwijs, gezondheid en woonmogelijkheden (zie hoofdstuk 6). De COVID-19 pandemie heeft deze tweedeling verdiept. Niet alle inwoners ervaren de brede welvaart. Een tweede belangrijke constatering in deze rapportage is dat de welvaart en het welzijn in Nederland ten koste gaat van de natuur in brede zin. Zowel in eigen land als in het buitenland, waar we de grondstoffen importeren voor onze economische sectoren.

Ondanks de positieve ontwikkelingen, beseffen we als koepels van decentrale overheden dat dit niet voldoende is, om de 17 duurzame ontwikkelingsdoelen te behalen en ook de familie van andere landen te ondersteunen die te behalen. Het is een gezamenlijke inzet en daar zijn we ons terdege van bewust.

Een belangrijke oproep doen we aan de rijksoverheid, om gezamenlijk met de decentrale overheden, het grotere verhaal in samenhang uit te dragen. Duurzame ontwikkeling voor mens, dier en natuur, in Nederland en de wereld.

Jan van Zanen (voorzitter Vereniging van Nederlandse Gemeenten), **Rogier van der Sande** (voorzitter Unie van Waterschappen) en **Jaap Smit** (voorzitter Inter-Provinciaal Overleg).

1. Introductie

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Unie van Waterschappen (UvW) zijn de drie koepelverenigingen van de decentrale overheid in Nederland. Een van de vele onderwerpen waarin de koepels hun achterban steunen is de Sustainable Development Goals (SDG's), waarin de decentrale overheden een belangrijke rol hebben. De Unie van Waterschappen en de VNG merken dat de SDG's een steeds grotere rol beginnen te spelen voor hun achterban, via initiatieven zoals VNG's Gemeenten4GlobalGoals campagne (119 deelnemende gemeenten). Ook bij de provincies worden de SDG's bekender en belangrijker. Om de voortgang in het behalen van de doelen in kaart te brengen, rapporteren de koepels jaarlijks al gezamenlijk over de SDG's via een hoofdstuk in de Nationale SDG-rapportage.

In 2022 brengt Nederland een Voluntary National Review uit aan de VN over de stand van zaken met betrekking tot de implementatie van de SDG's in Nederland. Alom wordt erkend (door de VN, door het Rijk, door decentrale overheden in Nederland en wereldwijd) dat de SDG's alleen kunnen worden gerealiseerd met een sterke betrokkenheid en inbreng van zowel nationale als decentrale overheden. Gemeenten, provincies, waterschappen en nationale overheid staan samen aan de lat om onze duurzaamheidsdoelen voor 2030 te behalen. Als decentrale overheden hebben we daarom besloten ook een Voluntary Subnational Review, oftewel een rapportage over hoe de decentrale overheden in Nederland ervoor staan in het behalen van de SDG's, op te stellen.

De VSR heeft het volgende ten doel:

- In kaart brengen van de bestuurlijke context voor SDG-implementatie;
- Meten van voortgang in het behalen van de doelen;
- Identificeren van obstakels en het geven van beleidsadviezen.

2. Methodologie voor de ontwikkeling van het rapport

De VSR is in samenwerking tussen de VNG International, IPO en Unie van Waterschappen tot stand gekomen. Zij hebben daarbij twee externe adviseurs betrokken voor de data-analyse en de evaluatie met decentrale overheden en externe stakeholders. De UCLG Guidelines voor VSRs zijn gebruikt als uitgangspunt bij de evaluatie en hebben ook als basis gediend voor de opbouw van het rapport.

De VSR is in de volgende stappen tot stand gekomen. Als eerste heeft een uitgebreide bureaustudie en data-analyse plaatsgevonden. Gekozen is om de voortgang van alle 17 SDG's te

evalueren en de indicatoren te gebruiken die eerder door de VNG zijn vastgesteld. Hierbij is gebruik gemaakt van datasets van het Centraal Bureau voor de Statistiek, planbureau's, Waarstaatjegemeente, Waves dashboard van de waterschappen en dashboard van de provincie. Ook zijn de verslagen van de focusgroepen en de documenten uit de VNR gebruikt, hieraan deden ook vertegenwoordigers van decentrale overheden mee. Aanvullend is een vragenlijst uitgestuurd aan alle gemeenten, provincies en waterschappen. De respons van provincies en waterschappen was voldoende, gemeenten hebben de survey echter minimaal ingevuld (5% van alle gemeenten). Doordat de survey niet representatief is, is gekozen om de resultaten als ondersteunend materiaal te gebruiken.

De kwalitatieve evaluatie was gepland middels focusgroepen met bestuurders en met externe stakeholders. Vanwege overvolle agenda's heeft dit geen doorgang kunnen vinden. Een zestal bestuurders van decentrale overheden is geïnterviewd. Een aantal bestuurders is ook SDG-ambassadeur. Externe stakeholders is gevraagd schriftelijk te reageren op een aantal evaluatievragen, hierop kregen we een handvol reacties. Het concept eindrapport is besproken in een validatieworkshop met vertegenwoordigers van gemeenten, provincies en waterschappen.

De VSR betreft alle 17 SDG's. Het gaat over de implementatie van de SDG-agenda in 'directe' zin (in welke mate sturen we op de SDGs?) maar vooral ook: inhoudelijke voortgang op belangrijke deelterreinen, ook als dit niet expliciet aan de SDG's is gekoppeld. Binnen die doelen ligt de focus op de 'grootste opgaven' voor Nederland en op het internationale werk van bijvoorbeeld de waterschappen. Ook is er aandacht voor de onderlinge samenhang en coherentie tussen de verschillende pijlers. Voor een aantal SDG's is onderscheid gemaakt tussen regio's wanneer er een duidelijk beeld was van achtergebleven en kansarme groepen.

Voor deze VSR was goede data beschikbaar van vooral het Centraal Bureau voor Statistiek en de landelijke planbureaus. De VNG heeft een standaardset voor SDG-monitoring ontwikkeld, die ook in te zien is op Waarstaatjegemeente. De waterschappen en provincies hebben uitgebreide voortgang dashboards waaruit het doelbereik te destilleren was.

3. Beleid en bestuurlijke context voor de SDG-agenda

3.1. Bestuursvorm en rol decentrale overheden

Nederland is een 'gedecentraliseerde eenheidsstaat': in de Grondwet is er geen vastgelegde taakafbakening tussen de bestuurslagen. De verdeling van taken en bevoegdheden over de nationale overheid, de 12 provincies, 344 gemeenten en 21 waterschappen verschilt per sector. De rijksoverheid stelt kaders via landelijke wetten, beleid en regels. Ook Europese regelgeving heeft invloed op lokale keuzes in beleid en uitvoering. Binnen deze kaders is er een aanzienlijke mate

van decentrale besluitvorming. Met drie grote decentralisaties in 2015 zijn de gemeenten de 'eerste overheid' geworden in het sociale domein. Zij kregen de regie over de jeugdzorg, de maatschappelijke ondersteuning van kwetsbare groepen zoals langdurig zieken en ouderen met een zorgbehoefte, en over de economische participatie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Gemeenten en provincies hebben ook taken in het bredere sociale domein zoals onderwijs en huisvesting. Samen met de private sector werken zij aan de voorwaarden voor lokale en regionale economische ontwikkeling en werkgelegenheid. De kerntaken van de provincies liggen daarnaast op het gebied van de fysieke leefomgeving, zoals ruimtelijke ontwikkeling, natuurbeheer, energie en klimaat en regionale bereikbaarheid. De 21 waterschappen hebben als hoofdtaak te zorgen voor schoon en voldoende water en waterveiligheid. Van oudsher ging het daarbij om het afvoeren van een teveel aan water, ook met het oog op de landbouw. In toenemende mate is de uitdaging om zowel de stedelijke als landelijke omgeving aan te passen aan extremer weer, en zowel te veel als te weinig water.

De Omgevingswet die naar verwachting in 2023 in werking treedt, betekent een verregaande decentralisatie van de vele en complexe taken op het gebied van ruimtelijke ordening en de fysieke leefomgeving. Dit alles zorgt voor nieuwe verhoudingen tussen gemeenten, Rijk, provincies en waterschappen. Daarnaast wordt voor steeds meer maatschappelijke opgaven op regionaal niveau naar oplossingen gezocht. Er zijn tal van bovengemeentelijke samenwerkingsverbanden zoals veiligheidsregio's en arbeidsmarktregio's. Tegelijk is sprake van een snel veranderende maatschappelijke omgeving. Verschillende ontwikkelingen zijn aanleiding voor deze vraag. Veel maatschappelijke opgaven als energietransitie, klimaatadaptatie en de landbouwtransitie hebben grote ruimtelijke consequenties. Niet alles kan overal tegelijk en de roep om keuzes hoe om te gaan met onze schaarse ruimte wordt steeds vaker en luider gehoord. De strijd om de ruimte wordt ook vertaald naar discussies over de rollen en verantwoordelijkheden van rijk en regio daarbij. Zijn er redenen om de decentrale sturingsfilosofie van de afgelopen decennia aan te vullen met een sterkere regierol van het Rijk? Diverse recente adviezen van adviesraden van het kabinet proberen richting te geven aan versterking van de interbestuurlijke samenwerking. De decentrale overheden streven ernaar om samenleving en bestuur dicht bij elkaar te brengen en hun taken uit te oefenen in samenwerking met inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Dit is ook een noodzaak, gezien de omvang van de opgaven en de soms beperkte middelen.

3.2. Nationale coördinatiesystemen voor de SDG-implementatie en voortgangsmontoring

Nederland heeft in 2015 de Sustainable Development Goals onderschreven, samen met alle andere VN lidstaten. Anders dan in vele andere landen, heeft de Nederlandse regering geen nationale SDG-strategie of programma opgesteld. Ook zijn de 17 mondiale doelen en subdoelen voor het grootste deel niet vertaald naar concrete streefdoelen voor 2030. De VN Agenda 2030 vraagt daar wel om. Vanuit de Nederlandse samenleving is herhaaldelijk opgeroepen om de SDG's een centrale plek te geven in het regeringsbeleid (zie bijvoorbeeld [hier](#) en [hier](#)). In de regeerakkoorden van 2017 en 2021 wordt echter alleen naar de doelen verwezen in de paragraaf ontwikkelingssamenwerking. Het illustreert dat de doelen nog vooral als internationaal raamwerk

worden gezien. De minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking heeft een lichte coördinatierol, zowel voor de binnenlandse als internationale uitvoering. Zij wordt ondersteund door een ambtelijke nationale SDG-coördinator. Er is gekozen voor een 'pragmatische' aanpak, op basis van de bestaande verantwoordelijkheden en structuren. Er is wel een ambtelijke interdepartementale SDG Focal Points werkgroep, waaraan ook de VNG namens de decentrale overheden deelneemt. Op uitzonderingen na worden de SDG's niet expliciet in het beleid benoemd. Er is een SDG-toets ingevoerd voor nieuw overheidsbeleid, maar de toepassing daarvan is nog beperkt.

In Nederland is gesteld dat de SDG's een agenda zijn voor de hele samenleving. De stichting SDG Nederland is een platform van ruim 1.250 maatschappelijke actoren, inclusief gemeenten, die actief aan de SDG's werken. De VNG zit namens de drie koepelorganisaties van de decentrale overheden in het bestuur van de stichting. Er zijn ook maatschappelijke SDG-allianties voor elk van de 17 doelen. Het betreft een lichte mate van afstemming. Verschillende actoren in de samenleving gaan op eigen initiatief en naar eigen inzicht te werk.

Jaarlijks worden twee voortgangsrapportages aangeboden aan de Tweede Kamer. De eerste is een trendmeting van het Centraal Bureau voor de Statistiek: de *Monitor Brede Welvaart en SDG's*. Het concept Brede Welvaart is nauw verwant met de SDG's en vloeit voort uit de erkenning dat het bruto nationaal product een te smalle indicator is voor ontwikkeling. Het CBS en de planbureaus hebben een bredere set indicatoren geselecteerd die samen een beeld geven van de sociale, ecologische en economische ontwikkeling in Nederland. Ook zijn er indicatoren die gerelateerd zijn aan de verwachte effecten van de Nederlandse ontwikkeling op mensen elders en op de toekomst. Sinds 2019 zijn de jaarlijkse SDG-meting en de meting van brede welvaart door het CBS met elkaar gecombineerd tot één publicatie. De indicatoren van beide raamwerken overlappen gedeeltelijk en vullen elkaar aan. Naast de trendmeting door het CBS is er de jaarlijkse SDG-rapportage *Nederland Ontwikkelt Duurzaam*. Dit is een gezamenlijk product van het rijk, decentrale overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven, kennisinstellingen en jongeren waarin, op hoofdlijnen, de gepleegde inzet in kaart wordt gebracht. Een belemmering bij het analyseren van de voortgang in beide rapportages is het ontbreken van nationale SDG-doelen voor 2030 met een daaraan gekoppeld tijdspad. Op een aantal belangrijke terreinen zoals klimaat, circulaire economie en duurzame landbouw zijn zulke doelen er wel. Wat ook mist is een overkoepelend afweegkader en een financieringsraamwerk zoals een *INFF* (Integrated National Financing Framework) voor de SDG's of duurzame ontwikkeling.

In 2021 is geëvalueerd hoe effectief de SDG-uitvoering in Nederland wordt aangestuurd. Het [evaluatierapport](#) constateert dat vanuit de maatschappij wél behoefte is aan een nationale SDG-strategie. Aanbevolen wordt om Brede welvaart en de SDG's in de beleids- en begrotingscyclus in te bedden. De evaluatie geeft een aantal voorstellen om de aansturing meer slagkracht te geven en de samenhang van beleid te versterken. Een duidelijke vertaling van de SDG-subdoelen naar departementale beleidsdoelen zou niet alleen de meetbaarheid ten goede komen, maar zou ook de betrokkenheid van decentrale overheden versterken. Zonder nationale kaders en zonder verantwoordingsplicht is het voor de decentrale overheden minder voordehand liggend de mondiale doelen in hun eigen beleid en planning- en control cyclus centraal te stellen.

3.3. Bestuurlijke samenwerking rond maatschappelijke opgaven

Er is nationaal beleid op vrijwel alle deeltherreinen van de SDG-agenda. De grootste maatschappelijke opgaven in Nederland vertonen sterke raakvlakken met de SDG's. Bijvoorbeeld de ingezette transitie op het gebied van klimaat(adaptatie) en energie (SDG 6, 7 en 13), verduurzaming van de landbouw, terugdringen van het stikstofoverschot, verbeteren van de waterkwaliteit en natuurherstel (SDG 2, 6 en 15) en het streven naar een circulaire economie (SDG 8, 9 en 12). Maar ook vraagstukken rond bestaanszekerheid en schulden (SDG 1 en 10), grotere kansengelijkheid op de arbeidsmarkt en in het onderwijs (SDG 4 en 8), voldoende en betaalbare huisvesting in combinatie met duurzame mobiliteit en bereikbaarheid (SDG 9 en 11), vraagstukken rond asiel en migratie (SDG 10 en 8), en vertrouwen in instituties, digitalisering van de overheid en veiligheid (SDG 16).

Er is frequent bestuurlijk overleg tussen het rijk en decentrale overheden. Tegelijkertijd is 'collegiaal bestuur' op rijksniveau nog niet ontwikkeld, en blijven sectorale belangen daardoor lang in beeld in gezamenlijke besluitvormingsprocessen. Op rijksniveau ontstaat de wens om sneller integrale keuzes te maken, bijvoorbeeld mede op basis van de 2 à 3 dominante (rijks)belangen in een gebied of regio. De huidige opgaven in het ruimtelijk domein zijn uniek, juist door de combinatie van omvang, complexiteit én urgentie. Dat vraagt meer integraliteit in de aanpak en legitimeert een versterking van de diverse overheidspartijen. Een sterkere rijksrol is ook nodig vanwege de internationale verplichtingen die zijn aangegaan én vanwege de complexiteit en het grensoverschrijdende karakter van veel opgaven voor individuele gemeenten en provincies.

Om de maatschappelijke opgaven van deze tijd het hoofd te kunnen bieden wordt ernaar gestreefd de samenwerking tussen de bestuurslagen te versterken. Veel vraagstukken spelen op verschillende bestuurlijke schaalniveaus en in meerdere sectoren tegelijk. Een oplossing die op één niveau of vanuit één sector gezien geschikt lijkt, is dat op een ander schaalniveau en vanuit een ander perspectief vaak niet. Daarom is een gezamenlijke en integrale aanpak nodig waarin gemeenten, provincies, waterschappen en Rijk als één overheid samenwerken met de samenleving.

In de huidige uitvoeringstructuur domineren in het algemeen sectorale uitvoeringstrajecten en programma's; relatief weinig programma's zijn gericht op gebiedsgerichte integratie van belangen en sectoren. Steeds meer programma's en doelen vanuit het Rijk zijn op basis van specifieke uitkeringen (SPUK financiering) bij decentrale overheden: middelen worden van vrij besteedbaar (DUB, gemeentefonds) omgekat naar SPUKs met Rijkssturing en verantwoording, van generiek naar sectoraal. Dat kan handig zijn voor de uitvoeringspraktijk, maar staat haaks op decentralisatie en ruimte voor gebiedspecifiek en geïntegreerd werken.

Enkele nieuwe en meer overkoepelende programma's zoals het 'Programma Verstedelijking & Wonen', het 'Programma Energiesysteem' en het 'Programma Landelijk gebied' lijken hieraan te kunnen bijdragen, maar onduidelijk is nog in hoeverre ze deze rol ook gaan waarmaken. 'Multi-level governance' lijkt bij de uitvoering via programma's in het algemeen beter ontwikkeld dan 'multi-sector governance'. Qua inhoudelijke thema's lijkt er veel overlap te zitten tussen diverse uitvoeringstrajecten en -programma's (bijvoorbeeld bij de thema's woningbouw/verstedelijking versus mobiliteit, landelijk gebied en energieinfrastructuur). Ook lijkt er op sommige relaties te

weinig synergie te bestaan in de uitvoeringsstructuur, bijvoorbeeld tussen de sectorale energieopgaven en de integrale ruimtelijke ontwikkeling, en tussen bodem en ondergrond in relatie met bovengrondse opgaven. En daar waar we op programmaniveau overlap constateren, bijvoorbeeld tussen verstedelijking/woningbouw en mobiliteit, kan er bij de fasering van investeringen (op projectniveau) ook nog te weinig synergie en samenhang bestaan. Ook bestaan veel verschillen in schaalniveaus / gebiedsindelingen die niet altijd te verklaren zijn door verschillen in de aard van de opgaven. Denk bijvoorbeeld aan de verschillende indelingen en samenhangende opgaven in MIRT-regio's, Omgevingsagenda's, Regionale verstedelijkings-strategieën, NOVI-gebieden en Regio Deals.

Het gezamenlijk en in onderlinge samenhang aanpakken van de grote opgaven, en het nemen van verantwoordelijkheid voor concrete resultaten, kan alleen slagen onder de juiste voorwaarden en met duidelijke afspraken over ieders rol. Succesvoorwaarden zijn duidelijke kaders, een helder mandaat, goede democratische borging en voldoende financiële middelen en uitvoeringskracht. Belangrijk zijn heldere investeringsregelingen; financiering door het Rijk vindt plaats vanuit sectorale budgetten die deels gekoppeld zijn aan verschillende programma's. Veel uitvoeringstrajecten en -programma's beschikken niet over 'eigen investeringsmiddelen'; slechts enkele programma's beschikken over eigen financiering, en enkele investeringsregelingen voeden vaak meerdere programma's. Bij de start van nieuwe trajecten en programma's is niet altijd duidelijk of en hoe in middelen wordt voorzien en aan welke tafel waarover wordt beslist.

Voor de decentrale overheden staat de wens voorop om te werken op basis van een gelijkwaardig partnerschap met het Rijk, waarin elke partner eventuele financiële of wettelijke belemmeringen en kansen bespreekbaar kan maken. Ook is belangrijk dat het nationale beleid voldoende rekening houdt met de uitvoeringspraktijk: nieuwe wet- en regelgeving moeten tijdig op uitvoerbaarheid worden getoetst en doorgerekend. Met name gemeenten kampen met onvoldoende menskracht, geld en bevoegdheden om de aan hen gedelegeerde taken uit te voeren. Bovendien hebben gemeenten steeds minder zeggenschap over de aanwending van middelen, wat hun autonomie ondermijnt, zoals taakstelling in het sociaal maar ook in het ruimtelijk domein, waarbij beschikbaarheid van middelen nog de vraag is. Ook speelt de korting op het gemeentefonds, wat wordt herverdeeld onder gemeenten via o.a. Wbi. De slechte financiële positie dwingt veel gemeenten zelfs om belangrijke lokale voorzieningen af te stoten. In het gesprek over de rol van decentrale overheden in de uitvoering van beleid is het van belang om onderscheid te maken in twee niveaus van uitvoering: het niveau waarin rijk en regio wederkerige afspraken ('deals') maken over doelbereik en het niveau dat rechtstreeks leidt tot de uitvoering van projecten ('schop in de grond'). Dat beide niveaus in veel discussies nog door elkaar lopen, scheidt verwarring. In het nieuwe regeerakkoord wordt de belangrijkste bron van gemeentelijke financiering nog verder gekort. De interbestuurlijke verhoudingen staan nog steeds 'uit het lood', schrijft de VNG in haar [jaarplan](#) voor 2022. Er zijn dringend middelen nodig voor gemeenten om achterstanden weg te werken én er is structureel zekerheid nodig over ruimte om te investeren.

In de aanloop naar de landelijke verkiezingen van 2017 deden de drie koepels van decentrale overheden samen een aanbod aan het nieuwe kabinet voor een gezamenlijke investeringsagenda, met de focus op duurzame infrastructuur, de energietransitie en aanpassing aan klimaatverandering. Ook bij de verkiezingen van 2021 werd een gemeenschappelijke agenda opgesteld, met als titel [Krachtig groen herstel van Nederland](#). Drie thema's staan hierin centraal:

wonen en leefomgeving (SDG 11), regionale economie (SDG 8, 9, 12) en klimaat en energie (SDG 6, 7, 13). Deze opgaven zijn onlosmakelijk verbonden met tal van andere thema's zoals water, natuur (SDG 6 en SDG 15), landbouw (SDG 2), leefbaarheid en bereikbaarheid, maar ook gezondheid (SDG 3), cultuur (SDG 4 en 11), digitalisering en participatie (SDG 16). Ook vroegen gemeenten via de propositie [De winst van het sociaal domein](#) aandacht van het Rijk voor 3 opgaven in het sociaal domein: herstellen van bestaanszekerheid (SDG 1), vergroten van kansengelijkheid (SDG 10) en het makkelijker maken van gezond leven (SDG 3).

Voor de inwoners is de leefomgeving één geheel, zowel fysiek, economisch als sociaal. De decentrale overheden willen de verschillende opgaven in onderlinge samenhang aanpakken en vertalen naar concrete resultaten in een gebiedsgerichte benadering, die aansluit bij de lokale en regionale omstandigheden. Zij ervaren een spanningsveld tussen landelijke regelgeving en het gebiedsgericht werken. In gebiedsgerichte processen zitten alle belanghebbenden en overheden aan tafel en wordt vanuit de opgave en met de gegeven kaders, aan mogelijke oplossingen gewerkt. Te rigide kaders frustreren dit proces. In de huidige situatie worden financiële middelen nog veelal sectoraal en incidenteel aan gemeenten, waterschappen en provincies uitgekeerd voor de afzonderlijke opgaven. De middelen sluiten niet op elkaar aan en hebben elk hun eigen procedures en verantwoording. Om een einde te maken aan die verkokering zal ook de landelijke overheid moeten sturen op intersectorale oplossingen via interdepartementale benaderingen. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door periodiek de volgende sturingsvragen te agenderen: 1) Welke opgaven en doelen willen we op basis van welke wederkerige afspraken en met welke middelen en instrumenten bereiken via welk van de drie uitvoeringssporen? 2) Wie besluiten waarover aan welke tafel, op basis van welke afspraken over afstemming van de voorbereiding van die besluitvorming? 3) Welke opdrachten formuleren we voor welke 'uitvoeringsorganisatie(s)', en welke kaders, randvoorwaarden en middelen geven we daarbij mee?

In 2018 startten het rijk en de decentrale overheden een vierjarig interbestuurlijk programma (IBP) voor negen grote maatschappelijke opgaven, in het fysieke domein, het sociale domein en overkoepelende vragen op het gebied van goed openbaar bestuur en passende financiële verhoudingen. Hierin werd gebruik gemaakt van regionale, gebiedsgerichte ontwikkeling en van Regiodeals tussen het rijk, de regio's en maatschappelijke organisaties en bedrijven. De visie van het IBP om opgaven aan elkaar te verbinden om maatschappelijke meerwaarde te bieden was zeer in de geest van de SDG's. In de laatste fase van het IBP was te zien dat er vaker regionaal wordt samengewerkt. Het rijk schuift vaker aan bij gebiedsgerichte processen, die veelal door provincie of waterschap georganiseerd worden. Ook op specifieke thema's zoals mensenhandel (SDG 16) en klimaat en energie (SDG's 13 en 7) is goed samengewerkt, al verschillen de programma's sterk in mate van integraliteit. Het lukt ondanks bereidheid tot verdere samenwerking echter nog niet overal goed genoeg om als één overheid te werken: botsende rolopvattingen, versplinterde geldstromen (over het algemeen hebben de meeste rijk-regioprogramma's niet de beschikking over eigen middelen, maar vindt financiering plaats via sectorale investeringsregelingen zoals het Mobiliteitsfonds) en verantwoordingsstructuren en verkokering blijven een probleem.

Versterking van de decentrale sturing op de huidige uitvoeringsstructuur zou kunnen leiden tot een meer opgavegerichte, en minder institutioneel gerichte aanpak. Het beeld van de uitvoeringsstructuur maakt op dit moment namelijk onvoldoende helder hoe deze voortvloeit uit de

aard van de opgaven. Een sterkere rol voor decentrale overheden kan bijdragen aan meer samenhang en slagkracht tussen rijk en regio als deze sturing zich richt op:

- Bewustere keuzes over welke opgaven op welke manier (bijvoorbeeld sectoraal-generiek, sectoraal-gebiedsgericht, of integraal-gebiedsgericht) en op welk schaalniveau / in welke gebieden worden opgepakt;
- Meer evenwicht en versterken van de relaties tussen sectorale versus integrale, gebiedsgerichte trajecten en programma's door afspraken over wie waarover in welke volgorde besluiten neemt;
- Verdere vereenvoudigingen in de uitvoeringsstructuur gericht op minder overlap, meer bundeling, meer synergie tussen thema's.

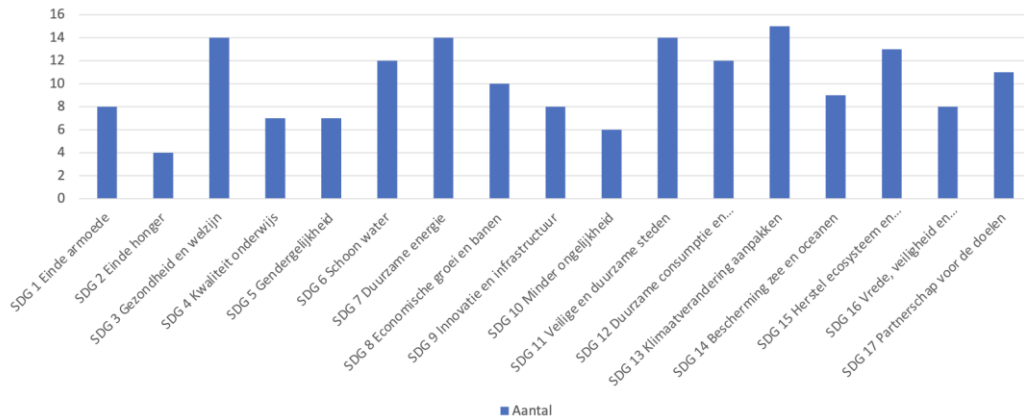
4. Inzet decentrale overheden voor de SDG's

4.1. Lokaal eigenaarschap en de rol van de koepelorganisaties

De VNG, IPO en Unie van Waterschappen bevorderen de bewustwording en de implementatie van de SDG's bij hun leden. VNG International geeft met de campagne [Gemeenten4GlobalGoals](#) sinds 2016 actief invulling aan de rol van aanjager. Dit doet zij namens de VNG. Tot dusver hebben 119 gemeenten zich aangesloten bij de campagne; zij noemen zich Global Goals gemeente. De VNG verzorgt handreikingen en deelt inspirerende voorbeelden om gemeenten te ondersteunen bij de implementatie van de doelen of de toepassing van de SDG's als beleidskader. Begin 2022 publiceerde de VNG bijvoorbeeld een handreiking over de SDG's ter ondersteuning van de coalitieonderhandelingen na de gemeenteraadsverkiezingen. Het VNG-netwerk *Gemeenten4GlobalGoals* organiseert daarnaast bijeenkomsten, stuurt een informatieve nieuwsbrief en verzorgt jaarlijks een hoofdstuk in de nationale voortgangsrapportage aan het parlement. In 2022 is een SDG-dashboard online gezet waarin gemeenten informatie kunnen vinden over hun voortgang met de SDG's (zie paragraaf 4.3).

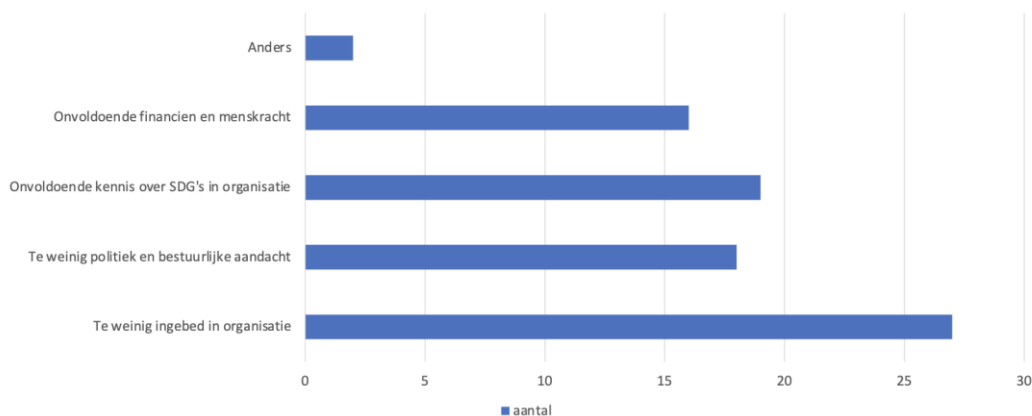
De belangrijkste positieve verandering in de afgelopen vijf jaar is dat het draagvlak voor duurzame ontwikkeling is toegenomen, zowel bij overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties als inwoners. Dit wordt bevestigd in de resultaten van de survey voor deze VSR, de gesprekken met bestuurders en externe stakeholders. Het komt door meer bekendheid van de SDG's, maar ook door actuele vraagstukken zoals het stikstofoverschot en de slechte waterkwaliteit, en de negatieve effecten die deze hebben op zowel de natuur als op de ruimte voor nieuwe ontwikkelactiviteiten zoals woningbouw. Daarnaast zijn er zichtbare en voelbare effecten van klimaatverandering en wordt daar veelvuldig in de media over geschreven. Als derde factor wordt de COVID-19 crisis en de toegenomen ongelijkheid tussen inwoners genoemd. In de survey werd duidelijk dat de SDG's gericht op energie en klimaat, duurzame stedelijke ontwikkeling en gezondheid de meeste aandacht krijgen, zie tabel:

Welke SDG doelen hebben invloed op beleidsvorming en of kaderstelling?

Terwijl meer bekendheid en de actualiteit worden benoemd als positieve factor voor meer aandacht voor de SDG's, is het omgekeerde ook het geval. Het gebrek aan kennis en politiek en bestuurlijk draagvlak in de organisatie is een obstakel om de SDG's een rol te laten spelen in kaderstelling, verantwoording en als leidraad voor duurzame ontwikkeling. Dat komt ook omdat er geen prikkel is om de SDG's wel of niet formeel te hanteren, zoals in ontwikkelende landen wel vaak het geval is (SDG-implementatieprogramma's waaraan financiering is gekoppeld). Slechts een derde van de gemeenten heeft zich aangemeld als Global Goals gemeente en slechts 5% van gemeenten vulde de survey volledig in. Ook het gebrek aan menskracht wordt meerdere keren genoemd door respondenten. Respondenten benoemden de factor 'te weinig ingebed in de organisatie' als belangrijkste obstakel, gevolgd door 'te weinig kennis over SDG's in de organisatie'. Een recent onderzoek in opdracht van een waterschap in Overijssel, benoemt ook de spanning in de waterschappen tussen kerntaken en maatschappelijke opgaven en het gebrek aan financiële middelen als een belangrijke factor. Ook is de terminologie van de SDG's niet direct toepasbaar in het werk van de waterschappen (Muiswinkel, 2021, p 7).

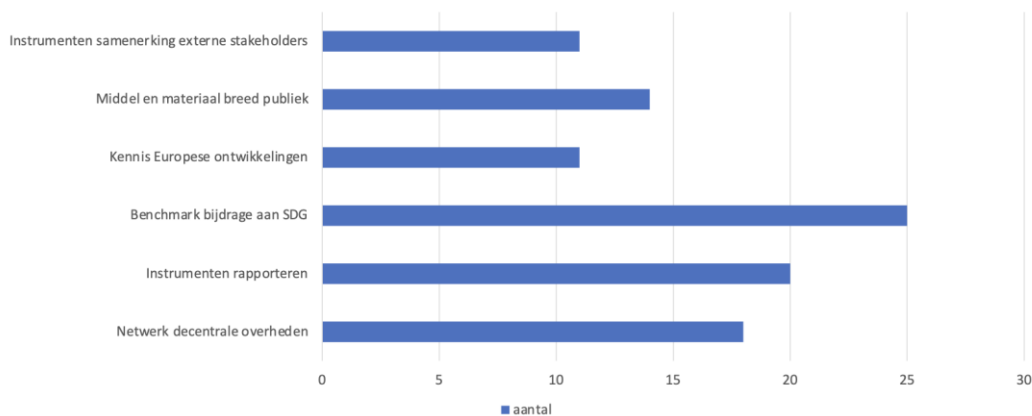
Obstakels

Een derde van de 25 meest actieve gemeenten betreft externe stakeholders bij het werken aan de SDG's. De intrinsieke motivatie van bestuurders (raadsleden, wethouders, burgemeester) is een belangrijke succesfactor.

We vroegen de decentrale overheden ook wat het werken met en aan de SDG's makkelijker zou maken. De antwoordoptie 'Een benchmark om de voortgang te meten' werd daarbij het vaakst genoemd:

Makkelijker

De gemeente Utrecht is een [goed voorbeeld](#) voor de monitoring van de voortgang van de SDG's. Het heeft [een internetpagina](#) ontwikkeld waar de voortgang per SDG en per indicator inzichtelijk is gemaakt. Het doel van de monitoring is bewustwording en kennisuitwisseling.

Een kritiekpunt, ook verwoord in de gesprekken met bestuurders, is dat de SDG's nog te vaak worden geschaard onder het beleidsthema 'Internationaal', zo ook in de eigen organisatie van de VNG. Bestuurders zien het als een gemiste kans dat in de governancestructuur van de VNG de SDG's alleen geagendeerd worden in de VNG commissie Internationaal. De afzonderlijke SDG-onderwerpen worden uiteraard besproken in de vakcommissies, maar worden daarin vaak niet als zodanig aan de SDG-agenda gekoppeld. Het versterkt de indruk dat de SDG's over internationale zaken of ontwikkelingssamenwerking gaan, in plaats van over voor Nederlandse gemeenten. Dit wordt versterkt door de Engelstalige terminologie (Global Goals of SDG's, Sustainable Development Goals). Het eigenaarschap over de SDG-agenda wordt daardoor niet voldoende gevoeld. Van wie zijn de SDG's?

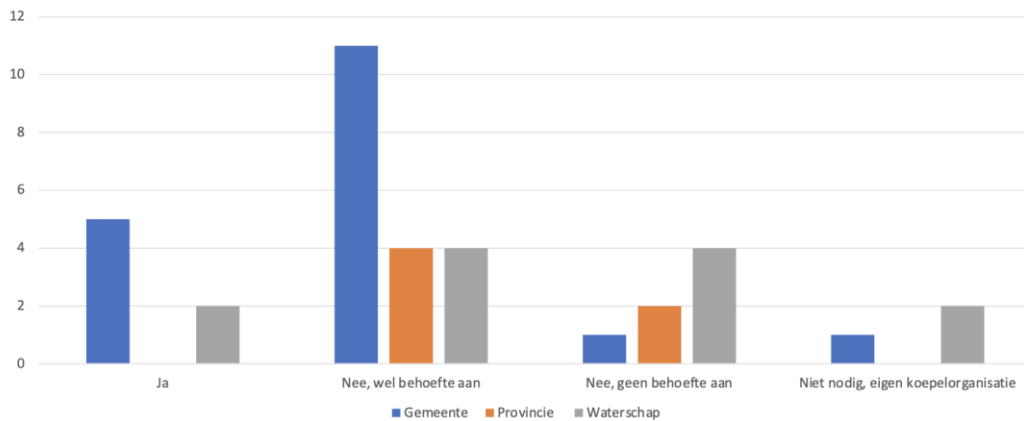
Het Interprovinciaal Overleg heeft geen centraal punt om invulling te geven aan de bewustwording en promotie van de SDG's. Provincies zijn wel belangrijke actoren op een aantal SDG's en vliegen deze sectoraal aan. Hier is volgens sommige respondenten winst te behalen, omdat de provincies een spilfunctie hebben in ruimtelijke ontwikkelingen en natuur en een belangrijke rol spelen bij de energietransitie en de transitie naar een circulaire economie.

De Unie van Waterschappen promoot de SDG's zowel in de interne organisatie, bij de kerntaken en maatschappelijke opgaven als in het internationale programma Blue Deal. Er zijn veel voorbeelden van waterschappen die een circulaire werkomgeving hebben gerealiseerd. In de gesprekken met waterschapsbestuurders wordt duidelijk dat naast de functionele taken van het waterschap, de omarming van de maatschappelijke opgaven en grote transitie, veel vanzelfsprekender is geworden.

Over de ondersteuning van de Rijksoverheid zijn de resultaten van de Survey helder. Daar is behoefte aan, zoals onderstaande tabel laat zien. In de aanvullende gesprekken werd de inzet van VNG-international als voldoende beschouwd. Als voorbeelden werden genoemd, het geven van handvatten om SDG's in beleid en begroting te vertalen en de praktische handreikingen. De waterschappen antwoorden vaker dat zij geen behoefte hebben aan ondersteuning van de rijksoverheid of dat ze de ondersteuning vanuit de Unie van Waterschappen voldoende vinden.

Ondersteuningsbehoefte Rijksoverheid

Er zijn veel praktijkvoorbeelden waarin verschillende overheden, maatschappelijke partners en bedrijven samenwerken aan de SDG's. De vereniging [Circulair Friesland](#) is een goed voorbeeld, waarbij een aantal bedrijven en de provincie Friesland het voortouw namen in 2016 om samen te versnellen om tot een circulaire economie te komen. Het leidde tot een breed netwerk, activiteiten, innovaties en de ambitie om in 2025 de meest circulaire provincie in Europa te zijn.

In de Achterhoek werken 7 gemeenten samen in de Regio Achterhoek en Achterhoek Raad. In 2021 hebben zij, en de Commissaris van de Koning in Gelderland, uitgesproken een SDG-regio te worden, met de intentie de SDG's als kader te gebruiken voor beleid en uitvoering. In de regio West-Friesland werken gemeenten samen aan de sociale SDG's. En ook in de strategie van de gemeenten van regio Foodvalley worden de SDG's meegenomen.

Ook wordt door gemeenten samengewerkt met maatschappelijke partners. Zo organiseerde de gemeente Leiden samen met 200 maatschappelijke partners het [Leiden 2030 festival](#) en liet in een programma van 31 dagen bijna 25.000 mensen kennismaken met de duurzame ontwikkelingsdoelen en -initiatieven in hun nabije omgeving. Gemeente Oss werkt nauw samen met de samenleving via haar actieve [Global Goals Platform Oss](#). Het werken met lokale platforms om inwoners te betrekken komt in veel actieve Global Goals Gemeenten voor.

In dit bijzondere SDG rapportagejaar naar de Verenigde Naties, rapporteren gemeenten Amsterdam en Rotterdam aan de Verenigde Naties via een *Voluntary Local Review*, waarmee mooi specifiek-lokaal wordt ingezoomd op de SDG-implementatie in deze gemeenten, en daarmee een belangrijke aanvulling op deze *Voluntary Subnational Review*.

4.2. Decentrale SDG-implementatie: integratie SDG's in beleid en begrotingen

Gemeenten hebben taken en rollen op het vlak van alle 17 doelen. De primaire verantwoordelijkheid voor opgaven op het terrein van SDG 2, 14 en 15 ligt bij de provincie en het rijk. De waterschappen hebben directe verantwoordelijkheden in relatie tot SDG 6 en 13, maar zetten zich ook in voor SDG 2, 7, 12, 15 en andere doelen, via zowel hun kerntaken als de bedrijfsvoering.

De decentrale overheden zien rollen voor zichzelf als beleidsmaker, uitvoerder, toezichthouder en investeerder. Maar ook van verbinder, wegbereider, facilitator en katalysator voor duurzaam gedrag bij andere partijen. Echter, het kost veel tijd om te bepalen hoe en in welke mate de doelen lokaal verankerd worden. Ook zijn niet alle politieke partijen even enthousiast.

Uit onderzoek van [Everlast Consultancy](#) (2021) onder 25 Global Goals Gemeenten blijkt dat er in 92% van deze gemeenten actief gewerkt wordt aan de SDG's. Een veel kleiner deel, respectievelijk 16 en 20% positioneert de SDG's als integraal onderwerp in de organisatie of pakt het programmatisch op. In slechts 8% van deze gemeenten worden de SDG-targets benoemd in de begroting en is er apart budget beschikbaar. In provincies en waterschappen worden de SDG's incidenteel gebruikt in beleid en begrotingen, soms om zichtbaar te maken welke SDG's bij welke beleidssectoren horen (als referentie), en soms als toets bij het inkoopbeleid. Over het algemeen kan geconcludeerd worden dat de integratie van de SDG's in beleid en begroting minimaal gebeurt en de SDG's daarmee niet als sturingskader worden gebruikt.

4.3. Decentrale SDG-monitoring en databeschikbaarheid

In Nederland worden veel statistieken bijgehouden op alle niveaus. Rijke bronnen van informatie zijn de databestanden en rapportages van het Centraal Bureau Statistiek (CBS), de drie planbureaus en meer gespecialiseerde organisaties zoals het RIVM, het kadaster of de politie. Voor de energietransitie is RVO op Rijksniveau de belangrijkste uitvoeringsorganisatie, verantwoordelijk voor subsidietoekenning, monitoring en kennisdeling. Het Bureau Energieprojecten, onderdeel van RVO, is verantwoordelijk voor de uitvoering van projecten die onder de Rijkscoördinatierегeling vallen. Met de regionale energiestrategieën is een groot deel van de uitvoering decentraal belegd in de regio. De monitoring van de RES'en ligt bij het PBL, dat ook verantwoordelijk is voor de monitoring van het Klimaatakkoord.

De provincies, waterschappen en grotere gemeenten verzamelen ook eigen data, zowel kwalitatieve als kwantitatieve. De VNG brengt als dienstverlening voor alle gemeenten veel actuele data op een toegankelijke manier samen in thematische dashboards op de website [Waarstaatjegemeente](#) (WSJG). Het IPO heeft als koepelorganisatie ook een website met statistische informatie, maar meer recente en uitgebreide monitoringsinformatie wordt bijgehouden door de twaalf provincies zelf. In 2021 en 2022 heeft het IPO een indicatorenset ontwikkeld voor circulair en duurzaam inkopen, die door alle 12 provincies onderschreven en toegepast zal worden.

De Unie van Waterschappen heeft het [Waves dashboard](#), waarvoor de waterschappen jaarlijks de gegevens beschikbaar maken. De drie koepelorganisaties bieden ook rapportages in diverse vormen waarin ontwikkelingen worden geduid.

Het actief monitoren van de voortgang op de 17 SDG's gebeurt op decentraal niveau nog maar zeer beperkt. Voor de landelijke SDG-trendmeting heeft het CBS data voor zo'n 50% van de officiële VN-indicatoren; daarnaast hanteert het eigen indicatoren. Maar lang niet al deze indicatoren lenen zich om de decentrale inzet en voortgang te monitoren, doordat ze niet aansluiten bij decentrale taken of doordat niet voor alle regio's data beschikbaar zijn. Enkele steden (onder meer Utrecht, Oss, Leeuwarden, Amstelveen/Aalsmeer) en de provincie Friesland hebben met dit doel een eigen monitoringsystemen ontwikkeld. Het uitgebreide [SDG-dashboard](#) van de gemeente Utrecht is een aansprekend voorbeeld. Een dergelijk systeem ontwikkelen en bijhouden vergt echter veel capaciteit. Op verzoek van verschillende Global Goals gemeenten heeft de VNG gewerkt aan een standaardset voor gemeentelijke SDG-monitoring met gecentraliseerde datavergaring. De geselecteerde indicatoren sluiten aan bij de prioriteiten, taken en rollen van gemeenten, zoals die ook zijn benoemd in de handreiking [De Global Goals in het gemeentelijk beleid](#). Een eerste groep indicatoren is momenteel ontsloten in een SDG-dashboard op [Waarstaatjegemeente.nl](#). Sommige lenen zich goed voor onderlinge vergelijking en benchmarking tussen gemeente, andere zijn vooral lokaal relevant.

Voor thema's in het sociale domein, werk en inkomen, en energie en klimaat zijn veel lokale data beschikbaar en toegankelijk. Op terreinen waar andere overheden de primaire verantwoordelijkheid hebben zoals duurzame landbouw, waterkwaliteit, mariene ecosystemen en natuur en biodiversiteit zijn er op het gemeentelijke niveau nog maar heel weinig passende indicatoren en bijbehorende data beschikbaar. Dit geldt ook voor andere belangrijke dimensies van de SDG-agenda, zoals de transitie naar een circulaire economie, maatschappelijk verantwoorde inkoop, het tegengaan van discriminatie, (gender)ongelijkheid, burgerparticipatie, partnerschappen en internationale samenwerking. Toch is monitoring op deze terreinen van belang voor een integrale benadering; het is daarom van belang bestaande lacunes aan te vullen.

Een waardevolle bron is de [Nationale Monitor Duurzame Gemeenten](#) van de Tilburgse onderzoeksinstituten Telos-Pon. Deze monitor onderscheidt de economische, sociaal-culturele en ecologische pijlers als drie 'kapitalen', met daarbinnen in totaal 22 thema's. Er is veel inhoudelijk raakvlak met de SDG's. Voor alle Nederlandse gemeenten worden data verzameld, maar deze zijn alleen tegen betaling opvraagbaar.

De provincies, met uitzondering van Friesland, Drenthe en Zeeland gebruiken de SDG's nog niet breed als referentiekader. Sommige waterschappen gebruiken de SDG's bij beleidskaders of nemen ze op in hun verantwoording, zoals Waterschap Rijnland en Brabantse Delta. Meer aandacht is er voor het verwante begrip Brede Welvaart. Sinds 2020 publiceert het CBS de [Regionale Monitor Brede Welvaart 2021](#) (RMBW). Dit sluit goed aan bij de Regio Deals waarin het Rijk en regio's gezamenlijk verschillende opgaven aanpakken. In deze monitor wordt de brede welvaart van gemeentes en provincies in kaart gebracht, en als tussenlaag ook die van 40 regio's, aan de hand van 42 indicatoren. Verschillende provincies hebben een eigen monitor Brede Welvaart in gebruik of in ontwikkeling.

5. Voortgang op de 17 SDG's

In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan ieder van de 17 doelen apart. Per doel beschrijven we kort de algemene trend in Nederland, de taken en rollen van de decentrale overheden en de relatie met het landelijke (en EU-) beleid.

Voor iedere SDG hebben we twee of drie indicatoren geselecteerd waarvoor we de voortgang visualiseren. Deze indicatoren en bijbehorende gegevens komen uit de dashboards van Waarstaatjegemeente van de VNG, de Regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS, het Waves-dashboard van de waterschappen en de Klimaatmonitor. Ze zijn gerelateerd aan de belangrijkste opgaven voor de decentrale overheden in Nederland. De periode waarvoor data beschikbaar zijn wisselt, globaal kijken we naar de afgelopen vijf tot zeven jaar.

De meeste indicatoren hebben betrekking op kwantitatieve informatie op resultaat-niveau, zoals het aandeel kinderarmoede in de gemeente (SDG 1), of het aandeel hernieuwbare energie in de energiemix (SDG 7). Dit type data leent zich goed voor onderlinge vergelijking tussen gemeenten of andere overheden. Bij de visualisaties is vaak een selectie gemaakt van enkele gemeenten van verschillende omvang en uit verschillende delen van het land, als voorbeeld. Voor een beperkt aantal doelen zijn indicatoren opgenomen op het niveau van input of output, bijvoorbeeld de wachttijden voor behandelingen in de geestelijke gezondheidszorg (SDG 3) of het aantal voorzieningen voor re-integratie in de arbeidsmarkt (SDG 8 en 10).

5.1. SDG 1 – Einde aan armoede

SDG 1 is gericht op de afname van armoede in al haar vormen en dimensies, en omvat het expliciete doel om het aandeel van de bevolking dat volgens de nationale definitie in armoede leeft per 2030 te halveren (SDG 1.2). Speciale aandacht is nodig voor sociale zekerheid (1.3), gelijke economische rechten en toegang tot basisdiensten voor iedereen (1.4), en de weerbaarheid van arme en kwetsbare groepen tegen sociale en economische schokken en natuurrampen (1.5). Het gaat bij dit doel dus om een brede definitie van armoede en bestaanszekerheid.

Algemeen beeld en trend

In Europese vergelijking scoort Nederland goed op SDG 1. Het aandeel van de bevolking dat leeft onder de Europese armoedegrens was in 2020 13,6% (0,4% meer dan in 2019), en het aandeel dat het risico liep op armoede of sociale uitsluiting 16,3 %. In 2019 verkeerde 3% of 400.000 huishoudens in langdurige armoede. De percentages verschillen sterk per gemeente. Hoewel het welvaartsniveau gemiddeld hoog is, heeft een groeiende groep inwoners moeite om rond te komen. Dit zijn vooral mensen met een lagere opleiding, een niet-westerse migratie-achtergrond, onzeker inkomen door flexwerk en hoge woonlasten in relatie tot het inkomen. Schulden en armoede, en daarmee de intensiteit van ongelijkheid, nemen toe (SDG 10). Het aantal daklozen verdubbelde in tien jaar, maar is nu gestabiliseerd. Bij kwetsbaarheid tegen schokken zijn niet alleen inkomen maar ook individuele weerbaarheid en sociale cohesie van belang. Eenzaamheid is in Nederland hoog met gemiddeld 43%.

VSR-indicatoren

Kinderarmoede heeft in het landelijke én lokale beleid veel aandacht gekregen. In Nederland groeit 1 op de 12 kinderen van nul tot 18 jaar op in gezinnen onder het '[niet veel maar toereikend](#)' criterium. Het aandeel is fors hoger aan de randen van Nederland en in de grote steden. Het percentage neemt sinds 2015 wel af. Kinderen in armoede kunnen vaak niet meedoen met sport, cultuur en activiteiten, komen minder makkelijk mee op school en ervaren vaker gezondheidsproblemen.

Het kabinet streeft naar een halvering van kinderarmoede, van 9,2% in 2015 naar 4,6 % in 2030. In 2018 had 8,3% van de huishoudens geregistreerde **problematische schulden**, met een besteedbaar inkomen dat ontoereikend is voor de vaste lasten. Dit maakt mensen extra kwetsbaar voor schokken zoals prijsstijgingen. Het leidt ook tot stress en mentale problemen.

Rol decentrale overheden

Gemeenten hebben de regie over de zorg voor verschillende kwetsbare groepen en het begeleiden naar werk van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Zij voeren het nationale armoedebeleid uit en bepalen daarnaast wat er lokaal gedaan wordt voor mensen die moeilijk rond kunnen komen. Er zijn grote verschillen tussen gemeenten in de aanpak, maar ook in het aantal gebruikers van voorzieningen in het sociaal domein. Dit varieert tussen de 5% en 20% van de bevolking. Ondanks inspanningen om maatwerk te leveren lukt het gemeenten nog niet altijd om de meest kwetsbare groepen te bereiken. De aanpak van kinderarmoede richt zich deels op voorzieningen die ervoor zorgen dat kinderen uit arme gezinnen maatschappelijk mee kunnen doen, waarbij wordt samengewerkt met partners in het onderwijs, sport, cultuur en jeugdzorg. Anderzijds werken gemeenten aan een meer structurele aanpak om armoede te voorkomen en doorbreken, door mensen naar werk te begeleiden (SDG 8), de juiste zorg te bieden (SDG 3), het aanbod van betaalbare huisvesting (SDG 11) en schuldhulpverlening. Gemeenten en provincies werken aan het versterken van de lokale en regionale economie en arbeidsmarkt (SDG 8).

Relatie met landelijk beleid

Structurele oorzaken van armoede, waaronder lage lonen en hoge huizenprijzen, kunnen gemeenten niet zelf oplossen. De landelijke overheid bepaalt het beleid voor de arbeidsmarkt en woningmarkt, de hoogte van uitkeringen en de werking van het toeslagenstelsel. De bijstand en het minimumloon liggen voor veel huishoudens onder het bestaansminimum. Het complexe systeem van sociale zekerheid en de harde sancties vo

mensen die kleine overtredingen begaan verergeren de schuldenproblematiek. Gemeenten ontvangen onvoldoende structurele middelen om alle kwetsbare groepen te bereiken en zien zich vaak gedwongen te bezuinigen op cruciale voorzieningen als buurthuizen die juist voor kwetsbare groepen van belang zijn. De Rijksoverheid trok in 2017 wel extra middelen uit tegen kinderarmoede. Ook werd de [Alliantie Kinderarmoede](#) opgericht. Het voorkómen en oplossen van problematische schulden was een kernopgave van het rijk en gemeenten in het [Interbestuurlijke Programma 2018-2022](#). Het nieuwe regeerakkoord voorziet in een bredere aanpak van armoede en schulden op wijkniveau. Een integrale aanpak is in de praktijk weerbarstig, door institutionele verkokering en gescheiden geldstromen.

1. Kinderarmoede (SDG 1.2)

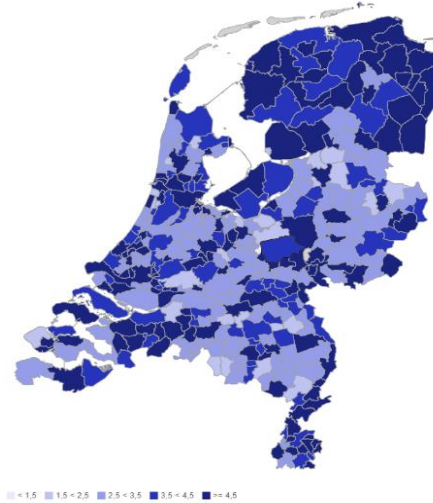
Indicator: Percentage kinderen dat opgroeit in uitkeringsgezinnen (kaart)

Bron: CBS Jeugd

Voor deze CBS-indicator was in Nederland de gemiddelde waarde 7% in 2015-2016 en 6% in 2020. Er zijn aanzienlijke verschillen tussen gemeenten. Ook tussen de wijken in gemeenten zijn grote onderlinge verschillen. De verwachting is dat de trend negatief wordt beïnvloed door de Coronacrisis.

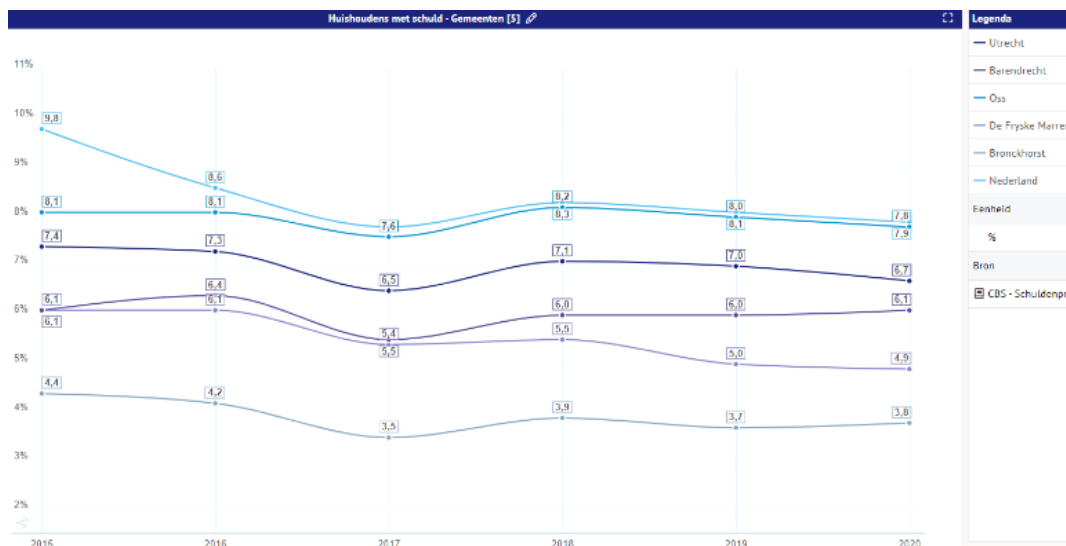
Opvallend is dat in het Noorden er een grotere concentratie is van gemeenten waarin relatief veel

kinderen opgroeien in uitkeringsgezinnen. Ook Limburgse gemeenten vertonen hogere percentages. In andere gebieden is meer spreiding te zien van hoge en lage percentages kinderarmoede.

2. Problematische schulden (SDG 1.2 en 1.5)

(Grafiek) Het gemiddelde aandeel huishoudens met problematische schulden in Nederlandse gemeenten daalde tussen 2015 en 2020 met bijna twee procent. Opvallend is daarbij dat de minder stedelijke gemeenten, die al een lager aandeel vertoonden, ook een relatief sterkere daling hebben ingezet in deze periode. Door de coronacrisis wordt echter weer een stijging verwacht van het aandeel huishoudens met schulden.

5.2. SDG 2 - Voedselzekerheid voor iedereen en duurzame landbouw

SDG 2 (subdoelen 2.1 en 2.2) richt zich op het beëindigen van honger en de toegang voor iedereen tot voedzaam en voldoende voedsel. Bij malnutritie gaat het niet alleen om te weinig eten, maar ook om een te lage inname van belangrijke voedingsstoffen (zie bij SDG 3). De subdoelen 2.3 en 2.4 zijn gericht op de voedselproductie: gelijke toegang tot land en productiemogelijkheden voor kleinschalige voedselproducenten en het stimuleren van duurzame landbouw, die bijdraagt aan gezonde ecosystemen en klimaatadaptatie ondersteunt. Er is een nauwe samenhang met SDG 3 (gezondheid), SDG 6 (water), SDG 13 (klimaat) en SDG 15 (ecosystemen en biodiversiteit).

Algemeen beeld en trend

Nederland scoort goed op toegang tot voeding en op landbouwproductiviteit. Er is een ruime keuze van voedsel tegen relatief lage prijzen. De decennialange nadruk op hoge productie tegen een lage kostprijs (efficiëntie) heeft een grote druk gelegd op de biodiversiteit en het milieu, en heeft boeren kwetsbaar gemaakt. Wat betreft de duurzaamheid van de voedselproductie (SDG 2.4) blijft Nederland in veel opzichten achter, vooral als we kijken naar de milieudruk per hectare. Nederland heeft de grootste veestapel dichtheid in de EU. De ammoniakemissies uit mest leiden tot het hoogste stikstofoverschot in de EU. Ook gebruikt Nederland de meeste chemische bestrijdingsmiddelen per hectare. In recente jaren was er geen wezenlijke verbetering. De natuurkwaliteit in het agrarisch gebied (SDG 15) gaat nog steeds, en alarmerend, achteruit. De Nederlandse intensieve veehouderij heeft ook een hoge ecologische voetafdruk in het buitenland door onder meer de import van soja als veevoer.

VSR-indicatoren (SDG 2.4 en een nauwe relatie met SDG 15)

Het CBS meet de kwaliteit van de Nederlandse bodem (SDG 15.3) af aan het fosforoverschot en **stikstofoverschot**. Het hoge stikstofoverschot uit de landbouw leidt tot grote schade aan omringende natuur zoals heide en bos. Kwetsbare plantensoorten en

bijbehorende insecten verdwijnen daardoor. In 2018 werd bij ruim 71% van alle beschermde landnatuur de kritische stikstofdepositiewaarde overschreden. Het teveel aan fosfor en nitraat tast ook de kwaliteit van het (oppervlakte)water aan (SDG 6). De Europese Commissie heeft een streefcijfer van 25% **biologische landbouw** in het totale areaal 2030; in Nederland is dit aandeel pas 3,8%.

Rol decentrale overheden

De provincies zijn actief betrokken bij het landelijke en EU- beleid voor de land- en tuinbouw. Via vergunningen, toezicht en handhaving hebben provincies en gemeenten een rol in het terugdringen van emissies uit veehouderij, akkerbouw en tuinbouw die schadelijk zijn voor mens en natuur. In de praktijk worden milieunormen en - vergunningen vaak overschreden. Ook kunnen de decentrale overheden natuurinclusieve en klimaatneutrale kringlooplandbouw stimuleren via grond- en pachtbeleid, voorlichting, positieve prikkels voor agrarische bedrijven en steun voor maatschappelijke samenwerkingsverbanden. De inzet voor duurzame ontwikkeling van de landbouwsector varieert sterk per gebied. De waterschappen voeren het peilbeheer uit voor de grondwaterstand en zorgen, in het belang van de landbouw, voor de afvoer van overtollig regenwater. Hier is een spanningsveld met natuurdoelen; met name in periodes van droogte zal meer water moeten worden vastgehouden. In het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer wordt gewerkt met boeren en tuinders aan opgaven rond de kwaliteit en kwantiteit van het water.

Provincies en gemeenten kunnen ook lokaal voedselbeleid voeren en eetgewoonten beïnvloeden door het aanbod van vers, gezond en duurzaam geproduceerd voedsel – waaronder uit buurtmoestuinen, voedselcoöperaties en voedselbossen – te faciliteren. Een voorbeeld is de [Citydeal Voedsel op de stedelijke agenda](#).

Relatie met landelijk en EU-beleid

Sinds 2018 zijn landelijke doelen gesteld m.b.t. de transitie naar kringlooplandbouw, het duurzaam beheren van alle landbouwbodems en het terugdringen van chemische middelen per 2030. Deze worden verder

uitgewerkt in het Nationaal Programma Landelijk Gebied, echter met nog te weinig aandacht voor voedselzekerheid (bijvoorbeeld in relatie tot de oorlog in Oekraïne). Voor agrariërs die willen omschakelen of voor duurzame starters is er echter nog weinig substantiële ondersteuning. Het meeste (EU-)subsidiegeld gaat naar innovaties binnen gangbare bedrijfsmodellen. De rechterlijke uitspraak over stikstof in 2019 leidde tot een *Wet Stikstofreductie en natuurverbetering*, met veel extra geld voor maatregelen. Provincies, gemeenten en waterschappen werken met het rijk aan de uitvoering hiervan, onder meer op basis van gebiedsplannen. De huidige vergunningsregels voor uitbreiding van (landbouw)bedrijven garanderen echter niet dat de stikstofvervuiling van de natuur vermindert. De provincies en waterschappen maken zich sterk voor een integrale aanpak in het landelijke gebied waarbij herstel van stikstofgevoelige natuur wordt gekoppeld aan doelstellingen voor onder meer waterkwaliteit en klimaat én een duurzaam perspectief voor de landbouwsector. Het Europese beleid en de subsidies kunnen worden benut om de doelen, waaronder die voor water- en bodemkwaliteit, biodiversiteit en klimaatadaptie, dichterbij te brengen.

1. Stikstofuitscheiding landbouw (SDG 2.4 en SDG 15.1, 15.3 en 15.5)

Indicator: Stikstofuitscheiding landbouw in kg per hectare bemeste cultuurgrond

Bron: Regionale Monitor Brede Welvaart

Betreft de totale stikstofuitscheiding in dierlijke mest in kilogram per hectare bemeste cultuurgrond, met aftrek van de stikstof die tijdens mestopslag in de stal en bij opslag buiten de stal is vervluchtigd. Het stikstofoverschot verschilt sterk per provincie. De hoogste waarden (donkerblauw) zijn een veelvoud van het EU-gemiddelde.

2. Biologische landbouw (SDG 2.4)

Indicator: Aandeel biologische landbouw inclusief bedrijven in omschakeling

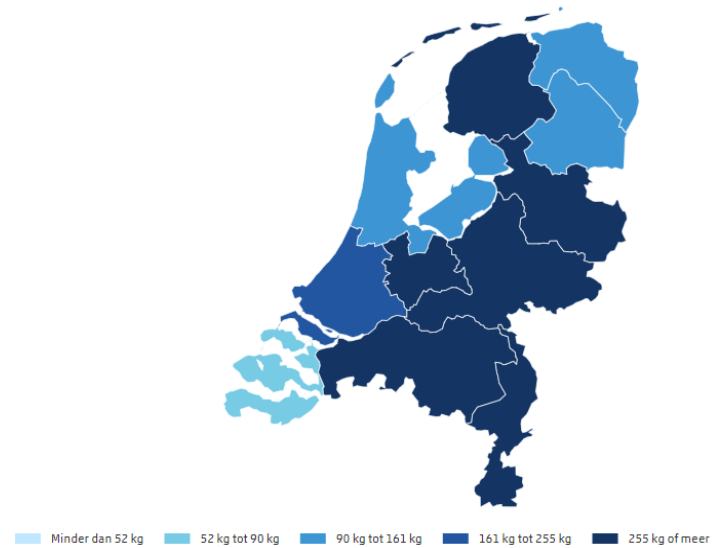
Bron: CBS

In alle provincies is het biologische landbouwareaal sinds 2011 toegenomen, maar slechts geleidelijk. Met uitzondering van de provincie Flevoland blijft Nederland ver onder het EU-gemiddelde.

1.

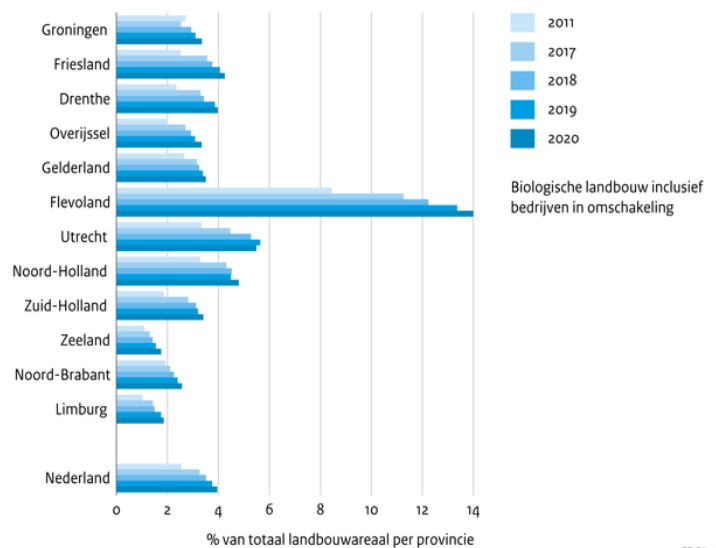
Stikstofuitscheiding landbouw, 2019

kg per ha bemeste cultuurgrond

2.

Aandeel biologische landbouw per provincie

Bron: CBS

CBS/apr21
www.clo.nl/nl001118

CASE STUDY – Global Goals Gemeente Schiermonnikoog - Kringlooplandbouw

De gemeente Schiermonnikoog telt zeven melkveehouders. Zij willen doorontwikkelen naar kringlooplandbouw op het eiland en daarmee de druk op de natuur binnen acceptabele grenzen brengen.

Als in 2016 werd een haalbaarheidsstudie uitgevoerd naar een vermindering van de stikstofdruk op de natuur, met voldoende economisch perspectief en veerkracht voor de landbouw op het eiland.

De boeren zijn verenigd in de zuivelcoöperatie op het eiland. Zij zijn samen bereid om de huidige veestapel in te krimpen: van 650 naar 420 melkkoeien, met een melkreductie van 35%. In samenwerking met Natuurmonumenten werken ze aan een duurzaam en biodivers eiland. Door minder koeien, minder mest en ook minder kunstmest krijgt de natuur vleugels. De diversiteit aan planten en dieren groeit, passend bij het eilander landschap. Immers, de natuur komt beter in zijn kracht en het eiland wordt nog meer een paradijs voor weidevogels.

Het economisch perspectief is extra inkomsten naast de zuivelproductie. De boeren hebben *Vanschier* kaas gemaakt van lokale melk.

De derde pijler is de reststroom: hoe wordt omgegaan met mest, met maaisel, etc. De boeren overleggen dit onderling en met de gemeente, provincie en natuurmonumenten.

Inmiddels is Schiermonnikoog een proeftuin. De boeren delen hun kennis met de vele partners die betrokken zijn bij het project, en vice versa. Zij zijn vastbesloten om door te groeien naar een volledige kringlooplandbouw die goed is het eiland, de natuur en henzelf.

Meer info: <https://boerenopschier.nl/>

5.3. SDG 3 - Goede gezondheid en welzijn voor iedereen

SDG 3 beoogt een goede gezondheid voor mensen van alle leeftijden. Belangrijke elementen voor Nederland zijn universele toegang tot een goede kwaliteit van fysieke en geestelijke gezondheidszorg en het terugdringen van sterfte door niet-overdraagbare (chronische) ziekten (3.4), het terugdringen van epidemieën (3.3) en de preventie en behandeling van misbruik van verslavende middelen (3.5). Ook zijn er subdoelen voor het halveren van verkeersslachtoffers (3.6) en het terugdringen van sterfte en ziekte door milieuvervuiling (3.9). Zie SDG 11 voor luchtvervuiling. Ook heeft de context waarin mensen leven een grote invloed op hoe gezond zij zijn en hoe gezond zij zich voelen: denk bijvoorbeeld aan armoede, schulden, huisvesting, eenzaamheid, werkloosheid, een beperking, opleidingsniveau en de kwaliteit en de inrichting van de leefomgeving. De VNG [streeft](#) daarom naar 'Health in all policies' (WHO), een redeneerwijze waarin de volksgezondheid verbeterd wordt via factoren die buiten het gezondheidsstelsel liggen, maar die wel een belangrijke invloed hebben op de algemene gezondheidstoestand, zoals de fysieke leefomgeving.

Algemeen beeld en trend

In internationale vergelijking is de Nederlandse gezondheidszorg goed geregeld. De trends zijn echter niet allemaal positief. In 2020 was 51% van de Nederlandse bevolking te zwaar en dit aandeel neemt toe. Er zijn in Nederland nog relatief veel mensen die roken en onvoldoende bewegen. Het aantal rokers boven de 12 jaar daalde wel van 23% in 2013 naar 19% in 2020. De daling van het alcoholgebruik is gestagneerd. Wat betreft mentale gezondheid staat Nederland in de Europese middenmoot. Van de bevolking van 12 jaar en ouder werd in 2020 iets meer dan 88% als psychisch gezond beschouwd, de trend is negatief. Jongeren ervaren veel psychische problemen, onder meer als gevolg van hoge prestatiedruk. Tijdens de coronapandemie nam het aantal suïcides bij jongeren toe, mogelijk als gevolg van isolement. De pandemie heeft een hoge druk gelegd op de gezondheidszorg. De trend voor verkeersveiligheid is neutraal.

VSR-indicatoren

Ongeveer een kwart tot 35% van de inwoners ervaart de **eigen gezondheid** als minder goed of slecht. 30 tot 40% heeft een of meer langdurige aandoeningen. Het aandeel mensen met **obesitas** neemt toe. Er is een groot verschil in leefstijl en gezondheid (sperspectief) tussen hoger en lager opgeleiden. Overgewicht komt vooral voor in achterstandswijken. In die wijken is het aanbod van ongezond fast food aanzienlijk hoger dan in rijkere buurten. Ondanks de afspraken in het Nationale Preventieakkoord wordt de voedselomgeving, ook in supermarkten, er niet gezonder op.

Gemeenten hebben de regie over de jeugdzorg. De vraag naar jeugd-GGZ is sterk toegenomen; een op de zeven jongeren maakt er gebruik van. Bij de inkoop van zorg [verdringt het aanbod van 'lichte' zorg de meer complexe zorg](#), met **lange wachtlijsten voor specialistische jeugd GGZ** als gevolg. Het soms jarenlange wachten op passende hulp is een schrijnend probleem in het sociale domein.

Rol decentrale overheden

De gemeenten hebben sinds 2015 de regie over de uitvoering van de jeugdzorg, inclusief psychiatrie, en de maatschappelijke ondersteuning van kwetsbare groepen zoals ouderen en mensen met een beperking. Ondanks een groot aantal toegekende voorzieningen, zijn de beoogde voordelen van de decentralisaties nog niet alle gerealiseerd. Een belangrijke oorzaak zijn de ontoereikende financiële middelen. De uitdagingen bij de inkoop van de jeugdzorg leiden soms tot een verschraving in het aanbod. Gemeenten hebben een rol bij het stimuleren van beweging, onder meer via sportfaciliteiten. Er is een groter beweegaanbod gekomen voor jongeren en kwetsbare groepen. Samen met provincies hebben zij ook verantwoordelijkheid voor het creëren van veilige verkeers- en wegsituaties en voor een gezonde en veilige leefomgeving, onder meer door

het terugdringen van overlast en schadelijke stoffen in het milieu (zie ook SDG 2, 11, 12 en 15).

Gemeenten maken keuzes over de inrichting van de openbare ruimte, en kunnen daarom direct ingrijpen in de fysieke leefomgeving om gezondheid te verbeteren: bijvoorbeeld via schoolgebouwen, een park, een fietspad, meer groen in de wijk. Zo kan gebiedsgericht en dus integraal gewerkt worden aan een gezonde leefomgeving.

De waterschappen dragen bij aan de volksgezondheid via de rioolwaterzuivering. Tijdens de coronapandemie namen zij dagelijks monsters van het rioolwater. Met de analyse van deze monsters door het RIVM konden verhoogde concentraties van het virus worden vastgesteld voordat mensen ziek werden. Sinds 2021 wordt dagelijks gemonitord op alle rioolwaterzuiveringen en het systeem wordt uitgerust om in de toekomst meer gezondheids-gerelateerde data uit het rioolwater te halen.

Relatie met landelijk beleid

Medische zorg valt primair onder de verantwoordelijkheid van de rijksoverheid. De toegenomen marktwerking in de zorg en het hoge eigen risico bij de zorgverzekering maken dat sommige huishoudens zorg mijden of niet de zorg kunnen krijgen die zij nodig hebben. Gemeenten hebben te weinig structurele middelen en keuzeruimte om de aan hen gedelegeerde taken naar volle tevredenheid in te vullen. Er zijn extra middelen voorzien voor het wegwerken van achterstanden in de (jeugd)zorg op korte termijn, maar er is structureel meer geld nodig. Een ander knelpunt is dat onvoldoende duidelijk is bij wie de verantwoordelijkheid ligt voor 'health in all policies' ofwel 'positieve gezondheid', de bredere benadering van gezondheid die bijdraagt aan het vermogen van mensen om met de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven om te gaan en daarin zoveel mogelijk eigen regie te voeren. In het beleid is aandacht voor preventie, maar de regelgeving en financiële prikkels, ook voor zorgverzekeraars, ondersteunen dit niet. De inzet op een gezonde voedselomgeving gaat uit van vrijwilligheid van marktpartijen. De wetgeving biedt gemeenten weinig juridische instrumenten om op een gezonde voedselomgeving te sturen.

1. Ervaren gezondheid van inwoners (SDG 3.3 en 3.4)

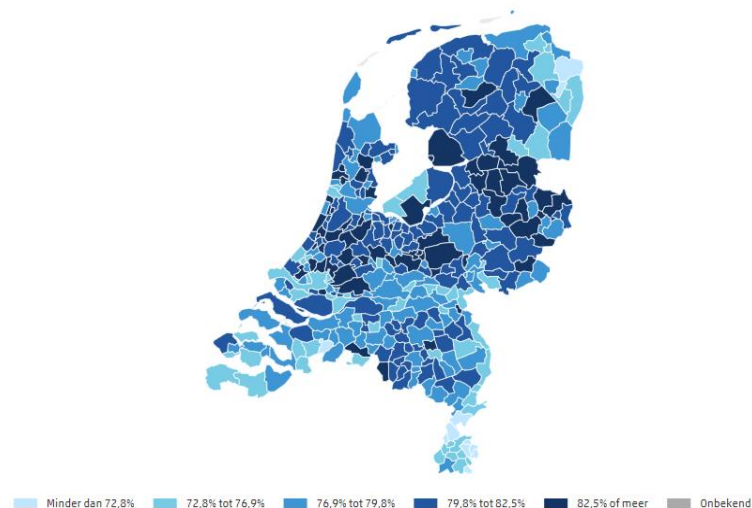
Indicator: Aandeel van de bevolking dat de eigen gezondheid als (zeer) goed beschouwt. Bron: Gezondheidsmonitor

Op gemeenteniveau zijn er sterke verschillen

waarneembaar in de ervaren gezondheid van volwassen inwoners. Die verschillen zijn zichtbaar in regionale clusters van hoge en lage percentages van inwoners die de gezondheid als (zeer) goed ervaren. In de regio's Zuid-Limburg en Oost-Groningen is dit aandeel zichtbaar lager dan in andere regio's.

Ervaren gezondheid, 2020

% van de bevolking van 18 jaar en ouder vindt eigen gezondheid (zeer) goed

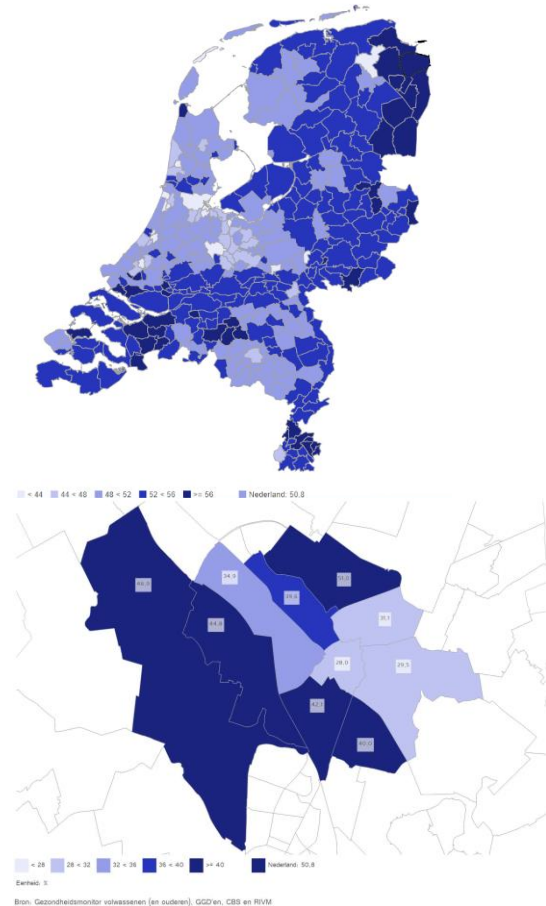
2. Gezonde leefstijl / obesitas (SDG 3.4, 2.1 en 2.2)

Indicator: Aandeel inwoners van 19 jaar en ouder met overgewicht.

Bron: Waarstaatjegemeente

De kaart vertoont vergelijkbare regionale verschillen. In de regio's Zuid-Limburg en Oost-Groningen is een hogere concentratie overgewicht te zien. Er is een duidelijk waarneembaar gezondheidsverschil tussen de Randstad en de overige regio's van het land. Naast regionale verschillen bestaan er ook sterke gezondheidsverschillen op wijkniveau. Het percentage volwassenen met overgewicht in de gemeente Utrecht toont bijvoorbeeld verschillen tot meer dan twintig procentpunt tussen naburige wijken.

2. Aandeel inwoners van 19 jaar en ouder met overgewicht

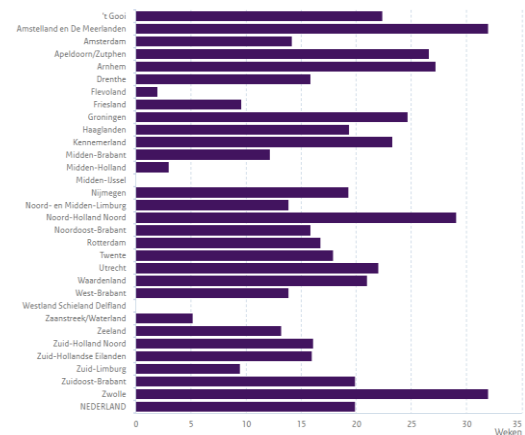

Percentage volwassenen met overgewicht in Utrecht

3. Wachtijden geestelijke gezondheidszorg naar diagnose eetstoornis

eetstoornis

Per zorgkantoorregio, december 2021

3. Aanbod geestelijke gezondheidszorg (SDG 3.4)

Indicator: Gemiddelde wachttijden in de GGZ en Jeugd-GGZ voor de diagnose eetstoornis.

Bron: Waarstaatjegemeente

Uit het diagram blijkt dat de lengte van de wachtlijsten in de GGZ sterk kunnen verschillen per zorgkantoorregio. Wachttijden voor patiënten met een eetstoornis kunnen oplopen tot meer dan 30 weken in sommige regio's, terwijl wachtlijsten elders vele malen korter zijn.

5.4. SDG 4 Kwalitatief goed onderwijs voor iedereen

SDG 4 beoogt goede en toegankelijke scholing voor mensen in alle levensfasen, van voorschoolse educatie en funderend onderwijs tot beroeps- en hoger onderwijs, en daarna in de vorm van een 'leven lang leren' (SDG 4.1 t/m 4.3). Kansengelijkheid is daarbij een belangrijk aandachtspunt (SDG 4.5). Ook wordt opgeroepen te zorgen voor kennis en vaardigheden die aansluiten bij de arbeidsmarkt (4.4). SDG 4.7 vraagt aandacht in het onderwijs voor duurzame ontwikkeling, duurzame levensstijlen, mensenrechten en gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Subdoel 4a gaat over inclusieve onderwijsfaciliteiten en een veilige leeromgeving.

Algemeen beeld en trend

Goed onderwijs is cruciaal voor de kansen die mensen krijgen. In internationaal perspectief scoort Nederland op veel onderwijsdoelen goed. In eigen land zijn er echter zorgen over de kwaliteit van het onderwijs. Voor rekenvaardigheden en leesvaardigheden neemt Nederland in EU-verband resp. een tweede en dertiende plek in. De kansenongelijkheid die sinds 2009 sterk opliep is door gerichte beleidsinzet inmiddels tot stilstand gebracht. Bijna 97% van de kinderen vanaf 4 jaar neemt deel aan voorschoolse educatie. Het beleidsdoel om schooluitval terug te brengen tot minder dan 8% is in 2020 gehaald voor Nederland als geheel, maar niet in elke gemeente. In 2020 verliet 7% van de jongeren van 18 tot 25 de school voortijdig, zonder diploma voor havo, vwo, of beroepsonderwijs. Het aandeel hoogopgeleiden op de totale beroepsbevolking is 34,2%, bij jongeren is dat meer dan de helft, waarmee het beleidsdoel voor 2020 is gehaald. Op het gebied van digitale vaardigheid en een leven lang leren en ontwikkelen doet Nederland het goed, maar er zijn groepen die sterk achterblijven.

VSR-indicatoren

Kansenongelijkheid tussen verschillende groepen is een actueel aandachtspunt in het onderwijs. Gemeenten moeten aan elk kind toegankelijke voorschoolse voorzieningen bieden. De indicator **Risico op onderwijsachterstand** in het peuter- en basisonderwijs is gebaseerd op een model dat risico voorspelt aan de hand van enkele (omgevings)factoren. Landelijk valt 17% van de jonge kinderen in de risicogroep. Het aandeel **jongeren zonder werk en onderwijs (NEET)** is de VN-indicator bij SDG 8.6, maar is ook relevant voor SDG 4.4. Met name in

achterstandswijken is de kwaliteit van het onderwijsaanbod vaak onvoldoende en bestaat er een tekort aan leerkrachten. Kinderen van ouders met een niet-westerse migratieachtergrond en laagopgeleide ouders maken, ongeacht hun vaardigheden, minder kansen op het afronden van een opleiding. Door de schoolsluitingen tijdens de Corona-lockdowns liepen vooral leerlingen uit een lager sociaal-economisch milieu leerachterstanden op, waardoor de tweedeling nog groter is geworden.

Rol decentrale overheden

Een primaire taak voor gemeenten is onderwijshuisvesting en het verzekeren van gezonde, duurzame en veilige schoollocaties, voor zowel voor- en voegeschools als lager, middelbaar en beroepsonderwijs. Met de keuzes die zij maken kunnen ze de mogelijkheden voor kansarme groepen vergroten en segregatie tegengaan, bijvoorbeeld door in te zetten op brede scholengemeenschappen en voldoende geografische spreiding van het aanbod. Om de ontwikkelingskansen voor kinderen te vergroten hebben sommige gemeenten het initiatief genomen om alle basisvoorzieningen voor kinderen samen te brengen in integrale kindcentra voor kinderen van 0-12 jaar. Gemeenten en provincies werken ook aan een betere aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt. *Human Capital* is een prioriteit in de VNG-agenda voor herstel na Corona (zie SDG 8). Een goed lokaal aanbod van educatie voor duurzame ontwikkeling past hierbij. Kleinere bibliotheken en buurthuizen in de eigen wijk vervullen een belangrijke rol bij taalcursussen, computervaardigheden, sociale contacten en een 'leven lang leren'. Ze zijn van groot belang voor laaggeletterden en personen die de Nederlandse taal niet goed beheersen. Door financiële krapte in veel gemeenten zijn echter veel van dergelijke voorzieningen opgeheven.

Relatie met landelijk beleid

De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het BBP zijn trendmatig gedaald. Er zijn te weinig structurele middelen om het lerarentekort op te heffen. Het toenemende gebruik van private huiswerkbegeleiding en buitenschoolse opvang werkt kansenongelijkheid in de hand. Het voornemen de kinderopvang gratis te maken voor werkende ouders is een stap in de goede richting. In het regeerakkoord is aandacht voor kansengelijkheid op basis van de vrije schoolkeuze, maar in de praktijk wordt deze

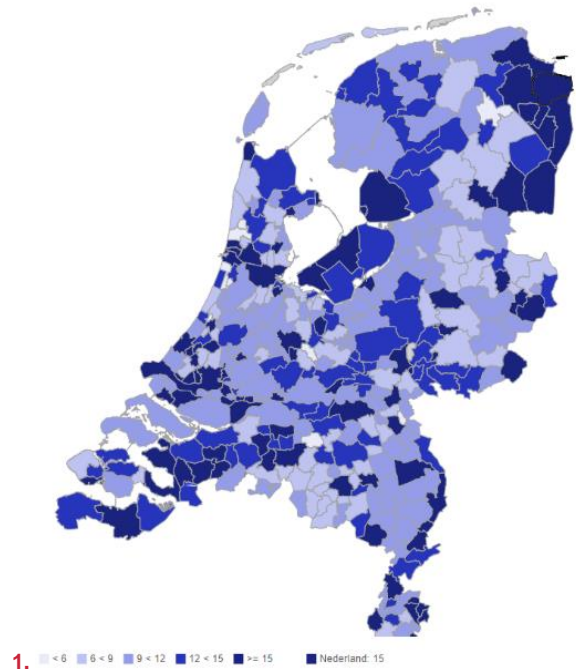
keuzevrijheid vaak beperkt door bijvoorbeeld het aanbod in de wijk. De landelijke Aanpak 16-27 beoogt jongeren in kwetsbare posities zo optimaal mogelijk te begeleiden naar zelfstandigheid. Meer dan honderd gemeenten zijn betrokken bij de Gelijke Kansenalliantie van het ministerie van OCW. De alliantie kijkt niet alleen naar het onderwijs zelf, maar ook naar de gezinssituatie en mogelijkheden voor ontplooiing in de wijk.

1. Risico op onderwijsachterstand (SDG 4.1, 4.4, 4.5 en SDG 10.2)

Indicator: Percentage leerlingen met risico op onderwijsachterstand in het peuteronderwijs (2,5-4 jaar), basisonderwijs en het totaal.

Bron: Waarstaatjegemeente

Deze kaart laat zien in welke gebieden jonge kinderen en leerlingen een lager of hoger risico lopen op onderwijsachterstand. Opvallende uitschieters waar de concentratie van gemeenten met een hoger risico op onderwijsachterstand groot is zijn onder meer Oost-Groningen, de regio Rotterdam, het westen van Noord-Brabant en Zeeland.

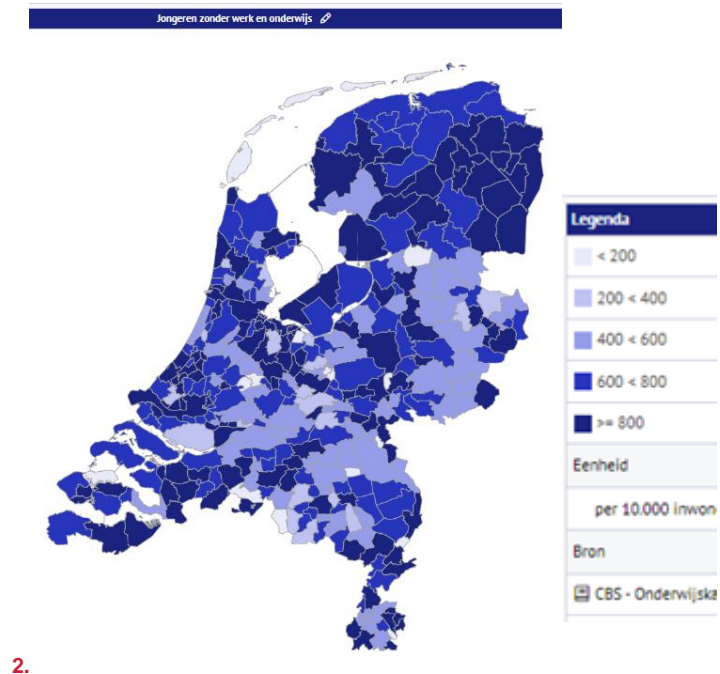

2 Aandeel jongeren zonder werk en onderwijs (SDG 8.6. en SDG 4.4)

Indicator: Aantal jongeren zonder werk en onderwijs per 10.000 inwoners

Bron: Waarstaatjegemeente

Op de kaart is aangegeven hoeveel jongeren zonder werk en onderwijs er verhoudingsgewijs in de Nederlandse gemeenten wonen. Hierbij valt op dat Friese en Groningse gemeente vaker een hoog aandeel vertonen dan gemeenten in andere gebieden.

3. Jongeren zonder werk en onderwijs (NEET), VN-indicator

Indicator: Percentage van de jongeren (15-29 jaar) dat werkloos is en geen opleiding of training volgt, 2019-2021.

Bron: Waarstaatjegemeente

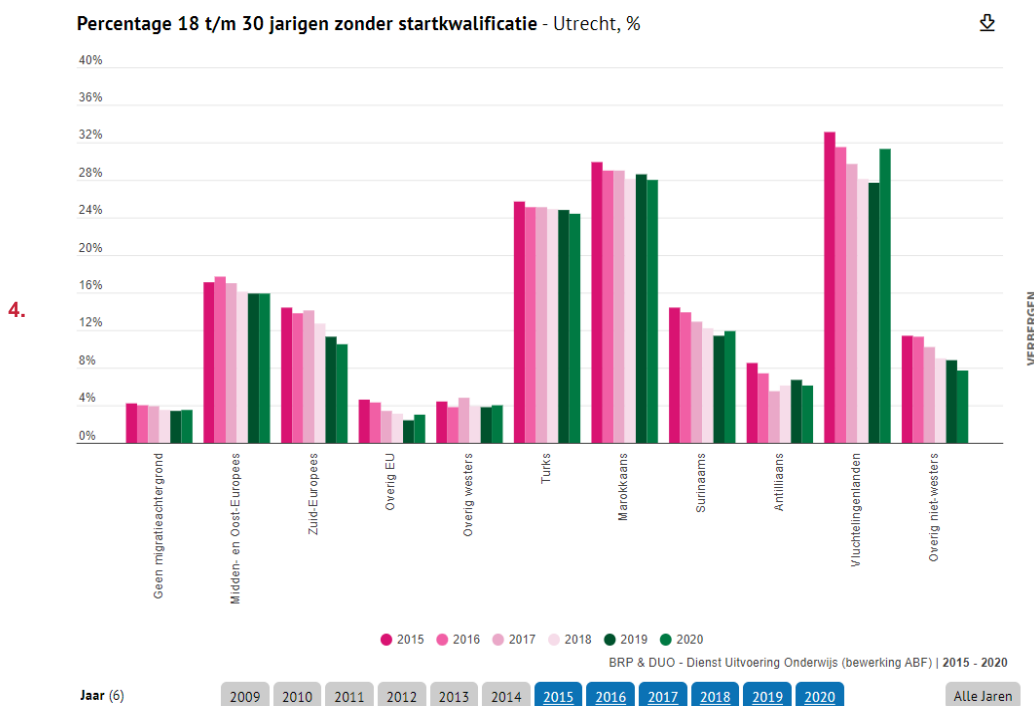
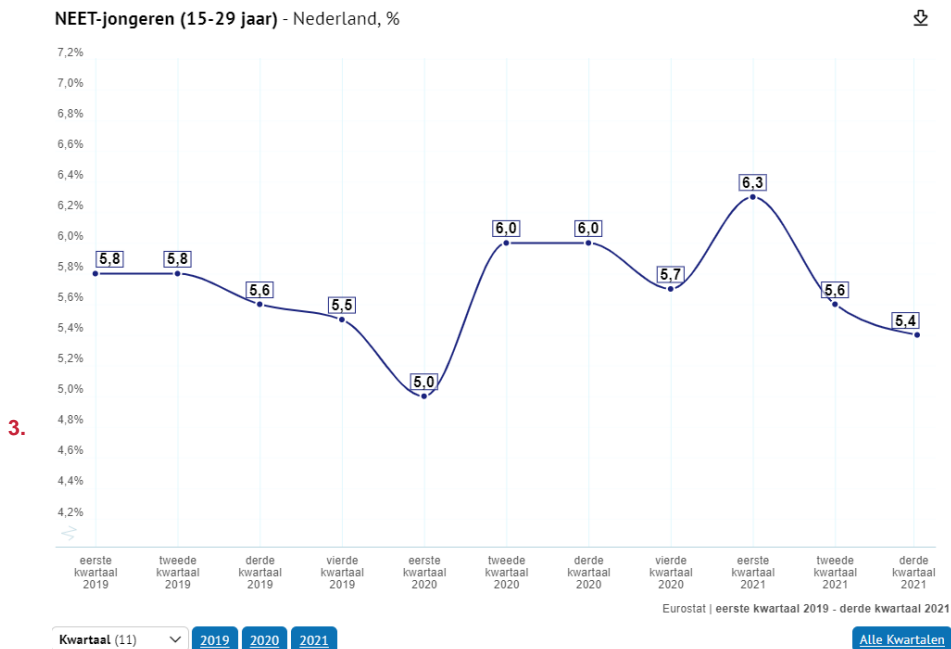
Deze grafiek laat o.a. zien dat er tijdens de coronaperiode een piek was in percentage van jongeren zonder werk en onderwijs.

4. Aantal jongeren dat niet werkt en geen onderwijs volgt (SDG 8.6. en SDG 4.4)

Indicator: Aandeel jongeren 18-30 jaar zonder startkwalificatie (met onderscheid naar migratieachtergrond)

Bron: KIS-monitor

In de onderstaande grafiek is ter indicatie voor de gemeente Utrecht weergegeven hoe deze indicator zich heeft ontwikkeld. Hieruit blijkt dat naast vluchtelingen voornamelijk jongeren met Turkse of Marokkaanse achtergrond zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt komen. Bij alle groepen daalde echter het aandeel jongeren zonder startkwalificatie tussen 2015 en 2020.

5.5. SDG 5 - Gendergelijkheid

SDG 5 beoogt een einde aan discriminatie van vrouwen en meisjes (5.1) en het uitbannen van (seksueel) geweld en uitbuiting (5.2). SDG 5.4. vraagt om het erkennen en op waarde schatten van onbetaalde zorg en huishoudelijk werk en een gedeelde verantwoordelijkheid voor taken binnen het gezin. Ook gaat dit doel over gelijke kansen van vrouwen op leiderschapsposities en besluitvorming in het politieke, economische en openbare leven (5.5) en gelijke rechten op onderwijs, zorg en werk (SDG 5.a).

Algemeen beeld en trend

De trend voor de indicatoren bij SDG 5 is overwegend positief. Niettemin blijft er een gat tussen vrouwen en mannen als het gaat om werk. De economische zelfstandigheid van vrouwen is met 63,8% een stuk lager dan die van mannen (81,1%), al stijgt het percentage voor beide groepen. Met 72,5% lag de arbeidsparticipatie van mannen in 2020 nog ruim 8% boven die van vrouwen (64,2%). Het verschil is sinds 2013 wel kleiner geworden. Nederland kent een cultuur van deeltijdwerk voor vrouwen. Dat veel vrouwen niet economisch zelfstandig zijn kan een eigen keuze zijn, maar vaak spelen andere factoren een rol, zoals de ongelijke verdeling van taken in het huishouden en de hoge kosten van kinderopvang.

Het verschil in uurloon tussen mannen en vrouwen is sinds 2013 met 3% afgenomen naar 13,7% in 2020. Vrouwen bezetten in 2020 iets meer dan een kwart van de posities in het hogere management en middenkader. In EU-verband scoort Nederland daarmee laag (plek 22), maar de trend is positief. Het aandeel vrouwen in het nationale parlement is na de verkiezingen van 2021 toegenomen tot 40%. Als het gaat om veiligheid zijn niet alle data uitgesplitst naar geslacht. 22% van de 18-24-jarige vrouwen heeft met fysiek seksueel geweld of ongewenste aanrakingen te maken. Belangrijk is dat meer gender disaggregated data nodig is om te staven waar Nederland nu staat.

VSR-indicatoren

Uit [onderzoek](#) blijkt dat tussen 2013 en 2018 6,2% van de vrouwen slachtoffer was van minstens één huiselijk geweldsincident. In 20% van de gevallen betrof het structureel geweld dat maandelijks, wekelijks of dagelijks voorkwam. Het grootste deel van het huiselijk geweld –

56% - betreft **(ex-)partnergeweld**. Het kan daarbij gaan om fysiek, seksueel, psychisch en/of economisch geweld tussen volwassen (ex-)partners. Het aantal officiële meldingen van geweld door de huidige of ex-partner daalde van 2 op de 1000 vrouwen ouder dan 15 jaar in 2013 naar 1,3 op de duizend vrouwen in 2019. In de Coronaperiode nam huiselijk geweld toe.

In Nederlandse gemeenteraden zijn vrouwen structureel minder vertegenwoordigd dan mannen. Het **aandeel vrouwelijke gemeenteraadsleden** is bij de laatste twee verkiezingen wel gestegen, mede als gevolg van veel voorkeursstemmen voor vrouwen. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 was de stijging bijna 6%; 37% van de raadsleden is nu vrouw. In de grootste 70 steden is het aandeel vrouwen in de gemeenteraad 41%. Het aantal vrouwen dat werkt als topambtenaar (gemeentesecretarissen en directeurs) bij grote Nederlandse gemeenten is nu [44%](#).

Rol decentrale overheden

Genderbeleid staat niet hoog op de beleidsagenda in Nederland en de decentrale overheden hebben weinig specifieke taken op dit terrein. Veel beleid maakt geen specifiek onderscheid tussen mannen en vrouwen. Sociale veiligheid is een taak van gemeenten. Bij het tegengaan van huiselijk geweld, zijn gemeenten verantwoordelijk voor Veilig thuis (voorheen Steunpunten Huiselijk Geweld) en voor vrouwenopvang.

Veel vrouwen verlenen mantelzorg aan familieleden en burens (SDG 5.4). Het is onbetaald werk dat bij een hoge belasting kan leiden tot geringere deelname aan de (betaalde) arbeidsmarkt. Gemeenten kunnen maatregelen nemen om mantelzorgers te ondersteunen en om de arbeidsparticipatie van vrouwen te bevorderen, bijvoorbeeld via kinderopvang. Belangrijk is dat decentrale overheden de participatie van vrouwen - ook laagopgeleide vrouwen, vrouwen met een handicap en vrouwen met een migratie-achtergrond - in lokale activiteiten en maatschappelijke en publieke functies bevorderen. Als werkgever hebben zij een taak om binnen de eigen organisatie gelijk loon voor gelijk werk te garanderen en werk te maken van gelijke kansen van vrouwen op leidinggevende functies. Hier is nog een weg te gaan. Er zijn maar weinig vrouwen in leidinggevende posities (van de 21 Dijkgraven bij de waterschappen zijn

er bijvoorbeeld slechts 3 vrouw). Sommige waterschappen streven er wel naar [meer vrouwen in dienst te nemen](#).

Relatie met landelijk beleid

Landelijk krijgt de beleidsinzet vorm via de *Emancipatienota*, de aanpak van huiselijk geweld en maatregelen om zorgtaken gelijkjer te verdelen binnen het gezin. In de Emancipatienota wordt geïntegreerd ingezet op gelijkheid op de arbeidsmarkt, sociale veiligheid, gelijke behandeling en genderdiversiteit als hoofdthema's. De Rijksoverheid heeft zichzelf gecommiteerd aan een streefcijfer van tenminste 45% vrouwen in topfuncties. Onbetaalde zorg en thuiswerk staan de emancipatie van vrouwen in de weg. Het overheidsbeleid van 'zelfredzaamheid', vertrouwen op het eigen netwerk en forse bezuinigingen op gemeentelijke budgetten heeft ertoe geleid dat veel zorgtaken die eerder door de publieke sector werden ondersteund nu worden afgewenteld op inwoners.

1 Partnergeweld (SDG 5.2 en 16.1)

Indicator: Veilig Thuis-meldingen van (ex-)partnergeweld per 100.000 inwoners

Bron: Waarstaatjegemeente

Het aantal meldingen van (ex-)partnergeweld nam na 2019 toe, al lijkt er in 2021 een lichte daling te zijn ingetreden. De Corona-lockdown kan een oorzaak zijn geweest voor deze toename. De meer stedelijke gemeenten Utrecht, Barendrecht en Oss laten aanzienlijk meer (meldingen van) huiselijk geweld zien. In de rurale gemeenten Bronckhorst en de Fryske Marren worden vier tot vijf keer minder meldingen gemaakt dan het landelijk gemiddelde.

2. Vrouwen in de gemeenteraad (SDG 5.5)

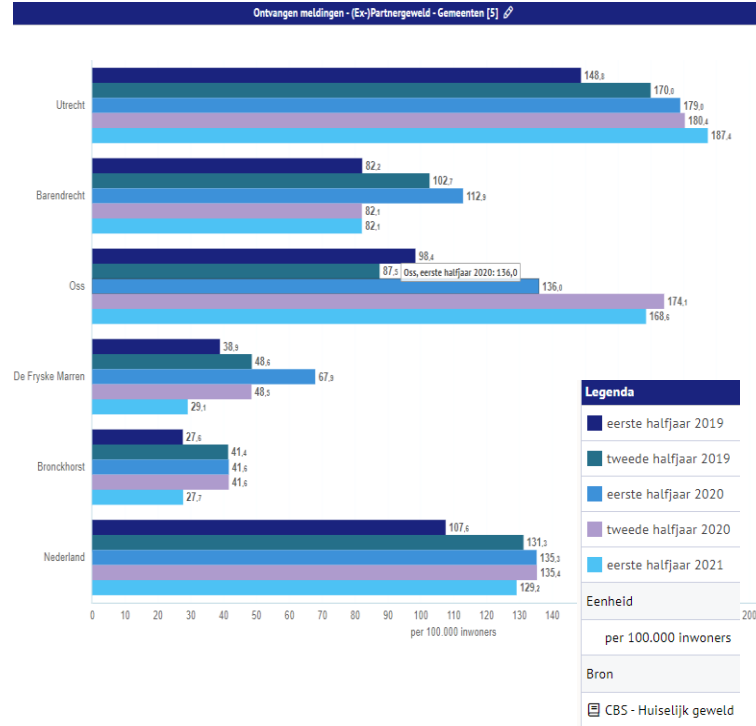
Indicator: Aandeel vrouwen in gemeenteraden

Bron: Stichting Stem op een Vrouw

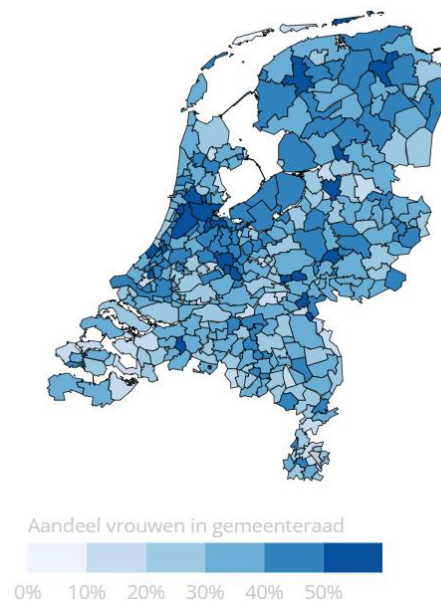
Na de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 is het aandeel vrouwelijke raadsleden toegenomen van 32% naar 37%, zo blijkt uit onderzoek van Stichting Stem op een Vrouw. Uit onderstaande kaart blijkt echter wel dat er grote verschillen bestaan. De grote steden hebben een relatief hoger aantal vrouwen in de gemeenteraad, en halen het landelijk gemiddelde omhoog. Het hogere aandeel vrouwen in sommige grote steden hangt samen

met de hogere scores van politieke partijen die meer vrouwen op de lijst hebben staan.

1.

2.

5.6. SDG 6 - Toegang tot drinkwater en sanitaire voorzieningen, duurzaam beheer van water

SDG 6 gaat over de toegang tot drinkwater (6.1), het duurzaam beheer van water (6.5) en de toegang tot sanitaire voorzieningen (6.2). Minder afvalwater en verontreiniging, hergebruik van water, en een lager watergebruik (6.4) moeten de waterkwaliteit (6.3) verhogen en waterschaarste tegengaan.

Algemeen beeld en trend

Nederland scoort goed op toegang tot sanitaire voorzieningen en schoon drinkwater (al staat de zekerheid onder druk). Ook het waterbeheer, beledigd bij de 21 waterschappen, scoort hoog, is te lezen in de CBS monitor 2021. Op de indicatoren over de waterkwaliteit scoort Nederland minder goed en ook de zoetwatervoorziening is een indicator die aandacht heeft bij toenemende droge en warme zomers. Klimaatadaptatie en -mitigatie (SDG13) is een belangrijk onderwerp voor de brede watersector. De staat van de fauna in de Nederlandse wateren staat onder druk en laat een verslechtering zien. In Nederland zijn er vele internationale samenwerkingsverbanden gericht op capaciteitsopbouw en ondersteuning van de watersector in ontwikkelingslanden.

VSR-indicatoren

De **kwaliteit van het water** is de afgelopen jaren verbeterd, maar nog niet voldoende om in 2027 aan de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) te voldoen. De druk vanuit de landbouwsector en de industrie is groot: door de lozing van gewasbeschermingsmiddelen, meststoffen, zware metalen en andere (chemische) stoffen lukt het de waterschappen niet om de KRW norm te halen. De waterschappen zetten projectmatig in om structureel te werken aan de verbetering van de waterkwaliteit. Bijvoorbeeld de medicijnrestverwijderaars in Leiden, een installatie bij Botshol die fosfaat uit het water haalt en het in samenwerking met agrariërs terugdringen van lozing van giftige stoffen in sloten en beken. Actueel is de hoeveelheid PFAS delen in water en de natuur. Deze niet afbreekbare plastics hopen zich op in organismen en kunnen een risico zijn voor de gezondheid van mens en dier.

In recente hete zomers is gebleken dat de zoetwatervoorziening in delen van Nederland niet gegarandeerd kan worden. Maatregelen waren nodig om in waterarme gebieden blijvende schade aan infrastructuur, zoals dijken, te voorkomen. Nederland onttrekt, vergeleken met andere EU-landen, per inwoner vrij veel zoet oppervlaktewater. Volgens de [Drinkwaterreportage 2022](#) van Vewin, onttrekken de industrie en de energievoorziening gezamenlijk bijna 85% van het zoet oppervlaktewater. Op de hoger gelegen zandgronden leidt dit tot verdroging van de natuur en een regenverbod voor de agrarische sector.

Rol decentrale overheden

Rijkswaterstaat en de waterschappen zijn de waterbeheerders in Nederland. Het waterschap is de belangrijkste decentrale overheid die verantwoordelijk is voor schoon en voldoende water en voor waterveiligheid. Het beheert 239.000 kilometer regionale waterlopen. Het werkt aan de chemische kwaliteit van water door in te zetten op voorkómen en zuiveren. Bij het voorkomen werkt het samen met de organisaties en partijen die verantwoordelijk zijn voor de vervuiling, zoals met een ziekenhuis bij het voorkomen van lozing van medicijnresten via de urine van patiënten. De biologische kwaliteit van het water, de flora en fauna, wordt verbeterd door onder andere ecologisch onderhoud, het aanleggen van vispassages en natuurlijkvriendelijke oevers. Gemeenten hebben op het gebied van water drie zorgplichten: Inzameling en transport van stedelijk afvalwater; Doelmatige inzameling en verwerking van afvloeiend hemelwater, bij voorkeur via afkoppelen van regenwater van de riolering; En goed peilbeheer om structurele nadelige gevolgen van de grondwaterstand te beperken. De decentrale overheden werken samen aan het betrekken van inwoners bij de verbetering van het waterbeheer. Subsidies en initiatieven richten zich op gedragsverandering, bijvoorbeeld bij het omwisselen van tegels in de tuin voor planten, het opvangen van regenwater en het gezamenlijk diervriendelijke beheer van groenstroken. In de gemeente Utrecht is zelfs een

vispassage waarbij inwoners opdracht kunnen geven om de sluis te openen wanneer een vis 'in de wacht staat'.

Relatie met landelijk beleid

Gezamenlijk hebben de Rijksoverheid en decentrale overheden gewerkt aan de uitvoering van het Nationaal Waterplan 2016 – 2021. Nederland heeft in nieuwe stroomgebied-beheerplannen voor de periode 2016-2021 vastgelegd welke maatregelen het wil nemen om de ecologische einddoelen te halen in relatie tot de KRW. Echter: Met de huidige plannen verbetert de waterkwaliteit in veel wateren wel, maar niet voldoende. In het Deltaplan Water wordt gezamenlijk aan de verbetering van de waterkwaliteit gewerkt. Voor water is ook het Europese en mondiale niveau van belang. De vervuiling van grote rivieren kan alleen met Europese regelgeving teruggedrongen te worden. Het Rijk en de regio's werken ook aan het Deltaplan Zoetwater (2022-2027) met als belangrijkste doel voldoende zoetwater te borgen.

1. Waterkwaliteit (SDG 6.3, 6.6, SDG 2.4, SDG 14.1 en SDG 15.1)

Indicator: Percentage Waterlichamen waarvan de biologische en fysisch-chemische kwaliteit voldoet aan de Kaderrichtlijn Water

Bron: Waterschap Analyse- en Verbetersysteem (WAVES)

De Kaderrichtlijn Water (KRW) schrijft voor wat de minimale kwaliteitsdoelstellingen zijn van de Nederlandse wateren. De richtlijn is sinds 2000 van kracht in Europa en bevat afspraken die ervoor moeten zorgen dat in 2027 het water in alle lidstaten voldoende schoon en gezond is. Nederland voldoet in veel gevallen nog niet aan de KRW, ondanks de geleverde inspanningen en de verbeterde waterkwaliteit in veel wateren. De belangrijkste indicatoren om de kwaliteit van het water te meten zijn vis, macrofauna, waterplanten, chemie en fytoplankton.

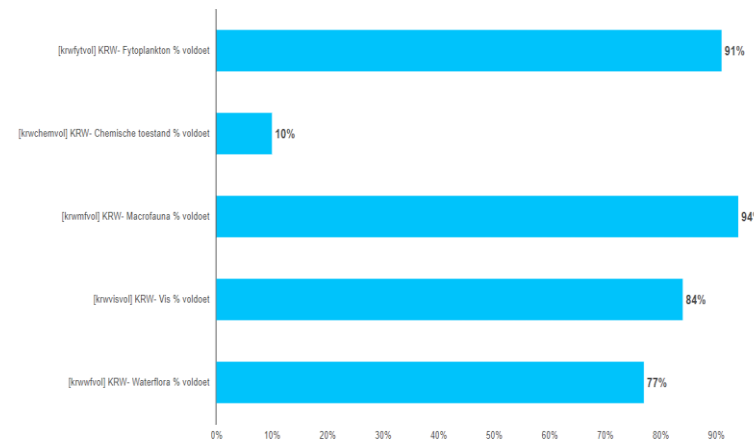
2. Onttrekking zoet water en oppervlaktewater in m3 per inwoner (SDG 6.4, 6.b).

Indicator: Percentage beheergebied met mogelijkheid om bij tekorten extra water aan te voeren

Bron: Waterschap Analyse- en Verbetersysteem (WAVES)

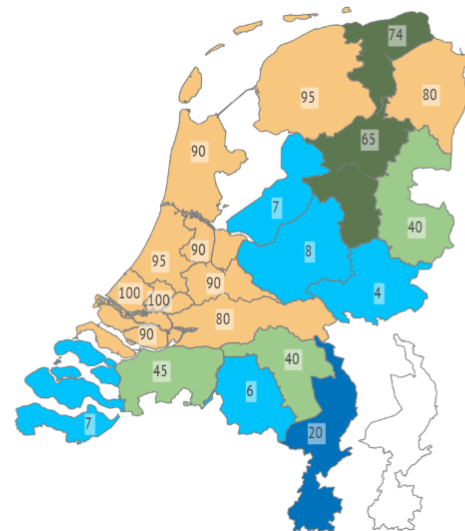
Op de kaart is weergegeven in welk aandeel van het beheergebied van de waterschappen er de mogelijkheid is om extra water aan te voeren bij tekorten. De waarden vertonen aanzienlijke verschillen tussen de waterschappen. In de Randstad lopen de waarden op tot honderd procent, terwijl in waterschappen als Rijn en IJssel en Vallei en Veluwe er zeer weinig mogelijkheden zijn om extra zoet water aan te voeren.

1.

2.

[VWTA] % BEHEERGEBIED MET MOGELIJKHEID OM BIJ TEKORTEN EXTRA WATER AAN TE VOEREN (2020) [%] [↗](#)

5.7. SDG 7 - Duurzame en betaalbare energie voor iedereen

SDG 7 kent drie deelaspecten: toegang tot betaalbare, betrouwbare en moderne energie voor iedereen (7.1), vergroten van het aandeel hernieuwbare energie (7.2) en verbeterde energie-efficiëntie (7.3). Er is een directe link met SDG 13 (klimaat). In dit rapport leggen we bij SDG 7 de focus op huishoudens en de gebouwde omgeving, die goed zijn voor 30% van de CO₂-uitstoot. Bij SDG 9 kijken we naar industrie en infrastructuur en bij SDG 13 naar het eigen vastgoed van gemeenten, provincie en waterschappen.

Algemeen beeld en trend

De trend voor SDG 7 was tussen 2013 en 2020 overwegend positief. De leveringszekerheid van energie in Nederland is groot. De betaalbaarheid van energie staat echter voor steeds meer huishoudens onder druk door de sterk gestegen energieprijzen. Het gebruik van hernieuwbare energie stijgt en de energie-intensiteit van de economie daalt. Er is een toename van investeringen in de duurzame-energiesector. In vergelijking met de andere EU-landen blijft Nederland voor een deel van deze indicatoren echter ver achter. De uitstoot van broeikasgassen in elektriciteitscentrales, industrie en landbouw, gebouwde omgeving en het verkeer is nog steeds zeer hoog. In de afgelopen periode zijn de besparingsambities uit het klimaatakkoord niet gehaald. In sommige delen van het land lopen initiatieven voor duurzame opwekking, ook op particuliere daken en erven, aan tegen te geringe (transport)capaciteit van het bestaande elektriciteitsnetwerk. Nederland importeert nog veel energiebronnen voor het eigen energieverbruik uit het buitenland (64% in 2019). Er is [grote krapte](#) op het energienet.

VSR-indicatoren

Een eerlijke transitie is een belangrijke uitdaging. Naast de technische aspecten van de energie-transitie heeft het sociale aspect in recente jaren meer aandacht gekregen. Volgens [recent onderzoek van TNO](#) leven in Nederland iets meer dan een half miljoen huishoudens of 7% van de bevolking in **energiearmoede**. Het gaat om huishoudens met lage inkomens in combinatie met hoge energielasten en/of een woning van energetisch onvoldoende kwaliteit. Vaak hebben deze huishoudens niet de middelen om de eigen woning te isoleren en verduurzamen of zijn zij daarvoor afhankelijk van de verhuurder. De hoogste

concentratie van energiearmoede doet zich voor aan de randen van het land. Investeren in energiebesparing is van groot belang vanuit zowel sociaal oogpunt (betaalbaarheid) als klimaat en het beperken van de energie-afhankelijkheid. Het **gemiddelde elektriciteitsgebruik en gasverbruik van woningen** is hiervoor een goede indicator. Provincies en gemeenten spelen op verschillende manieren een hoofdrol bij de verhoging van het **aandeel hernieuwbare energie** in de energiemix. De [stand van zaken](#) per zomer 2021 is dat de ambities van de 30 RESsen 1.0 optellen tot 55,1 TWh. Het PBL schat in dat uiteindelijk tussen 35,4 TWh en 46,4 TWh wordt gerealiseerd, met een middenwaarde van 40,8 TWh.

Rol decentrale overheden

De energietransitie staat hoog op de decentrale agenda's. Gemeenten kunnen huishoudens met voorlichting, subsidies en 'ontzorging' ondersteunen bij het isoleren en verduurzamen van de (eigen) woning. De particuliere huursector is een grote uitdaging. In 2021 startten gemeenten met warmtetransitie-visies; sommige gemeenten hebben al ervaring opgedaan met 'proeftuinen' voor Aardgasvrije Wijken. Het is van belang om de warmtetransitie te verbinden met andere opgaven die voor inwoners van belang zijn, zoals het levensloopbestendig en comfortabel maken van woningen en leefbaarder maken van wijken. Na de inventarisatie van mogelijkheden voor grootschalige duurzame energie-opwekking van wind- en zonne-energie in de afgelopen jaren breekt nu het moment om de plannen tot uitvoering te brengen. De urgentie hiervan botst vaak met de forse weerstanden bij inwoners. Daarom is veel aandacht nodig voor correcte vergunningverlening, het eerlijk verdelen van lasten en lusten, participatie van inwoners en lokale energiecoöperaties in projecten, en ook het maximaal benutten van daken, gevels en andere harde oppervlakken voor zonne-energie. De waterschappen wekken zelf duurzame energie op en stellen hun terreinen steeds vaker ter beschikking om ook anderen te laten profiteren van deze energiekansen. De koepelorganisaties van de decentrale overheden helpen om structurele knelpunten in wet- en regelgeving voor de ruimtelijke inpassing van projecten op te lossen.

Relatie met landelijk beleid

Het landelijke Energieakkoord, Klimaatakkoord en de Klimaatwet vormen de basis voor de gezamenlijke inspanningen. Van groot belang is dat het rijk en de decentrale overheden in de energietransitie als één overheid handelen vanuit een stevige lange-termijnvisie, de juiste wettelijke en juridische kaders en voldoende, voorspelbare financiering. Hier ontbreekt het nog aan, ondanks de forse budgetten die het nieuwe kabinet heeft uitgetrokken. Het aanpassen van de energie-infrastructuur van 8 miljoen woonadressen heeft nog te weinig snelheid als gevolg van te kort lopende maatregelen en fondsen. De heffing die de rijksoverheid oplegde aan woningcorporaties beperkt daarnaast de ruimte voor verduurzaming van sociale huurwoningen. Ook het versterken van de landelijke elektriciteits-netcapaciteit is een grote gezamenlijke opgave.

1. Energie-armoede (SDG 7.1, SDG 1.1 en SDG 11.1)

Indicator: 'Hoge energiequote'. Verhouding tussen inkomen en energierekening.

Bron: WSJG /CBS

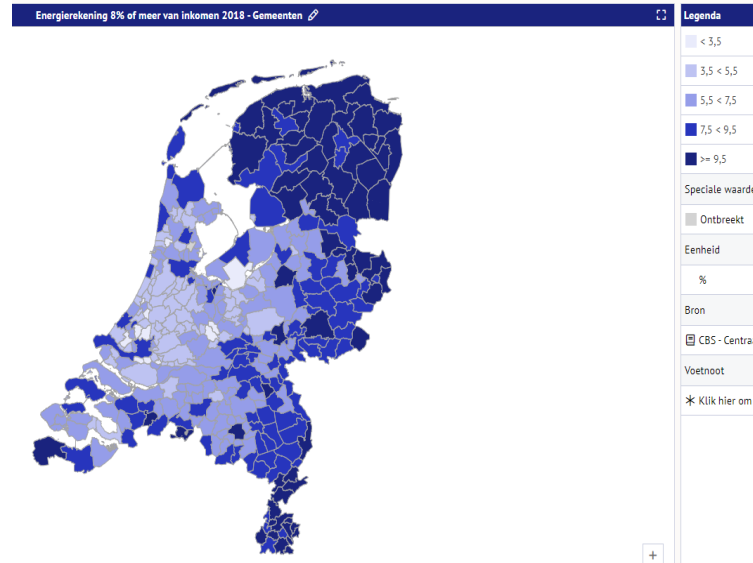
Er is sprake van energie-armoede als de energierekening van een huishouden hoger is dan 8% van het totale inkomen van een huishouden. In Nederland is er een duidelijke tweedeling tussen de randstad en de minder stedelijke regio's. In de noordelijke provincies, Limburg en de grensgebieden met Duitsland lijden huishoudens structureel vaker onder energiearmoede. Dit heeft te maken met de grotere omvang en slechte isolatie van woningen. In de Randstad komt energie-armoede het minst vaak voor, met uitzondering van de grote steden, zoals Rotterdam, Den Haag en Amsterdam.

2. Het aandeel hernieuwbare energie in de energiemix (SDG 7.1, 7.2, SDG 11.1 en SDG 13)

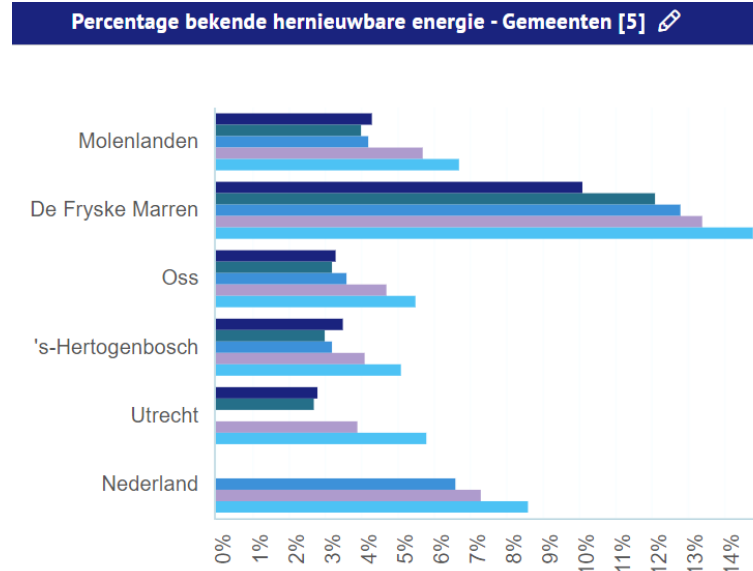
Bron: WSJG/Klimaatmonitor

Het percentage hernieuwbare energie wordt berekend door de hoeveelheid zelf opgewekte hernieuwbare energie te delen door het totale energieverbruik. Door het hele land neemt dit percentage stabiel toe. Toch blijkt dat in veel gemeenten slechts rond de 5% van de gebruikte energie bestaat uit hernieuwbare energie. Er is tevens een onbalans in de productie van hernieuwbare energie. Enkele gemeenten produceren grote hoeveelheden energie in verhouding tot het energieverbruik, terwijl veel andere gemeenten onder het gemiddelde produceren.

1.

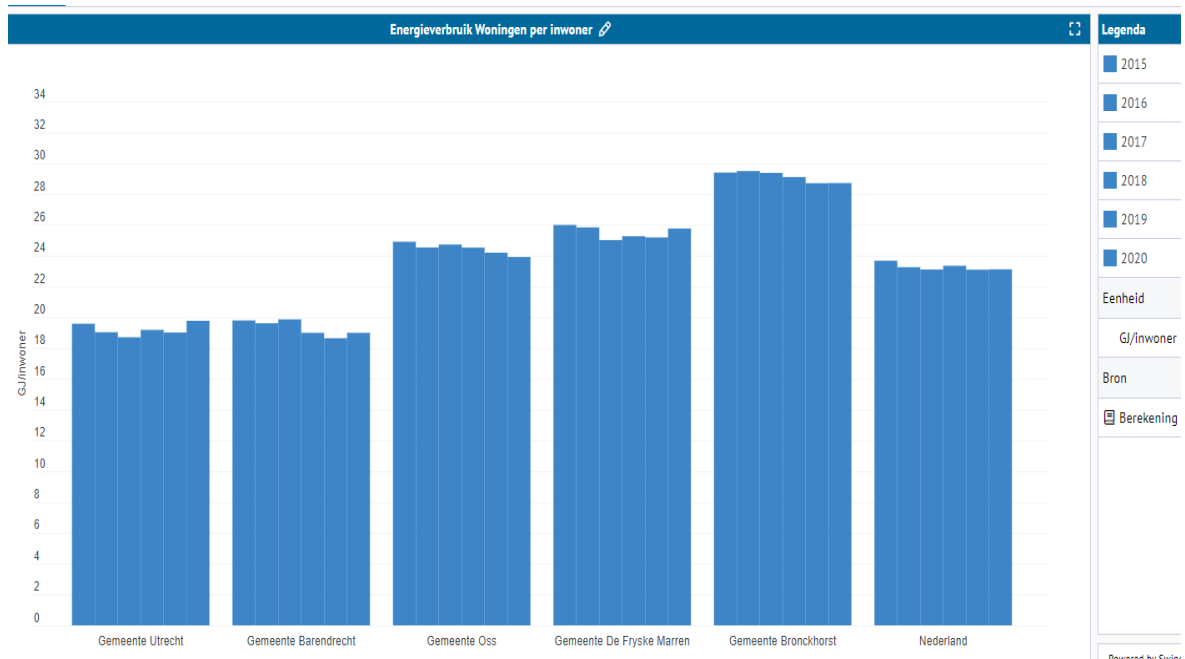
2.

3. Gemiddeld elektriciteitsverbruik en gemiddeld gasverbruik woningen (SDG 7.1, 7.2, SDG 11.1 en SDG 13)

Bron: Klimaatmonitor

Het gemiddelde elektriciteits- en gasverbruik van woningen vertoont een lichte daling in de periode van 2015 tot 2020. In de grafiek is te zien dat het energieverbruik in de meest stedelijke gemeenten het laagst is, en in de minst stedelijke gemeenten het hoogst. In de ontwikkeling van het energieverbruik is er geen significant verschil tussen stad en platteland merkbaar.

5.8. SDG 8 - Inclusieve, duurzame economie en waardig werk voor iedereen

SDG 8 gaat enerzijds over de volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor alle vrouwen en mannen, ook voor jonge mensen en personen met een handicap (8.5 en 8.6). Deelaspecten zijn het uitbannen van alle vormen van gedwongen arbeid (8.7), gelijk loon voor gelijk werk (8.5), bescherming van arbeidsrechten en een veilige, gezonde werkomgeving, ook voor arbeidsmigranten (8.8). Anderzijds gaat SDG 8 over economische productiviteit, diversificatie en het bevorderen van de groei van MKB, arbeidsintensieve sectoren, creativiteit en innovatie (8.2 en 8.3). Subdoel 8.4 betreft de ecologische duurzaamheid van de economie; zie SDG 9 en SDG 12.

Algemeen beeld en trend

Nederland scoort overwegend goed op economische productiviteit en banen. Er is een sterke en kennisintensieve maakindustrie. Het Bruto Regionaal Product is vrijwel overal toegenomen. De arbeidsparticipatie stijgt en was gemiddeld 68,4% in 2020. Het gemiddelde aantal gewerkte uren is laag in EU-perspectief. Het aandeel onbenut arbeidspotentieel daalde van ruim 18% in 2013 naar 11,5% in 2020. De werkloosheid was in 2020 met 3,8% van de beroepsbevolking relatief laag. Qua beloningsniveau staat Nederland op plek 5 in de EU. Werknemers zijn over het algemeen tevreden met hun werk, maar bijna een vijfde heeft zorgen over baanbehoud. Op de arbeidsmarkt is sprake van aanzienlijke kansenongelijkheid. Terwijl van de hoger opgeleiden 81,6% betaald werk heeft, geldt dit slechts voor 47,9% van de laagopgeleiden (CBS 2021) en 61% van de mensen met een niet-westerse migratie-achtergrond. Jongeren en arbeidsmigranten zijn oververtegenwoordigd in flexcontracten, vrouwen in deeltijdbanen met een lagere status. Zij waren in de Coronaperiode extra kwetsbaar.

VSR-indicatoren

Op het gebied van de arbeidsmarkt zijn de uitdagingen het grootst in het noord- en zuidoosten van het land en in de grote steden. De Participatiewet gaat ervan uit dat zoveel mogelijk mensen regulier werk moeten hebben. De indicator **re-integratie van kwetsbare personen** en mensen met een beperking op de arbeidsmarkt laat zien dat gemeenten in toenemende mate voorzieningen

treffen. Hoewel de instroom van kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt is toegenomen, blijft de re-integratie moeizaam. Het aandeel werkgevers dat mensen met een arbeidsbeperking in dienst neemt is bijvoorbeeld laag. Voor de indicator **werkloosheid** laat de visualisatie de ontwikkeling in de tijd zien, waarbij de (regionale) verschillen tussen gemeenten goed zichtbaar zijn. (zie ook SDG 10)

De rol van decentrale overheden

Het stimuleren van economie en werkgelegenheid via onder meer een aantrekkelijk vestigingsklimaat, een *human capital* agenda en innovatiebeleid staat hoog op de agenda van provincies en gemeenten. Zij willen na de coronapandemie inzetten op duurzaam economisch herstel met de focus op de regionale schaal. Een belangrijk aandachtspunt is het verbinden van economie, onderwijs en arbeidsmarkt, en een vestigingsbeleid dat gekoppeld is aan het aanbod van arbeid. Ook de transitie naar een circulaire economie en digitalisering vragen om een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt én om blijvende persoonlijke ontwikkeling van werkenden en werkzoekenden, van alle opleidingsniveaus en in alle sectoren. Gemeenten hebben daarnaast de taak om inwoners met een afstand tot de arbeidsmarkt naar passend regulier werk te begeleiden en om te zorgen voor beschutte werkplekken. Als werkgever kunnen de overheden zelf het goede voorbeeld geven. SDG 8 heeft ook een internationale dimensie. Decentrale overheden kunnen bij inkoop (MVI) eisen stellen aan naleving van mensenrechten en fatsoenlijke arbeidsvoorwaarden in de internationale productieketen. In Nederland zijn veel arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Zij zijn zeer kwetsbaar voor uitbuiting door slechte arbeidsvoorwaarden en ondermaatse huisvesting, die vaak wegvalt zodra hun contract wordt opgezegd. Hierdoor worden veel arbeidsmigranten dakloos. Van gemeenten wordt gevraagd hier meer regie op te voeren.

Relatie met landelijk beleid

De liberalisering van de arbeidsmarkt en de keuze om arbeidslonen laag te houden vanwege de internationale concurrentiepositie, hebben geleid tot een toename van het aantal werkende armen en mensen met een onzekere positie op de arbeidsmarkt. Deze laatste groep

betreft vooral mensen met flexcontracten, gedwongen ZZP'ers en arbeidsmigranten. Inmiddels is de consensus gegroeid dat maatregelen nodig zijn om de positie van kwetsbare groepen te verbeteren, waaronder een hoger minimumloon en meer contractuele zekerheid. In het kader van de Participatiewet hebben de nationale en decentrale overheden afspraken gemaakt in het

Banenplan om meer mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt aan het werk te helpen. Deze afspraken zijn niet gehaald.

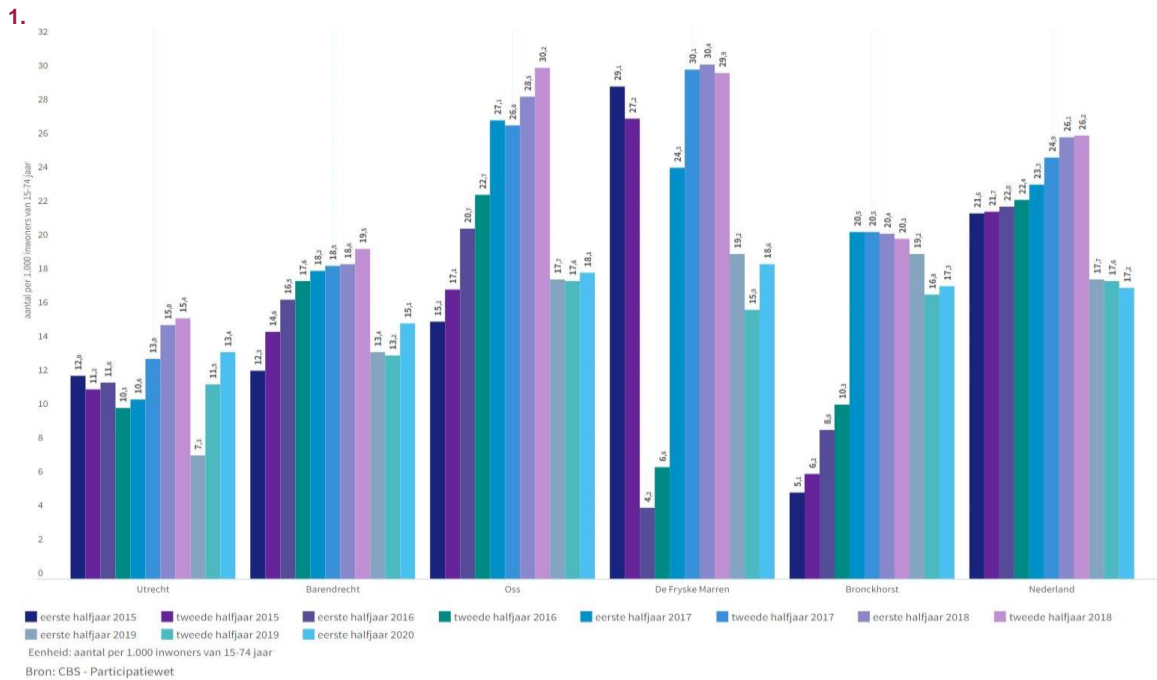
In Nederland is geen wetgeving die overheden verplicht om principes van maatschappelijk verantwoord inkopen – met onder meer aandacht voor arbeidsomstandigheden elders in de keten - toe te passen.

1. Re-integratievoorzieningen participatiewet (SDG 8.5 en 10.4)

Indicator: Inzet van voorzieningen participatiewet

Bron: Waarstaatjegemeente

De re-integratievoorzieningen participatiewet zijn bedoeld om de afstand tot de arbeidsmarkt van werkzoekenden te verkleinen. Dit zijn voorzieningen zoals werkstages, sociale activering, detachingsbanen, scholing, participatieplaatsen, participatievoorzieningen, beschut werk, persoonlijke ondersteuning. Sinds de invoering van de participatiewet in 2015 zijn er grote fluctuaties zichtbaar. Er is een sterke stijging tot 2018, waarna het aantal weer afneemt. Opvallend is dat in een grote stad als Utrecht relatief weinig gebruik wordt gemaakt van re-integratievoorzieningen.

2. Werkloosheid (SDG 8.5, SDG 1 en SDG 10)

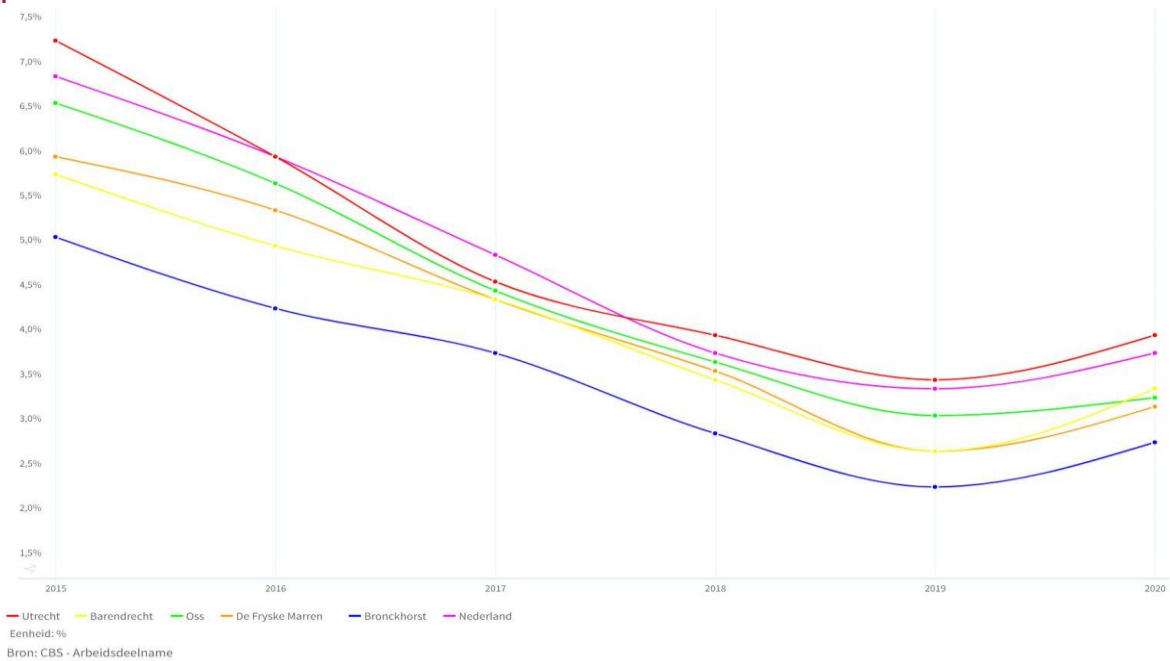
Indicator: Werkloosheid als percentage van de beroepsbevolking, 15-75 jaar.

Bron: Waarstaatjegemeente

Werkloosheid is hier weergegeven als het percentage van de beroepsbevolking van 15 tot 75 jaar. Er is eenzelfde trend waarneembaar in alle gemeenten, die gelijk is aan het landelijke gemiddelde. De werkloosheidspercentages dalen sterk tussen 2015 en 2019, waarna er weer een stijging wordt ingezet in 2020. Daarnaast is ook zichtbaar dat het werkloosheidspercentage in de stad Utrecht structureel hoger ligt dan in de minder stedelijke gemeenten.

2.

CASE STUDY - Plan Maatschappelijk Verantwoord Inkopen – provincie Zeeland

In november 2021 won de provincie Zeeland de Europese innovatieprijs voor inkopen, de Procura+ Award. Daar ging een uitgebreid traject aan vooraf, waarbij zowel draagvlak binnen de organisatie en externe stakeholders werd gecreëerd als ook bestuurlijke ambities werden opgesteld.

Al in 2017 inventariseerde de provincie Zeeland welke impact publieke inkoop op het behalen van de SDG's kon maken en gebruikte deze input voor het actieplan Maatschappelijk Verantwoord Inkopen. Met het werken aan duurzaam inkopen en het behalen van resultaten, verhoogde de provincie de ambitie.

Op basis van de SDG's is Zeeland dialogen gaan voeren met stakeholders. De provincie zette beleidsmensen van diverse overheden, inkopers, leveranciers, projectleiders en mensen van kennisinstellingen bij elkaar gezet, maar ook burgers. Gezamenlijk is gekeken hoe de grootste impact gemaakt kan worden met duurzaam inkopen. Dit is vervolgens concreet en tastbaar gemaakt in het actieplan 2021-2024. Met deze zogeheten SDG-dialogen wordt de kennis van verschillende partijen verbonden. Dat leidde tot interne bewustwording bij de Provincie Zeeland, aanpassing van het inkoopproces en een betere samenwerking tussen de afdelingen. In het plan zijn op basis van de urgentie, beleidsambities en dialogen zeven SDG's geselecteerd, waarop elke inkoop de komende jaren impact op moet maken.

De provincie benadrukt dat de afstemming met andere inkopers van decentrale overheden essentieel is om een goede partner te zijn voor de markt. Hoe eenduidiger verschillende decentrale overheden de SDG ambities bij de inkoop hanteren, hoe interessanter het is voor marktpartijen om mee te doen.

Een effect van het brede traject is dat er tussen afdelingen meer en integraler wordt samengewerkt. Het doel is immer voortgang boeken op de SDG's en met dat doel als startpunt wordt elke renovatie, aanleg, project aangevlogen. Zo zijn er verschillende afdelingen betrokken bij de inkoop en worden er win-win situaties gecreëerd, onder andere door vroegtijdig kansen te identificeren om invulling te geven aan de SDG's. Bijvoorbeeld leidt de renovatie van een weg ook tot een integraal plan om wilde dieren beter te beschermen op die route.

De provincie Zeeland heeft nauw samengewerkt met het MVI platform. Op dit platform is informatie te lezen over de SDG dialogen, de aanpak en het Maatschappelijk Verantwoord Inkopen plan 2021-2024.

Meer informatie: <https://mviplatform.nl/3600-2/> en de video: [Welke impact heeft maatschappelijk verantwoord inkopen? - Provincie Zeeland - YouTube](#)

5.9. SDG 9 - Duurzame infrastructuur, mobiliteit en industrie

SDG 9 richt zich op duurzame, inclusieve en veerkrachtige publieke infrastructuur ter ondersteuning van de economie en het menselijk welzijn. Een belangrijk onderdeel daarvan is de (infrastructuur voor) duurzame mobiliteit (9.1). Ook gaat dit doel over industriële ontwikkeling (9.2), met aandacht voor de toegang van het MKB tot diensten en markten (9.3). Wat betreft verduurzaming ligt de nadruk op het efficiënte gebruik van hulpbronnen en de inzet van schone technologie (9.4). Ook een goed werkend internet en goede ICT zijn onderdelen van SDG (9.c).

Algemeen beeld en trend

In Nederland is sprake van goede ruimtelijke vestigingsvoorwaarden voor bedrijven als het gaat om de beschikbaarheid, segmentatie en kwaliteit van bedrijventerreinen en kantoorgebouwen. Het totale oppervlak aan locaties voor bedrijven en distributiecentra is de afgelopen jaren sterk toegenomen. De aantasting van het landschap door grootschalige distributiecentra is een punt van zorg. Duurzaamheid van bedrijvigheid en bedrijfslocaties en landschappelijke inpassing hebben nog niet altijd voldoende prioriteit in de gemaakte afwegingen. Wat betreft duurzame mobiliteit is er veel in beweging maar zijn de doelen nog niet gehaald. De energie- en broeikasgasintensiteit van de economie neemt geleidelijk af, maar de totale CO₂-uitstoot van de industrie is de afgelopen zes jaar niet gedaald. In Europese vergelijking scoort Nederland laag. De milieusector heeft een aandeel van slechts 2,3% van de werkgelegenheid. Wel positief is de score op kennis en innovatie, investeringen in ICT en de toegang tot internet.

VSR-indicatoren

Combinaties van lopen, fietsen, het OV en vermindering van autogebruik dragen bij aan een gezonde leefomgeving en leefstijl. Vrijwel overal is de auto echter nog het dominante vervoermiddel onder de **transportmodaliteiten** en daarin verandert weinig. De bereikbaarheid van arbeidsplaatsen per openbaar vervoer of fiets is lager dan per auto, vooral buiten de stad. Door de coronapandemie is de vraag naar openbaar vervoer afgenomen. In de provincie Fryslân werden daardoor aanbestedingsovereenkomsten voor zero-emissie bussen op de langere baan geschoven. Hoewel het aantal schone voertuigen en **laadpalen** stijgt,

is het gewenste niveau nog lang niet in zicht, en een bredere inzet op *echt* duurzaam transport zal nodig zijn. De **CO₂-uitstoot van de industrie en de energie-, afval- en watersector** laat aanzienlijke verschillen tussen provincies zien. Een fysiek knelpunt bij de verduurzaming is de beperkte capaciteit van het landelijke en regionale elektriciteitsnet.

Rol decentrale overheden

Provincies en gemeenten hebben een belangrijke taak op het gebied van bereikbaarheid en toegankelijkheid van woon- en werkplekken en van duurzame mobiliteit (zie ook SDG 11.2). In veel gemeenten en regio's wordt inmiddels volop ingezet op duurzame deelmobiliteit en versterking van de fietsinfrastructuur, waarbij de automobilititeit vooral in stedelijk gebied wordt teruggedrongen. In de economische agenda en de transitie naar een duurzame, digitale en inclusieve economie worden innoveren en investeren in de regionale bedrijvigheid en arbeidsmarkt als cruciaal gezien, waarbij ook veel aandacht is voor het MKB. Via subsidies, ondernemersloketten en steun voor pilot en duurzame starters bevorderen zij duurzame economische bedrijvigheid. In het landelijk gebied wordt gewerkt aan de uitrol van goed internet naar alle inwoners en bedrijven. Anderzijds moeten de decentrale overheden via het omgevingsbeleid en vergunningverlening toezien op de naleving van wettelijke eisen ten aanzien van milieu en klimaat. Dit gebeurt te weinig, deels als gevolg van capaciteitsgebrek. Bij de aanleg en herinrichting van bedrijfslocaties en bij grond-, weg en waterbouw (GWW) kan meer worden ingezet op efficiënt en duurzaam ruimte- en materiaalgebruik (ook ondergronds), klimaataspecten en natuurinclusief bouwen. De [Aanpak Duurzaam GWW](#) wordt vaak al toegepast door de waterschappen. Zij zijn steeds op zoek naar nieuwe manieren om waterbeheer beter, goedkoper en duurzamer te maken. Winnovatie.nl is een landelijk platform voor de watersector waar de waterschappen en drinkwaterbedrijven laten zien aan welke innovaties en pilots zij met elkaar samenwerken.

Relatie met landelijk beleid

Uit de nationale schets *Mobiliteit naar 2040* volgt het streven naar een veilig, robuust en duurzaam

mobiliteitssysteem, met minder negatieve invloed op de leefomgeving zoals geluidshinder en luchtvervuiling. Tegelijk zet het rijk juist vooral in op het wegverkeer en de luchtvaart, en minder op de verduurzaming en uitbreiding van een betaalbaar OV-netwerk. Landelijk zijn verduurzamingsambities gesteld en afspraken gemaakt in akkoorden tussen overheid, bedrijven en maatschappelijke partijen over het klimaat en grondstoffen. Deze zijn nog onvoldoende ondersteund met lange-termijn investeringen en beleid, zoals een groene-industriepolitiek. Projecten en subsidies zijn te kortlopend voor de grote omslag die nodig is. IPO en VNG maken zich sterk voor structurele financiering en investeringen om alle regio's te ondersteunen, niet alleen de zogeheten mainports of topsectoren. Ook is van belang dat het rijk investeert in de landelijke energie-infrastructuur, zodat ook bedrijven met een grotere afstand tot het net sneller kunnen overschakelen naar duurzaam opgewekte elektriciteit. Daarbij moeten er betere koppelingen komen met OV-knooppunten. Het rijk komt met het programma Mooi Nederland om meer aandacht uit te laten gaan naar ruimtelijke kwaliteit.

1 Duurzame en toegankelijke infrastructuur voor mobiliteit (SDG 9.1)

Indicator: Totale vervoersprestatie van personen van 6 jaar of ouder

Bron: Onderweg in Nederland (ODiN) 2020

Plausibiliteitsrapportage

De meeste Nederlanders reizen nog altijd overwegend met de auto. Hoewel de Coronacrisis het autogebruik aanzienlijk heeft doen afnemen in 2020, is het gebruik van het openbaar vervoer nog sterker gedaald. Vanwege de pandemie is het gebruik daarvan meer dan gehalveerd.

2 Dekkingsgraad laadbehoefte elektrische auto's (SDG 9.1 en SDG 11.2)

Indicator: Aandeel elektrische auto's dat gebruik kan maken van een openbare laadpaal.

Bron: Waarstaatjegemeente

De dekkingsgraad laadbehoefte geeft aan welk deel van de gebruikers van elektrische auto's over een openbare laadpaal kan beschikken binnen 250 meter. Uit de kaart blijkt dat in veel randstedelijke gemeenten er in de laadbehoefte wordt voorzien. Buiten de Randstad

hebben bestuurders van elektrische auto's aanzienlijk minder toegang tot openbare oplaadmogelijkheden. Het gebruik van elektrische auto's is daar sterker afhankelijk van eigen laadmogelijkheden.

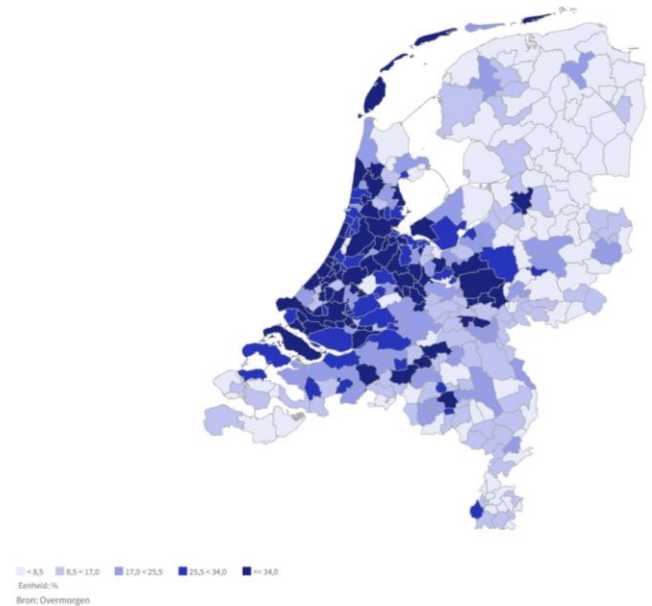
1. 3.1 Totale vervoersprestatie van personen van 6 jaar of ouder in miljarden reizigerskilometers naar ritvervoerwijze per jaar

	2018 ¹⁾	2019	2020	verschil 2020 t.o.v. 2019 (%)
Totaal	211,3	211,9	147,6*	-30
Personenauto als bestuurder	106,0	105,9	77,9*	-26
Personenauto als passagier	38,7	39,0	25,8*	-34
Trein	22,6	23,9	9,5*	-60
Bus/tram/metro	6,3	6,2	2,8*	-54
Fiets	18,4	17,6*	15,4*	-13
Lopen	5,2	5,2	6,6*	+29
Overig	13,9	14,1	9,5*	-32

* Cijfer wijkt significant af van het cijfer van het voorgaande jaar.

¹⁾ Voor de cijfers van 2018 in deze en de andere tabellen (met uitzondering van tabel 6.1.2) in dit rapport geldt dat ze afkomstig zijn uit de eindrapportage van ODiN 2018 van december 2019.

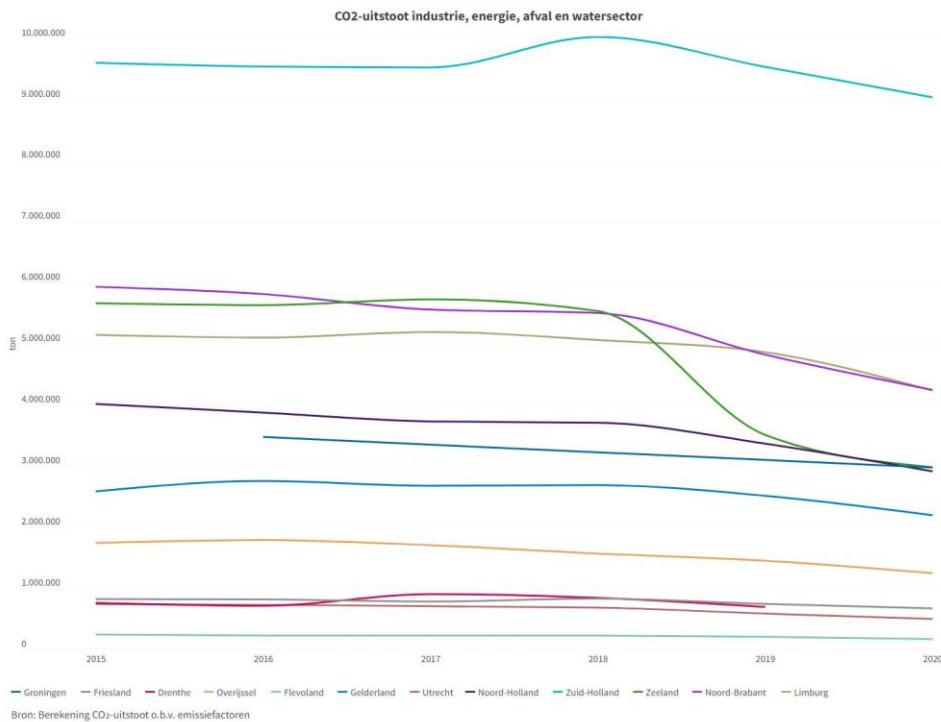
2.

3. CO2-uitstoot van de sectoren Industrie, Energie, Afval en Water (SDG 9.4 en SDG 8.4)

Bron: Klimaatmonitor

De totale CO2-uitstoot van de industrie en de energie-, afval- en watersector laat aanzienlijke verschillen tussen provincies zien. Zuid-Holland stoot bijna tweemaal zoveel CO2 uit als de andere meest vervuilende provincies. Uit de data van de Klimaatmonitor blijkt ook dat alle provincies tussen 2015 en 2020 een daling hebben gekend, maar de mate verschilt. In de industrie is de totale uitstoot niet gedaald.

5.10. SDG 10 - Ongelijkheid verminderen binnen en tussen landen

SDG 10 draait om het zorgen voor een inclusieve samenleving. Dit SDG richt zich op zowel het tegengaan van sociaal-economische en inkomensongelijkheid (10.1) als non-discriminatie en gelijke kansen (10.3). Het streven voor 2040 is sociale, economische en politieke inclusie van iedereen (10.2) met behulp van daarop gericht fiscaal en loonbeleid en sociale zekerheid (10.4). SDG 10 heeft als enige SDG een apart subdoel (10.7) over migratie. Migratie van armere naar rijkere landen is een belangrijke manier voor huishoudens om hun inkomen te verhogen.

Algemeen beeld en trend

In Europese vergelijking scoort Nederland redelijk goed op de indicatoren voor SDG 10. De inkomensongelijkheid is gemiddeld (Gini-coëfficiënt 0,26). De vermogensongelijkheid is echter zeer hoog in Nederland (Gini-coëfficiënt 0,76 in 2019). De onderlinge verschillen in kansen en geluk, met name op de arbeidsmarkt, woningmarkt en in het onderwijs, nemen toe. Opleidingsniveau en een niet-westerse migratie-achtergrond (14% van de bevolking) zijn de meest bepalende factoren bij kansenongelijkheid, maar ook inkomen, geslacht, leeftijd en gezondheidsbeperkingen spelen een rol. De helft van de mensen die onder de armoedegrens leven en meer dan de helft van de daklozen heeft een migratie-achtergrond. Door de coronacrisis is de sociaaleconomische ongelijkheid zichtbaarder geworden én versterkt. Ongeveer een kwart van de bevolking geeft aan discriminatie te ervaren (bron: SCP). Deze hangt vooral samen met etnische afkomst, gender, seksuele geaardheid, leeftijd en het hebben van een beperking. Nederland scoort goed op de sociale samenhang en maatschappelijke betrokkenheid van burgers.

VSR-indicatoren

Subdoel SDG 10.1 beoogt het terugdringen van de ongelijkheid door een snelle en structurele inkomensstijging bij de 40% laagste inkomens. De verschillen tussen gemeenten en ook per wijk zijn groot. In de visualisatie kijken we naar de geografische **spreiding van de laagste en hoogste inkomens** met als voorbeeld de gemeente Utrecht. Sommige wijken kennen veel huishoudens met een grote stapeling van problemen. Dit betreft met name wijken in grote steden

waar veel mensen met een migratie-achtergrond wonen, zoals te zien is door **huishoudens met laag inkomen uitgesplitst naar migratieachtergrond** weer te geven. Het is belangrijk dat gemeenten zicht hebben op wat er speelt op het individuele niveau, om niet-passende standaardoplossingen te vermijden.

Rol decentrale overheden

De afgelopen jaren is het bewustzijn van kansenongelijkheid en de factoren die daaraan bijdragen toegenomen. Naast werk en inkomen, betaalbare huisvesting, onderwijs en inclusieve dienstverlening spelen ook aspecten als een inclusieve openbare ruimte, sociale cohesie in wijken en buurten, sport en cultuur en voorzieningen als buurthuizen en bibliotheken een belangrijke rol. Gemeenten hebben de regie over de zorg voor de kwetsbaarste groepen en het begeleiden van mensen naar passend en blijvend werk. Er zijn veel goede voorbeelden van een toegenomen inzet, onder meer via interdisciplinaire wijkteams, maar meer is nodig. In 2016 is het VN-verdrag Handicap in werking getreden. Gemeenten zijn verplicht om in beleidsplannen aan te geven hoe ze de participatie van mensen met een beperking bevorderen. Ook kunnen decentrale overheden helpen discriminatie en racisme tegen te gaan: als werkgever, in de uitvoering van de eigen kerntaken, maar ook met lokaal diversiteitsbeleid en via maatschappelijke dialoog. Vanaf 2022 zijn de gemeenten weer verantwoordelijk voor de inburgering van statushouders. Er zijn nog grote knelpunten bij het vinden van huisvesting voor statushouders en de toeleiding naar betaald werk, en ook aanzienlijke verschillen in inzet tussen gemeenten. De nieuwe Wet inburgering biedt gemeenten wel meer ruimte om sneller leer- en werktrajecten aan te kunnen bieden.

Relatie met landelijk beleid

Om uitsluiting tegen te gaan is op veel fronten actie nodig. Gemeenten kampen met sterk ontoereikende middelen en staan voor moeilijke keuzes in dienstverlening en het aanbod van voorzieningen. Structurele middelen om de menselijke maat toe te passen ontbreken. Ook wordt een samenhangende aanpak van kansenongelijkheid gehinderd door gescheiden wettelijke kaders en het ontbreken van landelijk integraal beleid. Er is verbetering nodig bij

regelgevende randvoorwaarden rondom werk, inkomen, schulden en armoede; ook bij bijzonder strenge gemeenten, of gemeenten die bijvoorbeeld negatief staan ten opzichte van het samenwerken aan huisvesting voor statushouders. De Bijstand en gerelateerde uitkeringen liggen voor veel huishoudens onder het bestaansniveau. In het nieuwe regeerakkoord is wel meer politieke aandacht voor bestaanszekerheid en het tegengaan van discriminatie. Sinds 2020 wordt het bestaan van institutioneel racisme en discriminatie breder erkend. Het handelen van de overheid ten aanzien van mensen die van publieke steun afhankelijk zijn is vaak gebaseerd op wantrouwen. De politieke en maatschappelijke verharding heeft tevens geleid tot streng – en soms onuitvoerbaar - asiel- en migratiebeleid. Gemeenten zijn aan deze kaders gebonden, maar proberen soms ruimte te vinden voor maatwerk.

1 Inkomensverdeling op wijkniveau in Utrecht (SDG 10.1, 10.2, 10.4 en SDG 1)

Bron: CBS

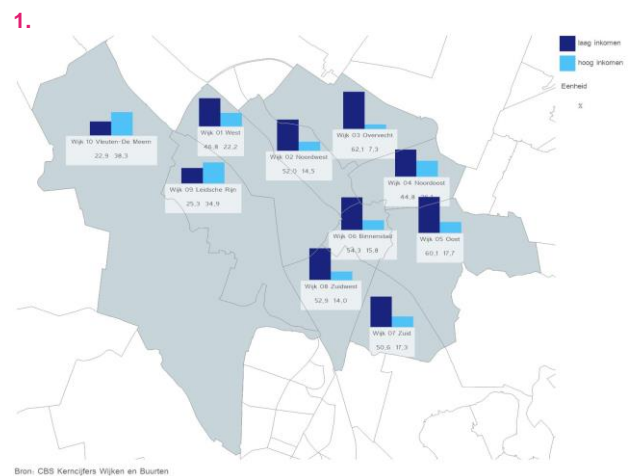
In de gemeente Utrecht is op wijkniveau een aanzienlijk verschil in inkomensverdeling te ontwaren, zoals te zien is in onderstaande afbeelding. Hier is per wijk uitgesplitst welk aandeel van de huishoudens behoort tot de hoogste 20% inkomens of de laagste 40% procent inkomens van het landelijk gemiddelde. Huishoudens in de groep met lage inkomens zijn oververtegenwoordigd in sommige

wijken, terwijl in andere wijken juist een merendeel van de huishoudens tot de hoge inkomens behoort.

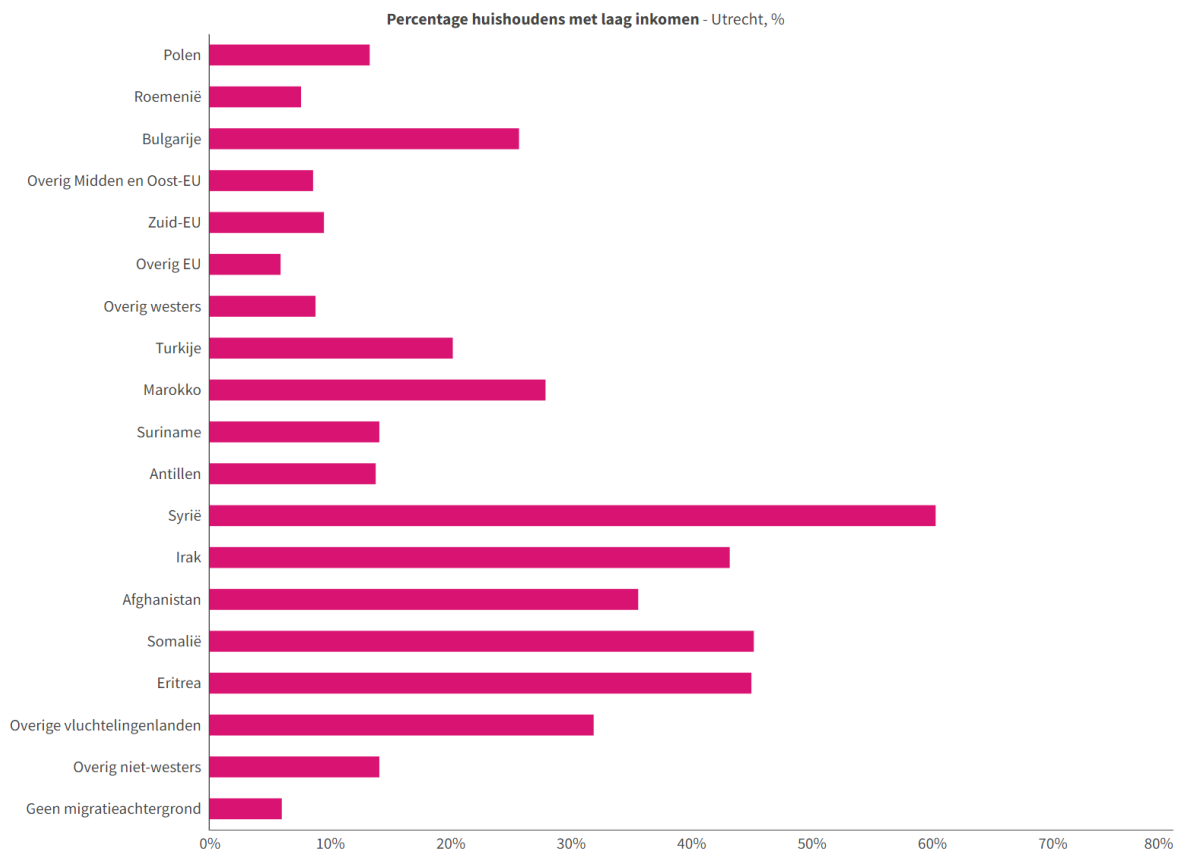
2 Huishoudens met laag inkomen uitgesplitst naar migratieachtergrond (SDG 10.1, 10.2, 10.4)

Bron:

Inkomensongelijkheid speelt echter niet alleen op wijkniveau. Wanneer deze gegevens in dezelfde gemeente worden uitgesplitst naar migratieachtergrond dan blijkt dat ook hier sterke verschillen waarneembaar zijn. Zo blijken mensen met een achtergrond als vluchteling vanuit landen in de Arabische wereld vaker een laag inkomen te hebben dan andere huishoudens met een migratie achtergrond.

2.

CASE STUDY – Global Goals Gemeente Noordenveld – Lokale inclusie agenda

De gemeente Noordenveld koppelde de lokale inclusie agenda aan de Global Goals en werkt zo op verschillende manieren en voor verschillende doelgroepen aan een inclusieve samenleving.

“Wij vinden dat in Noordenveld iedereen op voet van gelijkheid moet kunnen meedoen. Jong of oud, wie je ook bent en waar je ook vandaan komt. Dat geldt ook voor mensen met een beperking of ziekte. Inclusie is ook ongelijkheid verminderen.”

Om het verdrag van de Verenigde Naties over toegankelijkheid te realiseren, heeft de gemeente subsidie beschikbaar gesteld voor een netwerk: Toegankelijk Noordenveld voor iedereen. In het netwerk werken ervaringsdeskundigen samen met gemeente, bedrijven en organisaties. Zij agenderen, adviseren en controleren.

Als gebouwen en organisaties fysiek toegankelijk zijn voor mensen met een rolstoel, maakt het dat ook makkelijker voor ouders met een kindwagen. De gemeente heeft zich ook uitgesproken voor duidelijke informatie, schrijft op begrijpelijk niveau en biedt informatie op toegankelijke websites. Ook op het gebied van wonen en werk heeft de Lokale inclusie agenda ambities opgesteld. Er moeten voldoende geschikte huizen komen voor mensen met een beperking en maximaal ingezet worden op meedoen.

Noordenveld is ook een vergrijzende gemeente. Het heeft daarom de aanpak Dementievriendelijk waarin begrip en kennis over dementie centraal staat.

Meer info: <https://toegankelijknoordenveld.nl/>

5.11. SDG 11 – Inclusieve, veilige, veerkrachtige en duurzame steden en gemeenschappen

SDG 11.1 gaat over kwalitatief goede, passende, veilige en betaalbare woonruimte: een basisvoorwaarde voor menselijk welzijn. Verder gaat SDG 11 over toegang tot duurzame, betaalbare vervoerssystemen (11.2), duurzame, participatieve en inclusieve stadsontwikkeling (11.3), het beschermen van cultureel en natuurlijk erfgoed (11.4), weerbaarheid tegen (watergerelateerde) rampen (11.5), reductie van de negatieve milieu-impact van steden (11.6), toegang tot veilige, inclusieve, groene openbare ruimtes, vooral voor vrouwen, kinderen, ouderen en personen met een handicap (11.7), en goede verbindingen tussen stad en platteland (11.a).

Algemeen beeld en trend

Nederland scoort in algemene zin goed op de kwaliteit en omvang van de woonruimte en ook op tevredenheid met de woonomgeving (bijna 86%). De beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen staat sterk onder druk en de trend is negatief (RMBW).. In 2020 ging ruim 22% van het besteedbare huishoudinkomen op aan woonkosten. Dat is minder dan in 2016 (24,7%) maar internationaal gezien een lage score: plek 23 in de EU. De verkeersveiligheid laat geen verbetering zien, de trend is vlak. De luchtkwaliteit varieert maar voldoet op veel plaatsen niet aan de internationale normen. De emissies van stikstofdioxiden en fijnstof zijn met name hoog rond zware industrie, verkeersaders en in gebieden met intensieve veehouderij. Gunstig is de gestage afname van de stedelijke achtergrondconcentratie van fijnstof. Er is een positieve trend voor het aantal mensen dat zich veilig voelt in de eigen buurt (zie SDG 16). In vergelijking met andere EU-landen hebben relatief veel huishoudens last van geluidsoverlast, vandalisme en vervuiling in de woonomgeving. In 2020 was dit 18,5%. De trend voor de kwaliteit van de natuur in de stedelijke omgeving (indicator: stadsvogels) is negatief. Zie voor afvalbeheer SDG 12.

VSR-indicatoren

Er is een **nijpend tekort aan betaalbare woningen**, met name voor huishoudens met de laagste inkomens maar ook voor de middeninkomens. Groepen die erg moeilijk woningen kunnen vinden zijn studenten en starters, ouderen met een zorgbehoefte, dak- en thuislozen, statushouders en arbeidsmigranten. De gemiddelde

wachttijd voor een (sociale) huurwoning is zeer hoog. In Nederland als geheel viel eind 2019 34% van de woningen in de categorie 'sociale huur' (onder de 760 Euro), maar in twee derde van de gemeenten ligt dit aandeel onder de 30%. **Toegang tot openbaar groen** en een natuurlijke omgeving draagt sterk bij aan de fysieke en mentale gezondheid van inwoners, en ook aan schone lucht en de weerbaarheid tegen klimaatverandering. Er zijn grote verschillen per gemeente, maar de verstening zet op veel plaatsen nog door. Ondanks de grote meerwaarde wordt stedelijk groen nog vaak als kostenpost gezien. In Nederland overlijden jaarlijks meer dan 10.000 mensen voortijdig door onvoldoende **luchtkwaliteit**. Sommige gemeenten werken aan autoluwe binnensteden. Echter, juist de kansarmere wijken liggen vaak dicht bij de vervuilende grote verkeersaders. Alle provincies en 86 gemeenten hebben zich aangesloten bij het [Schone Luchtakkoord](#) om de luchtkwaliteit in overeenstemming te brengen met de WHO-norm uit 2005.

De rol van decentrale overheden

Doel 11 is het 'eigen' doel voor gemeenten, waarin veel SDG's samenkomen. Steden maar ook kleinere gemeenten kunnen een motor zijn voor duurzame ontwikkeling. Op tal van terreinen wordt geëxperimenteerd met nieuwe aanpakken. Een kernopgave bij SDG 11 is inclusief woonbeleid met een gevarieerd en gespreid aanbod van betaalbare woonruimte. In de huidige situatie is de woonvoorraad niet in balans met de vraag. De nieuwbouw van woningen is vertraagd, onder meer als gevolg van de stikstofproblematiek. Veel gemeenten hebben te weinig passende woningen voor kwetsbare doelgroepen. In de gezamenlijke agenda [Krachtig Groen Herstel](#) van de decentrale overheden is het thema wonen & leefomgeving een van de drie speerpunten. Gemeenten en provincies zijn ook verantwoordelijk voor het lokale en regionale openbaarvervoer, inclusief doelgroepenvervoer. Ook goede voorzieningen voor wandelaars en fietsers zijn van belang, evenals toegankelijkheid van de openbare ruimte voor mensen met een beperking (zie ook SDG 10). Daarnaast moeten decentrale overheden zorgen voor bereikbaarheid van dagelijkse voorzieningen; hier liggen veel uitdagingen,

vooral in krimpgebieden aan de randen van Nederland. Een woonomgeving en openbare ruimte die leefbaar, gezond en veilig is blijft een belangrijk speerpunt van regionaal beleid. Het omgevingsbeleid is het centrale instrument bij het in samenhang aanpakken van vraagstukken in de fysieke leefomgeving. Bij SDG 11 wordt ook nadruk gelegd op participatieve planning. De mate en tijdigheid waarin burgers actief zijn betrokken bij ontwikkelingen in hun wijk of dorp is daarbij cruciaal. Dit heeft in gemeenteraden veel aandacht.

Relatie met landelijk beleid

Nationale beleidskeuzes hebben geleid tot een aanmerkelijke terugloop in de beschikbaarheid van (huur)woningen in het middensegment en van sociale huurwoningen (van 230.000 per jaar in 2015 naar minder dan 180.000 per jaar in 2021). Voorbeelden van dit beleid zijn de liberalisering van de woningmarkt; de belastingheffing op huurwoningen van woningcorporaties en de beperking van doelgroepen die in aanmerking komen voor sociale huur. Met name in grote steden leidt de prijsopdrijving door investeerders - die woningen opkopen en duur verhuren – ertoe dat lagere inkomensgroepen uit de binnenstad worden verdreven. De nieuwe Omgevingswet bundelt 26 bestaande wetten en leidt tot verdere decentralisering en deregulering van het omgevingsbeleid. Het voorbereiden van de invoering kost de decentrale overheden veel tijd en geld. De wet biedt ruimte om op een integrale manier te werken aan een kwalitatief hoogwaardige leefomgeving. Er zijn echter ook zorgen in de samenleving dat initiatiefnemers juist aan minder regels gebonden zijn, wat ten koste kan gaan van maatschappelijke belangen. Mooie, integrale omgevingsvisies van de decentrale overheden botsen in de praktijk met juridische en financiële kaders die weinig ruimte laten voor extra wensen op sociaal en milieugebied.

1 Toegang tot adequate, veilige en betaalbare huisvesting (SDG 11.1)

Indicator: % van de particuliere huishoudens dat tevreden is met de woning.

Bron: CBS Regionale Monitor Brede Welvaart (en/of met de woonomgeving!)

CBS heeft **Totale woonquote (huur en koop)**. WSJG heeft een heel rijtje indicatoren over woningen.

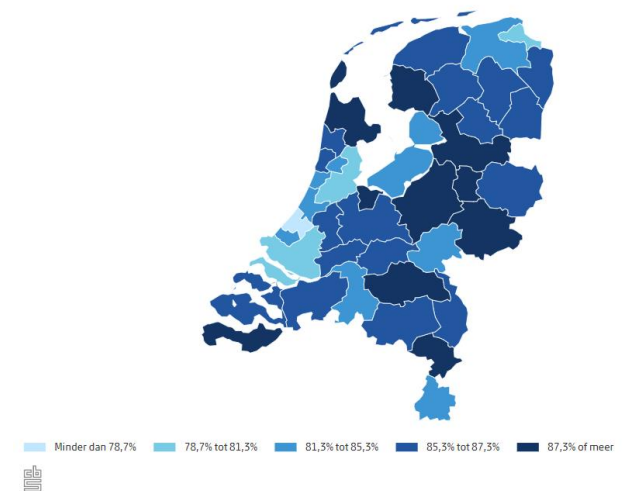
2. Toegang voor iedereen tot groene openbare ruimte (SDG 11.3, 11.7, 11a)

Indicator: Gemiddelde afstand inwoners tot openbaar groen.

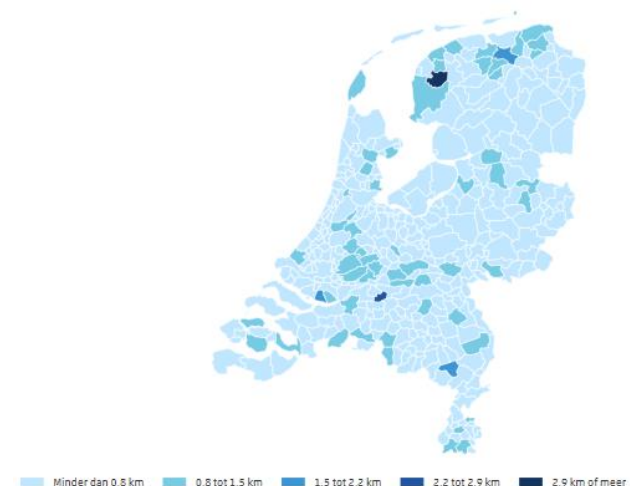
Bron: CBS Regionale MBW

Op de kaart is weergegeven hoever inwoners gemiddeld van openbaar groen leven in Nederlandse gemeenten. Met openbaar groen wordt bedoeld bossen, dagrecreatieve terreinen en parken of plantsoenen. Uit de data blijkt dat in de meeste gemeenten de inwoners gemiddeld op niet meer dan enkele honderden meters van openbaar groen wonen.

1
Tevredenheid met woning, 2018
% van de particuliere huishoudens is (zeer) tevreden

2
Afstand tot openbaar groen, 2015
km

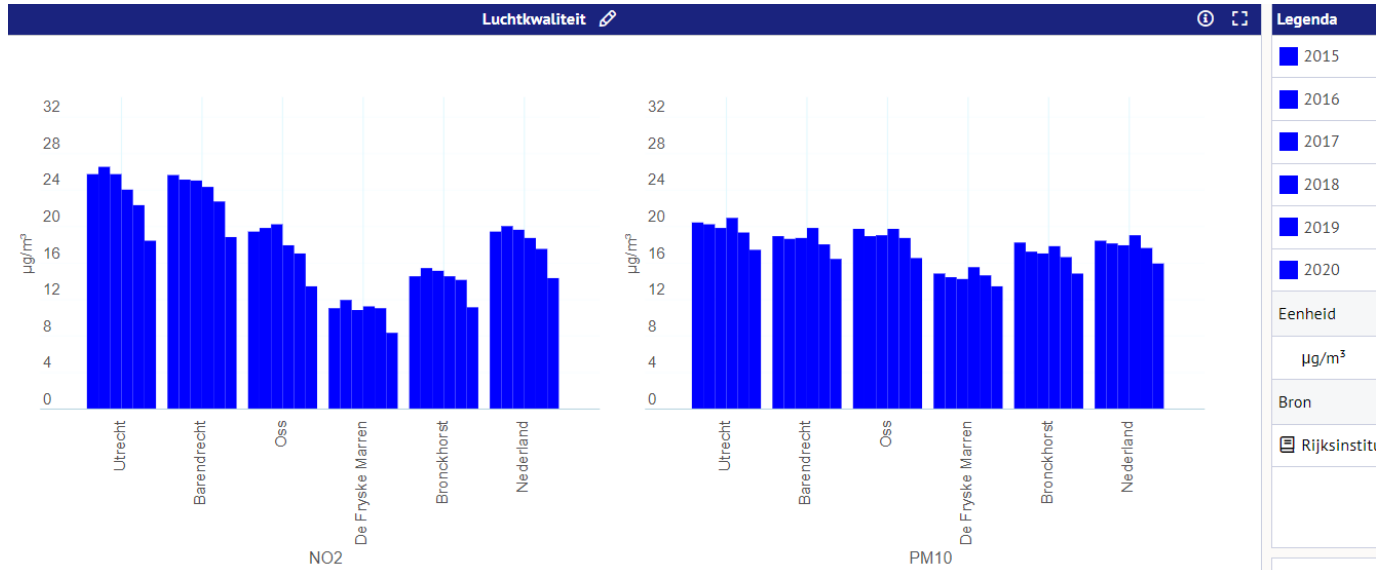

4. Verbeteren luchtkwaliteit (SDG 11.6 en SDG 3.9)

Indicator: Blootstelling bevolking aan PM 10 en PM 2.5 (Fijnstof) en NO2 (Stikstofdioxide) ten opzichte van de WHO Norm

Bron: WSJG Dashboards Duurzame Leefomgeving en gezondheid.

Op de grafiek is weergegeven hoe in verschillende Nederlandse gemeenten de hoeveelheid fijnstof en stikstof in de lucht zich heeft ontwikkeld. Stikstof is gerelateerd aan schadelijke uitstoot van het wegverkeer. Het is ook verantwoordelijk voor de vorming van ozon, de belangrijkste component van zomersmog. De PM-indicatoren gaan over fijnstof, dat hart- en ademhalingsproblemen veroorzaken. Uit de data blijkt dat sinds 2015 de luchtkwaliteit stabiel is verbeterd. Zowel in het landelijk gemiddelde als in de verschillende gemeenten is de hoeveelheid fijnstof en stikstof in de lucht gedaald.

5.12. SDG 12 - Verantwoorde productie en consumptie en efficiënt grondstoffengebruik

SDG 12 beoogt de transitie naar een circulaire economie met een duurzaam beheer en gebruik van grondstoffen en natuurlijke hulpbronnen (SDG 12.2 en 8.4). Aan geïndustrialiseerde landen wordt gevraagd hierbij het voortouw te nemen. Ook is het doel voedselverspilling te halveren (12.3).

SDG 12 gaat tevens over het terugdringen van emissies naar lucht, water en bodem en milieuvriendelijk beheer van chemicaliën en afval gedurende de hele levenscyclus (12.4) en het aanzienlijk beperken van de afvalproductie via preventie, vermindering, recyclage en hergebruik (12.5). SDG 12.7 roept op tot duurzame praktijken bij overheidsopdrachten, met oog voor de internationale productieketens.

Algemeen beeld en trend

Nederland scoort een eerste plaats binnen de EU voor efficiënt grondstoffen- en materiaalgebruik per eenheid product. Het totale gebruik van grondstoffen daalt echter niet. De grondstoffen-voetafdruk van de Nederlandse consumptie in het buitenland is de hoogste van 31 Europese landen (zie [Sustainable Development Report](#)). 'Earth overshootday' viel dit jaar in Nederland al op 12 april. Er is nog weinig bewustzijn bij consumenten en bedrijven van de negatieve voetafdruk in het buitenland door de grootschalige import van grondstoffen. Gemiddeld genomen wordt wel meer afval gescheiden ingezameld. Het percentage van het totale gemeentelijk afval dat verwerkt wordt is landelijk 56,9% (CBS) en neemt ook toe. Voor decentrale duurzaamheidsmonitoring is het moeilijker om eenduidige gegevens te verzamelen over chemische en milieuvervuiling vanuit de industrie en kleinere bedrijven. In productieprocessen worden honderdduizenden verschillende chemicaliën gebruikt, waarvan er ongeveer 1500 zijn aangemerkt als zeer zorgwekkende stoffen, waaronder PFAS.

VSR indicatoren

De inzet voor afvalscheiding is een noodzakelijke tussenstap naar recycling. De omvang van het huishoudelijke restafval neemt af. Gemeenten werken

hieraan met verschillende methoden; het oosten van het land scoort bijvoorbeeld goed als gevolg van het betaalsysteem dat bij de inzameling worden gebruikt. In sommige gemeenten is de gemiddelde hoeveelheid restafval per huishouden per jaar in korte tijd met 150% teruggedrongen. De **totale hoeveelheid huishoudelijk afval**, die een belangrijke graadmeter is voor efficiënter grondstoffengebruik in de productieketen, blijft echter ongeveer gelijk of neemt zelfs toe.

Rol van decentrale overheden

Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de inzameling van huishoudelijk afval, maar hebben zelf weinig invloed op het totale volume. De decentrale overheden zijn wel betrokken bij het landelijke Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie. In 2020 presenteerden de provincies een Krachtenkaart circulaire economie waarin per regio wordt gekeken welke kansen er liggen voor de circulaire transitie. In Groningen ligt de kracht bijvoorbeeld bij vergroening van de chemie, terwijl Drenthe uitblinkt in circulaire woonconcepten. De waterschappen ambiëren om in 2030 50% minder primaire grondstoffen met een negatieve milieu-impact te gebruiken. Ook winnen zij grondstoffen uit zuiveringsslib om bijvoorbeeld biologisch afbreekbaar plastic te maken. Via maatschappelijk verantwoord inkopen en aanbesteden kunnen de decentrale overheden veel impact behalen door voorwaarden te stellen aan materiaalgebruik en verantwoorde praktijken, ook internationaal. Duurzame inkoop is echter geen verplichting en vraagt veel kennis, die vaak ontbreekt. Gemeenten en provincies kunnen ook bewustwording bij inwoners en bedrijven stimuleren via campagnes, eerlijke winkelroutes, of deelname aan convenanten en akkoorden. Via hun omgevingsbeleid hebben de decentrale overheden invloed op emissies en lozingen naar lucht, water en bodem. De EU-milieubeginselen (het voorzorgsprincipe, preventie, aanpak vervuiling aan de bron, en het principe dat de vervuiler betaalt) moeten worden toegepast en gehandhaafd. In de praktijk ontbreekt vaak de prioriteit, kennis en capaciteit daarvoor. Een voorbeeld is de controle op gif in de

bodem waarvoor gemeenten nu verantwoordelijk worden.

Relatie met landelijk beleid

Nederland heeft als ambitie een volledig circulaire economie in 2050, met als tussendoel voor 2030 50% minder gebruik van primaire (abiotische) grondstoffen. Het beleid berust op vrijwillige inzet van marktpartijen. Met het Nationale Grondstoffenakkoord en het Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie is het thema op de agenda gezet. In de praktijk gaat echter nog steeds veel publiek geld naar lineaire goederen en activiteiten. Substantiële vermindering van de afvalstroom en voedselverspilling vergt dat op EU en nationaal niveau de niet-duurzame productie en consumptie worden ingeperkt door wetgeving en financiële prikkels. Ook moet de belemmerende regelgeving die grootschalige toepassing van circulaire innovaties verhindert door de rijksoverheid worden weggenomen.

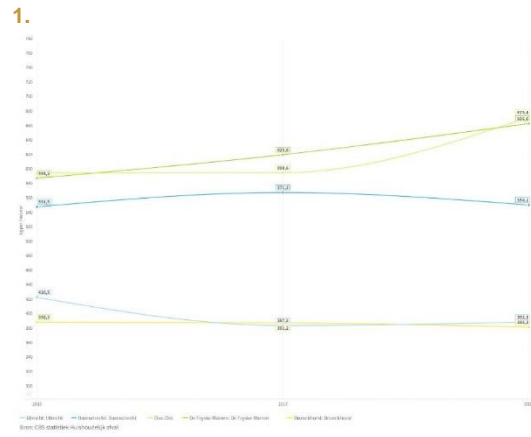
Wat betreft milieu stelt de nationale overheid geen eisen boven de geldende EU-norm. Decentrale overheden mogen op sommige terreinen afwijken. In 2020 is een nieuwe Nationaal Milieubeleidskader uitgebracht, waarin gezondheid een centrale positie inneemt. Dit zal moeten worden ondersteund met adequate uitvoeringsinstrumenten.

1 Huishoudelijk afval

Indicator: Totaal huishoudelijk afval, kg per inwoner

Bron: Waarstaatjegemeente

Op de grafiek is weergegeven hoeveel kilogram huishoudelijk afval de gemiddelde inwoner produceert. Per gemeente verschillen deze aantallen aanzienlijk. Ook de ontwikkeling verschilt. Er zijn zowel gemeenten die stijgen in de productie van huishoudelijk afval en gemeenten die een stabiele lijn vertonen.

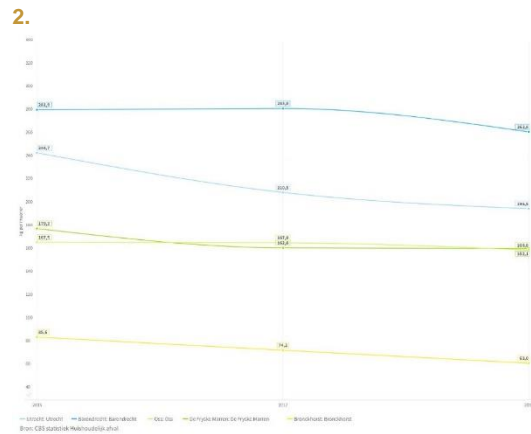

2. Omvang van huishoudelijk restafval

Indicator: Huishoudelijk restafval, kg per inwoner

Bron: Waarstaatjegemeente

Op de grafiek is te zien hoeveel huishoudelijk restafval er gemiddeld per inwoner wordt geproduceerd. Opvallend is dat hoewel de totale hoeveelheid huishoudelijk afval stijgt, de productie van ongescheiden restafval daalt of stabiel is. Ook hier zijn er sterke verschillen meetbaar tussen gemeenten. In de Sommige gemeenten weten veel minder ongescheiden restafval te produceren per inwoner dan andere.

CASE STUDY – Global Goals Regio Achterhoek – Hergebruik ICT-afval

Zes gemeenten in de Achterhoek werken samen om ICT-afval te hergebruiken en daarmee de Nederlandse voetafdruk te verkleinen. Sociaal ICT-ondernemer Copiatek, die het ICT-afval verwerkt, is blij met de afgeschreven apparatuur.

De gemeenten Doetinchem, Aalten, Oude IJsselstreek, Bronckhorst en Doesburg werken samen in dit project. Ze zamelen alle afgeschreven ICT-apparatuur en hebben een contract gesloten met Copiatek. Copiatek geeft, waar mogelijk, een tweede leven aan de apparatuur, door het te reviseren en de data te verwijderen.

Veel verschillende lokale organisaties kopen deze *refurbished devices* in, voor een goede prijs.

Copiatek biedt mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt werk. Zo wordt niet alleen bijgedragen aan verantwoorde consumptie en productie (Global Goal 12), maar ook aan een inclusieve samenleving met kansen voor iedereen (Global Goal 10).

5.13. SDG 13 - Aanpak van klimaatverandering

SDG 13 is gericht op de aanpak van door mensen veroorzaakte klimaatverandering. Het gaat om klimaatadaptatie en het vergroten van de weerbaarheid tegen schokken (13.1), zoals in Nederland bijvoorbeeld de in Nederland urgente dreiging van overstromingen terwijl gemeenten nog altijd bouwen in laag gelegen gebieden, en ook om 'mitigatie': klimaatverandering tegengaan door uitstootreductie van broeikasgassen. Subdoel 13.2 betreft het integreren van klimaatmaatregelen in beleid, strategieën en planning; SDG 13.3 gaat over bewustwording en (institutionele) capaciteit voor klimaatmaatregelen. Er is een directe link met veel andere doelen waaronder SDG 2 (landbouw), 6 (waterbeheer), 7 (energietransitie), 9 (industrie en infrastructuur), 12 (grondstoffengebruik en milieu), en 14 en 15 (gezonde ecosystemen).

Algemeen beeld en trend

In Europese vergelijking heeft Nederland voor SDG 13 een plek in de achterhoede. De broeikasgasuitstoot per inwoner laat een neerwaartse trend zien, maar is nog steeds zeer hoog: Nederland staat op plek 23 van 27 EU-landen. De bebouwde omgeving is [voor 38% debet](#) aan de gehele Nederlandse CO2 uitstoot. Door de import van goederen en diensten hebben onze economische activiteiten ook invloed op de uitstoot elders in de wereld. Ook de alternatieve energiebronnen waarmee de CO2-uitstoot wordt teruggedrongen leiden tot importen - van houtige materialen, biomassa en aardmetalen – die elders in de wereld negatieve afwenteleffecten kunnen veroorzaken. Ondertussen plaatst klimaatverandering de Nederlandse delta voor grote uitdagingen als zeespiegelstijging, overstromingen, droogte en druk op de watervoorziening. Waterveiligheid is van oudsher goed geregeld; de keerzijde van dit succes is dat er bij de bevolking een laag bewustzijn is van watergerelateerde risico's. Daarbij is gebiedsgericht maatwerk van belang: elk gebied heeft zijn eigen opgaven, bijvoorbeeld als het gaat om bodemdaling, droogte, wateroverlast en hittestress.

VSR-indicatoren

De inrichting van onze fysieke leefomgeving moet worden aangepast aan een veranderend klimaat en extreme weersomstandigheden, zowel in stedelijk als landelijk gebied. Het opwarmingseffect door de

verstening in de gebouwde omgeving heeft zowel fysiek als sociaal negatieve gevolgen. Gemeenten kunnen hittestress tegengaan door samen met inwoners te werken aan meer groen zoals stads- en geveltuinen, groene daken en schoolpleinen en tiny forests, ook in sociaal kwetsbare wijken. Bomen, groen en water zorgen voor verkoeling en waterbuffering. Wat betreft de reductie van **CO2-uitstoot** hebben de decentrale overheden een voorbeeldrol met de eigen gebouwen en het **maatschappelijk vastgoed**. De VNG, IPO en de Unie van Waterschappen werken aan CO2-schaduwbeprijzing als instrument voor de eigen bedrijfsvoering, waarmee het verminderen van de broeikasgasuitstoot financiële waarde krijgt.

Rol decentrale overheden

Belangrijke taken op het gebied van CO2-reductie kwamen aan de orde bij SDG 7 (gebouwde omgeving) en SDG 9 (industrie). Decentraal werden al ambitieuze klimaatdoelen gesteld en samenwerkingsverbanden gesmeed voordat dit nationaal gebeurde. Voorbeelden zijn het [Klimaatverbond](#) en het [Gelderse Energieakkoord](#). De waterschappen waren in 2020 al voor 43,2 procent zelfvoorzienend en zij streven ernaar energieneutraal te zijn in 2025. Zij produceren hiertoe biogas en groen gas en wekken op de eigen terreinen wind en zonne-energie op. Via het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie werken de gezamenlijke overheden aan klimaatadaptatie. Adaptatieplannen zijn de afgelopen jaren versterkt in nauwe samenhang met beleid voor geïntegreerd waterbeheer en kustbescherming. Gemeenten voeren stresstests uit en houden risicodialogen. De waterschappen investeren de komende periode ruim 1,7 miljard euro per jaar in projecten voor sterkere dijken, een betere waterhuishouding en schoon water. Hiermee geven zij ook een impuls aan de waterbouw na de coronacrisis. Een nieuwe uitdaging is de beschikbaarheid van voldoende water in droge jaren; hier is het systeem niet op ingericht. De adaptatie-opgave vraagt dat het bodem- en watersysteem centraal staat bij de inrichting van de fysieke leefomgeving. In toenemende mate vergt dit afwegingen tussen de korte en lange termijn. In risicovolle gebieden voor zeespiegelstijging of overstromingen kunnen woningbouw en andere opgaven die nu urgent zijn op termijn tot een 'lock-in' leiden: waarin nu maatregelen worden genomen die in de

toekomst de wendbaarheid verkleinen. Een grote uitdaging voor gemeenten is het verzet tegen aanpassingen in de fysieke leefomgeving. Transparantie over de urgentie en compensatie van benadeelden zijn van belang.

Relatie met landelijk beleid

Nederland heeft als wettelijk doel om in 2030 ten minste 49% emissiereductie te realiseren ten opzichte van 1990. In het klimaatakkoord zijn hiervoor afspraken gemaakt, maar er is meer nodig, zeker nu de ambitie is verhoogd naar 55% reductie. De afspraken in het klimaatakkoord en de uitvoering zijn soms minder ambitieus dan nodig als gevolg van sectorale deelbelangen. Daarnaast hebben miljardensubsidies in het kader van de energietransitie soms geleid tot initiatieven die inmiddels omstreden zijn, zoals tientallen nieuwe biomassa centrales.

Decentrale overheden hebben nu de fase achter de rug van planmatige voorbereiding van grootschalige duurzame opwekking van (met name) wind- en zonnepower. De uitvoeringsfase is afhankelijk van aanzienlijke financiële ondersteuning van het Rijk voor de juiste prioriteiten.

In het Bestuursakkoord en het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie hebben de overheden afspraken gemaakt over het klimaatbestendig inrichten van de fysieke leefomgeving. Het Deltaplan is een positief voorbeeld van een programma met een inclusieve aanpak. De verbinding van waterveiligheid met andere transitie-opgaven, zoals hogere natuurkwaliteit, de landbouwtransitie en de woningbouwopgave, vraagt nu wel om verbreding van het mandaat. Er is gebiedsgerichte samenwerking nodig op regionale schaal om toekomstbestendige keuzes te maken in water-, land en bodemgebruik. Een mooi voorbeeld van het verbinden van opgaven is het bestaande programma Ruimte voor de Rivier.

1. Hittestress/bodemafdroging (SDG 13.1, 13.2, 13.3 en SDG 1.5)

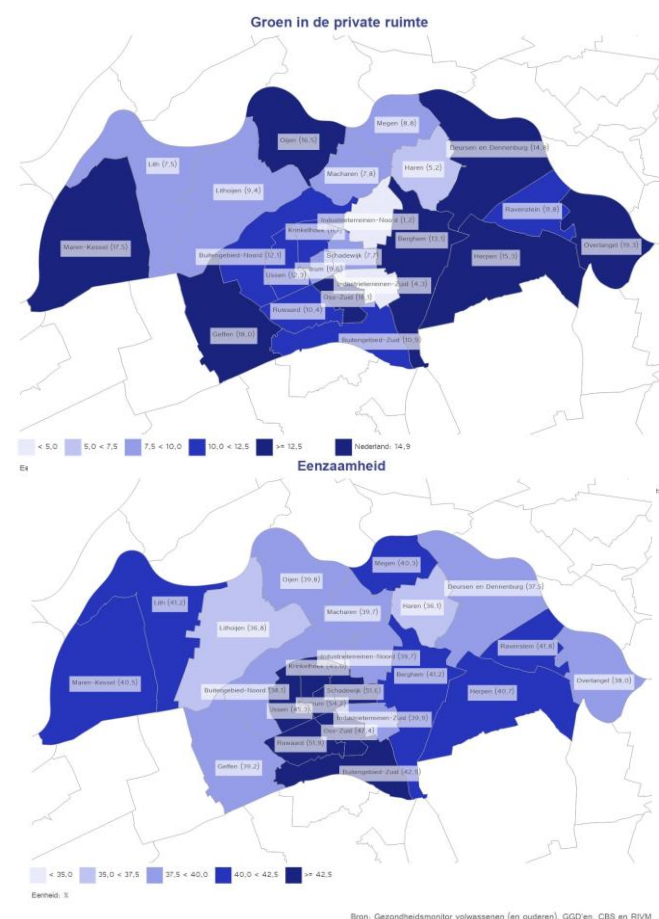
Indicator: Versteende oppervlakte in tuinen.

Bron: WSGJ Dashboard Duurzame Leefomgeving / Cobra Groeninzicht.

Hittestress kan afnemen wanneer er meer ruimte is voor groen in de wijken. In sommige wijken is dit makkelijker te realiseren dan in andere. Uit de kaart van de

gemeente Oss blijkt dat er grote verschillen kunnen zijn binnen een gemeente. In sommige wijken zijn de tuinen aanzienlijk groener dan in andere. Daarnaast heeft hittestress een grotere impact op kwetsbare mensen zoals eenzame ouderen. Wanneer de cijfers van groene private ruimte en eenzaamheid op wijkniveau naast elkaar gezet worden, wordt zichtbaar waar de risico's van hittestress het grootst zijn.

1.

2. Klimaatmitigatie door decentrale overheden zelf (SDG 13.2, SDG 7.2, SDG 9, SDG 15)

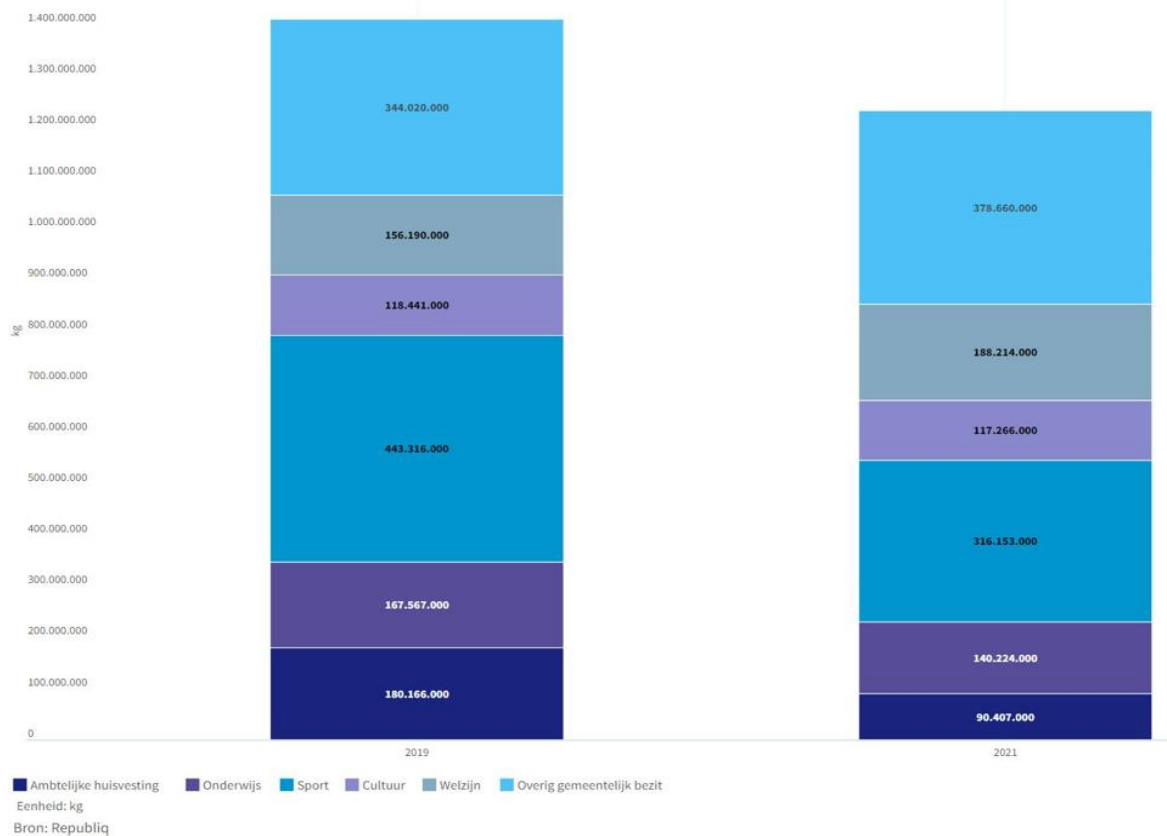
Indicator: CO2-uitstoot (kg per m2) per sector van het gemeentelijk vastgoed.

Bron: Waarstaatjegemeente, Dashboard Energietransitie

Op het gebied van CO2-besparing hebben gemeenten een voorbeeldrol in het verduurzamen van het gemeentelijk vastgoed. Tussen 2019 en 2021 nam de CO2-uitstoot van gemeentelijk vastgoed af, waarbij de daling bij sportvoorzieningen en ambtelijke huisvesting

het meest opvalt. De lockdown tijdens de Corona crisis heeft hier mogelijk een grote rol in gespeeld.

2.

CASE STUDY – Global Goals Gemeente Schiedam – Een wereld te winnen

Duurzaamheid is in Schiedam onderdeel van elke portefeuille en is verweven met de gehele organisatie. Elke beleidsnota op elk beleidsterrein heeft een duurzaamheidsparagraaf en beschrijft hoe het beleid bijdraagt aan of invloed heeft op de 17 duurzame ontwikkelingsdoelen. De inzet op klimaat zorgt juist ook voor een verbetering in gezondheid en welzijn. Het college commiteert zich aan het Parijsakkoord en het nationale Klimaatakkoord en hieruit voortkomende verplichtingen, verantwoordelijkheden en doelstellingen. Ook spant Schiedam zich actief in voor de Sustainable Development Goals via de campagne Schiedam4GlobalGoals.

1. 49% Minder uitstoot van broeikasgassen in 2030 ten opzichte van 1990.
2. In 2050 is Schiedam CO₂-neutraal.
3. Iedereen kan meedoen in de energietransitie.
4. Schiedam is voorbereid op extreme weersomstandigheden.
5. Het vergroten van de biodiversiteit en het versterken van de ecologische waarde in en buiten Schiedam.

Schiedam monitort de voortgang en stuurt bij. Bijvoorbeeld had het de ambitie om op 15% van de Schiedamse daken zonnepanelen te hebben. Toen bleek dat dit niet gehaald werd, is ingezet op samenwerking met scholen om op alle daken zonnepanelen te plaatsen en is actief gezocht naar alternatieve plekken, zoals het tunneldak van de A4 tussen Schiedam en Delft. Tegelijk heeft Schiedam haar ambitie om in CO₂-neutraal te zijn, bijgesteld naar 2050. De gemeente wilde geen CO₂ certificaten kopen om de ambitie in 2040 te kunnen realiseren, want het wil de eigen CO₂ uitstoot verminderen.

Schiedam hecht eraan zelf het goede voorbeeld te geven en heeft hiervoor een CO₂-prestatieladder geïmplementeerd. Het geeft inzicht in de eigen CO₂-uitstoot van alle organisatieonderdelen, met als einddoel geen uitstoot in 2050.

5.14 SDG 14 - Beschermen en duurzaam gebruik van oceanen en zeeën

SDG 14 richt zich op de bescherming van zeeën en oceanen, en op duurzaam gebruik van mariene hulpbronnen. De toenemende negatieve effecten van klimaatverandering, overbevissing en vervuiling vormen een bedreiging voor de intrinsieke waarde van het zee-ecosysteem en voor het gebruik dat ervan gemaakt wordt. De uitstoot van landbouw en industrie evenals zwerfvuil in het binnenland belandt via de rivieren ook in de zee. Ongeveer een derde van de CO₂ die we uitstoten wordt door de oceanen opgenomen. Daardoor worden de oceanen zuurder (SDG 14.3).

Algemeen beeld en trend

Voor SDG 14 zijn internationaal weinig indicatoren afgesproken, en ook voor Nederland zijn tot dusver nog maar weinig bruikbare indicatoren ontwikkeld. Het CBS-dashboard besteedt aandacht aan onder andere het voorkómen en verminderen van vervuiling en aan de duurzaamheid van de visserij in de Noordzee. De biodiversiteit in de zee gaat achteruit. Voor het verminderen van de vervuiling van de zee met een te grote toevoer van voedingsstoffen (SDG 14.1) is het overschot van fosfor en nitraat in het oppervlaktewater, voor een groot deel afkomstig uit de landbouw, relevant. Sinds 2009 stagneert in het grootste deel van de Nederlandse wateren de verbetering van de nutriëntentoestand.

Rol van decentrale overheden

Decentrale overheden hebben invloed op schadelijke emissies naar het oppervlaktewater via het omgevingsbeleid: zie SDG 2, 6 en 12. Via rioolwaterzuiveringsinstallaties zorgen waterschappen dat afvalwater schoon kan worden geloosd, waarbij schadelijke stoffen zoals stikstof en fosfor worden verwijderd om waterflora en fauna te beschermen. Sinds kort werken waterschappen aan aanpassingen aan de waterzuivering om microplastics en medicijnresten uit rioolwater te verwijderen. Om plastic en zwerfafval uit de hele waterkolom af te vangen voordat het in de zee verdwijnt onderzochten het Hoogheemraadschap Rijnland en 10 gemeenten of in de monding van de Oude Rijn een luchtbellenscherm geplaatst kan worden. Het resultaat is positief en het luchtbellenscherm zal in 2022 worden geplaatst. Het is een mooi voorbeeld van een initiatief van bezorgde burgers dat uitgroeide tot een

brede samenwerking ([zie hier](#)). In veel Nederlandse gemeenten wordt met de bewustwordingscampagne 'Hier begint de Zee' aandacht gevraagd voor de plasticvervuiling. In het internationale [Kimo-netwerk](#) werken kustgemeenten samen aan onder meer het tegengaan van vervuiling. Door maatregelen om de uitstoot van CO₂ te verminderen dragen decentrale overheden ook bij aan het verminderen van de verzuring van oceanen.

Relatie met landelijk beleid

Het ontbreekt aan een duidelijke vertaling van SDG 14 naar landelijke doelen en indicatoren.

Op de Noordzee komen veel uitdagingen samen. Er worden veel windmolens geplaatst op zee, wat ruimte vergt. Het verminderen van vervuiling, herstel van biodiversiteit en duurzame visserij zijn ook beleidsdoelstellingen. Er zijn voorbeelden van een samenhangende aanpak: zo combineert het partnerschap De Rijke Noordzee de aanleg van windmolenparken met biodiversiteitsherstel op de zeebodem rondom windmolens.

Er is echter meer nodig. Het landelijke beleid is tot dusver onvoldoende om de doelen van de EU Kaderrichtlijn Water te halen (zie SDG 6). Het mestbeleid is vooral gericht op het verminderen van de nitraatbelasting van grondwater en niet die van het oppervlaktewater. Er worden nog steeds vergunningen afgegeven voor omvangrijke lozing van microplastics op bijvoorbeeld de Maas. Maatregelen om zwerfvuil terug te dringen zijn lang overgelaten aan vrijwillige inzet van bedrijven en de verpakkingindustrie. Na lang aandringen vanuit onder meer gemeenten is pas recent besloten tot de invoering van statiegeld op kleine plastic flesjes.

5.15 SDG 15 - Beschermen en duurzaam gebruik van ecosystemen op land

SDG 15 beoogt de bescherming en het herstel van alle vormen van leven op het land. Belangrijke onderdelen hiervan zijn het duurzaam beheer en de revitalisering van bossen (15.2), herstel van aangetast land en gedegradeerde bodem (15.3), dringende actie om het verlies van leefgebieden en van biodiversiteit te stoppen (15.5) en de impact van invasieve soorten beperken (15.8). SDG 15 roept overheden op om hiervoor middelen te mobiliseren en (ecosysteem- en biodiversiteitswaarden te integreren in nationale en lokale planning.

Algemeen beeld en trend

Bij SDG 15 ligt een grote uitdaging voor Nederland. De biodiversiteit is nog maar 15% van de oorspronkelijke situatie. Met de scores voor de kwantiteit en kwaliteit van natuur behoort Nederland tot de Europese achterhoede; de trend is overwegend achteruitgang of stilstand. Slechts 12% van de beschermde ecosystemen en een kwart van de beschermde soorten heeft een goede staat van instandhouding. Versnippering, vervuiling, vermessing en verzuring zijn de hoofdoorzaken, waarbij de intensieve landbouwpraktijk een belangrijke factor is. Ook de bodembiodiversiteit staat zwaar onder druk. De kritische waarde voor het stikstofoverschot werd in 2018 bij ruim 70% van alle landnatuur en 95% van de bossen overschreden; kwetsbare plantensoorten en bijbehorende insecten verdwijnen hierdoor. De milieuecondities in natuurgebieden zijn in de afgelopen tien jaar niet verbeterd. Flora en fauna zijn voor hun overleven ook afhankelijk van het agrarisch gebied, dat ruim 60% van ons landoppervlak beslaat. Hier gaat de natuurkwaliteit nog steeds achteruit. Ook internationaal heeft Nederland een grote ecologische voetafdruk. De import van grondstoffen draagt bij aan ontbossing.

VSR-indicatoren

Het **aandeel bos en open natuurlijk terrein** in Nederland was in 2015 slechts 14,8% en bovendien erg versnipperd. Tussen 2013 en 2017 verdween netto 5400 hectare aan bos. Dat zorgde voor een jaarlijkse uitstoot van 1,5 miljoen ton CO₂. Tussen 2017 en 2021 verdween netto nog zo'n 1900 hectare bos ([zie WUR](#)). Het meeste bos is gekapt voor de omvorming naar heide- en duinlandschap. Daarnaast worden veel bomen gekapt ten behoeve van nieuwbouw en infrastructuur. De VNG heeft zich verbonden aan het doel om een jaarlijkse netto toename van het **bomenbestand** met 1% in alle

gemeenten te realiseren. Voor de biodiversiteit is de **soortenrijkdom op het land** een belangrijke indicator. Er zijn soorten die zich goed herstellen of naar Nederland terugkeerden, zoals de zeearend en de wolf, maar andere waar de trend vlak is of negatief.

Rol van de decentrale overheden

De verantwoordelijkheid voor het [Natuurnetwerk Nederland](#) (NNN) ligt bij de provincies. In de afgelopen jaren zijn inspanningen gepleegd om bestaande natuur te versterken en nieuwe natuur te verwerven en in te richten. De inzet en resultaten verschillen sterk per provincie. In hun ruimtelijke beleid en plannen moeten alle decentrale overheden zorgdragen voor de natuur. Dit geldt niet alleen voor beschermde leefgebieden en soorten; de basiskwaliteit van de natuur moet overal op orde zijn. Daarvoor is zowel natuurbeleid als milieubeleid nodig. De nieuwe Omgevingswet geeft decentrale overheden veel ruimte voor eigen keuzes. Het komt nu op hen aan om expliciete doelen te stellen ten aanzien van natuur-, milieu en landschapswaarden, en om deze planologisch te beschermen tegen verdere aantasting. In de praktijk heeft het de afgelopen jaren ontbroken aan capaciteit of bereidheid om te handhaven op natuurbehoudsdoelen en compensatieplicht. Meer inzet is nodig om bij nieuwe economische ontwikkeling, woningbouw en infrastructuur natuur te integreren. Decentrale overheden kunnen de biodiversiteit ook versterken met ecologisch beheer van wegbermen, oevers, dijken en openbaar groen. Ondanks een toegenomen bewustzijn is hier nog veel te winnen. Positief is dat in recente jaren maatschappelijke partners vaker de handen ineenslaan voor integrale gebiedsprocessen rondom natuur en landbouw, bijvoorbeeld in het Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

Relatie met landelijk beleid

De ambitieuze doelen van de jaren '90 voor natuurherstel en natuurontwikkeling zijn na 2010 sterk teruggeschoefd, evenals het budget en de beschikbare kennis en capaciteit voor natuurbeheer. In het Natuurpact van 2013 spraken Rijk en provincies een gereduceerd doel af voor uitbreiding van het Nationale Natuurnetwerk met 80.000 hectare per 2027. Hiervan is iets meer dan de helft gerealiseerd maar het doel dreigt niet te worden gehaald, mede doordat het rijk onvoldoende middelen ter beschikking stelde voor grondaankopen. Het recente adviesrapport

[Natuurinclusief Nederland](#) van de Raad voor de leefomgeving signaleert vier hoofdpunten waarop het natuurbeleid tekortschiet: natuur wordt te smal gedefinieerd; natuurbeleid wordt te weinig gekoppeld aan ander beleid; natuur heeft een te zwakke positie bij economische en politieke afwegingen; en overheden werken te weinig samen. Concrete regelgeving voor het bevorderen van de natuurinclusiviteit van belangrijke sectoren als de bouw, landbouw en infrastructuur ontbreekt. Wij onderschrijven de aanbevelingen van dit rapport. Een urgent probleem in Nederland is de neerslag in de natuur van stikstof, met name uit de landbouw, die al decennia te hoog is (zie SDG 2). In 2020 is een nieuw Programma Natuur en Programma Biodiversiteit aangenomen en de komende periode is veel extra geld beschikbaar. De Bossenstrategie uit 2020 beoogt een uitbreiding van het areaal bos met 10% in 2030. Alle decentrale overheden zullen hieraan een bijdrage leveren. Ook de waterschappen moeten onderzoeken hoe in beekdalen en stroomgebieden meer bos kan worden gerealiseerd. (zie [hier](#)).

1. Oppervlakte natuur- en bosgebieden

Indicator: Oppervlakte bos en open natuurlijk terrein als percentage van het totale oppervlak (van de gemeente)
Bron: Regionale Monitor Brede Welvaart

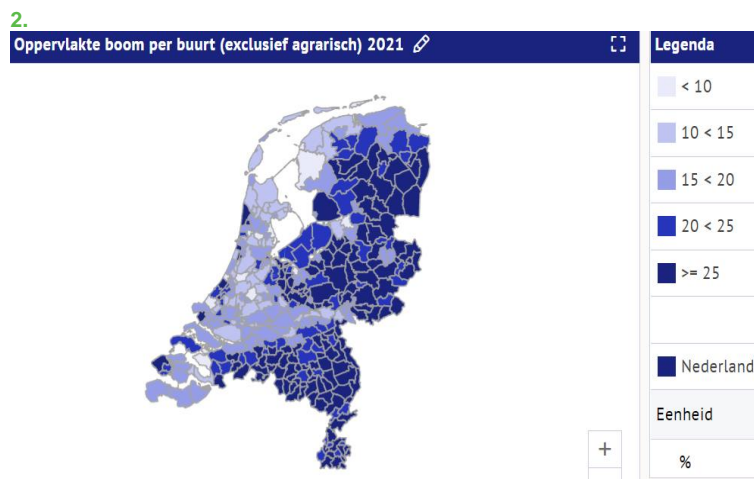
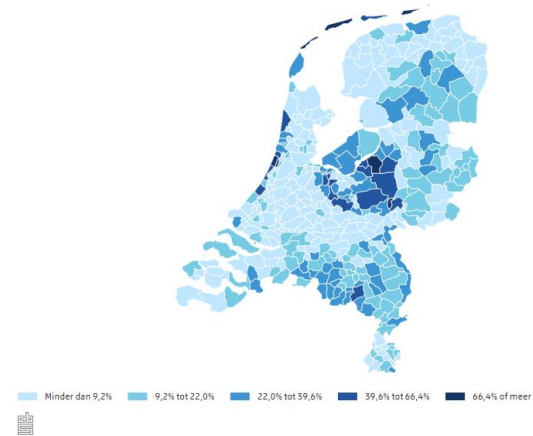
De gegevens zijn van 2015, maar geven wel een beeld van de regionale verschillen. Onder bos wordt hier verstaan 'terrein beplant met bomen bestemd voor houtproductie en/of natuurbeheer, inclusief onverharde en half verharde wegen'. Onder natuurlijk terrein wordt verstaan: 'terrein in droge en natte natuurlijke staat'. NB: het is dus geen daadwerkelijk beschermd natuurgebied. Nederland zit wat dat betreft ver onder de internationale afspraak.

2. Oppervlakte bomen in de gemeente

Indicator: Oppervlakte bomen per buurt (exclusief agrarisch), als percentage van het totale oppervlak.
Bron: Waarstaatjegemeente

Op de kaart is het percentage bomen per buurt weergegeven in Nederlandse gemeenten. Er is een duidelijke scheidslijn te zien op de kaart. In de oostelijke helft van het land vullen bomen het landschap aanzienlijk meer dan in de Randstad, Zeeland en Friesland.

1. Natuur- en bosgebieden, 2015
% van het totale oppervlakte land

3. Biodiversiteit

Indicator: Trends van Rode Lijstsoorten per provincie
 Bron: Compendium voor de Leefomgeving

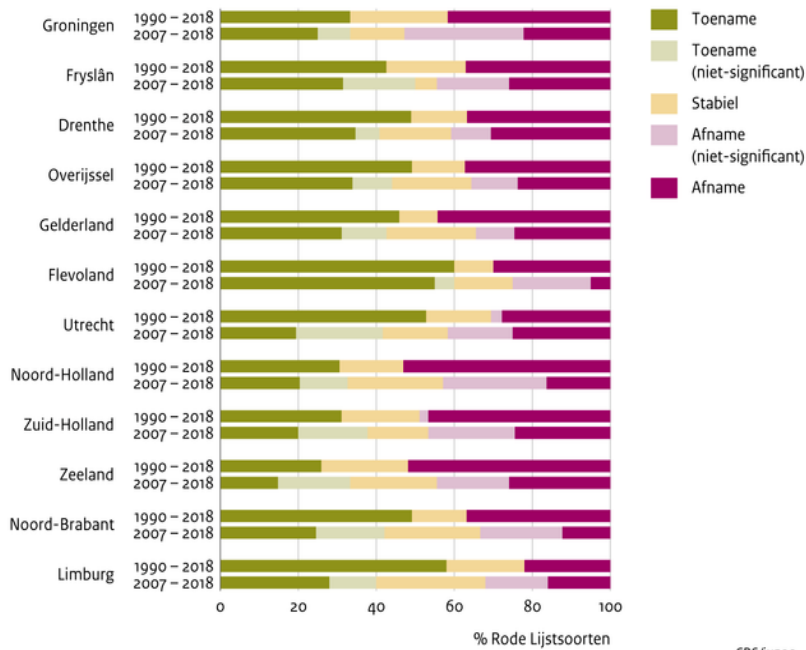
De biodiversiteit in Nederland staat ernstig onder druk, zoals te zien is in het overzicht van soorten op de rode lijst. Er zijn soorten die zich goed herstellen of naar Nederland terugkeerden, maar andere waar de trend

vlak is of negatief. Toch zijn er meer provincies waar er een stabiele of toenemende populatie is dan afnemende populatie.

<https://www.clo.nl/indicatoren/nl1611-provinciale-trends-rode-lijst-fauna-soorten>

3.

Trends van Rode Lijstsoorten per provincie

Bron: NEM (Soortenorganisaties, CBS)

CBS/jun20
www.clo.nl/nl161102

5.16 SDG 16 - Vreedzame inclusieve samenlevingen

SDG 16 gaat om het garanderen van een sterke rechtsstaat, waarin iedereen kan participeren in besluitvorming, iedereen toegang tot het recht heeft (16.3), en capabele publieke instellingen transparant, verantwoordelijk, representatief en toegankelijk zijn (16.5, 16.6, 16.7, 16.10). Het tegengaan van alle vormen van geweld en misdaad (16.1, 16.2 en 16.4) maakt daar onderdeel van uit.

Algemeen beeld en trend

De trendmatige ontwikkelingen zijn positief voor veiligheid en het tegengaan van geweld. Er is een duidelijke afname van het percentage mensen dat zich vaak onveilig voelt in de eigen buurt. Het aantal minderjarige verdachten (als percentage van alle verdachten) is vergeleken met andere EU-landen juist hoog (21e van 24 in 2018) rond 10%. Steeds minder Nederlanders geven te kennen slachtoffer te zijn geweest van traditionele vormen van criminaliteit zoals geweld, inbraak, diefstal en vernieling (13,7% in 2019 t.o.v. bijna 20% in 2013). De Nationaal Rapporteur Mensenhandel schat dat er in Nederland jaarlijks tussen de 5.000 en 7.500 slachtoffers zijn van mensenhandel. Een indicator om de participatie van inwoners te meten is de opkomst tijdens verkiezingen, bij gemeenten is dit rond de 55% en is daarmee substantieel lager dan bij landelijke verkiezingen. Bij provincies en waterschappen was de opkomst in 2019 56,1% en 51,2%. Er is minder tijd nodig om een nieuw bedrijf te starten. Ook bij inspraak en verantwoordingsplicht, en het vertrouwen in de rechtsstaat is de Nederlandse ranking hoog.

VSR-indicatoren

Er zijn minder slachtoffers van misdaad en geweldsdelicten, en het percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat zich wel eens of vaak onveilig voelt in de eigen buurt is ook afgenomen (16.1). Met het percentage mensen dat zich weleens onveilig voelt in de eigen buurt staat Nederland vierde van 16 EU-landen in 2018. Voor sterfte door moord of doodslag en slachtofferschap van cybercrime is de trend stabiel. Het CBS stelt dat de effectiviteit van overheidsbestuur en de kwaliteit van overheidsregelgeving verder toenemen, net als het vertrouwen in instituties. Het vertrouwen in de Tweede Kamer neemt echter af en ook kritiek en wantrouwen over het handelen van de overheid is groeiende. De waterschappen genieten een groot

vertrouwen als het gaat om de historische reputatie in de strijd tegen het water. Bij actuele vraagstukken zoals droogte en waterkwaliteit is de score lager, blijkt uit [onderzoek](#) van Wageningen Universiteit.

Rol decentrale overheden

In recente jaren is veel aandacht besteed aan het weerbaar maken van het openbaar bestuur (16.6). Ondermijning, waarbij de onderwereld infiltreert in de systemen van de bovenwereld, is een probleem dat ook voorkomt middels infiltratie in politieke partijen en daarmee de gemeenteraad of Provinciale Staten. Het CBS constateert dat afgemeten aan de corruptieperceptie-index, Nederland minder corruptie lijkt te zijn dan in andere EU-landen: in 2019 bezette Nederland de vierde plek binnen de EU. Wel neemt het probleem van corruptie in ons land trendmatig toe, met een negatief effect op het bereiken van het doel. Ontvankelijke, inclusieve, participatieve en representatieve besluitvorming op alle niveaus garanderen (16.7) heeft een sterke ontwikkeling doorgemaakt. Decentrale overheden besteden meer aandacht aan diverse vormen van participatieprocedures, vaak toegesneden op het onderwerp en de doelgroep. In de afgelopen vijf jaar heeft het Uitdaagrecht een positie gekregen. Actieve bewonersgroepen krijgen het recht om lokale dienstverlening vorm te geven en uit te voeren. Ook wordt het burgerschapsonderwijs versterkt. Daarmee leren scholieren over de spelregels van de samenleving, hun eigen rechten en de rechten van anderen. Deelname van jongeren in de politieke besluitvorming wordt bevorderd. Het ministerie van BZK, de VNG en de beroeps- en belangenverenigingen zetten samen in op het versterken van de lokale democratie en het versnellen van de beweging die in gemeenten gaande is. Zij deden dat de afgelopen jaren onder andere door het programma [Democratie in Actie](#). Een goede balans van v/m in het bestuur versterkt de herkenbaarheid, de kwaliteit van de besluitvorming en onze democratie (zie SDG 5).

Relatie met landelijk beleid

In 2017 is het systeem voor rechtsbijstand aangepast door het rijk. De nadruk ligt nu op het geven van informatie en het beheersbaar houden van de kosten door een inkomens- en vermogenstoets toe te voegen bij het toekennen van rechtsbijstand. De sociale advocatuur

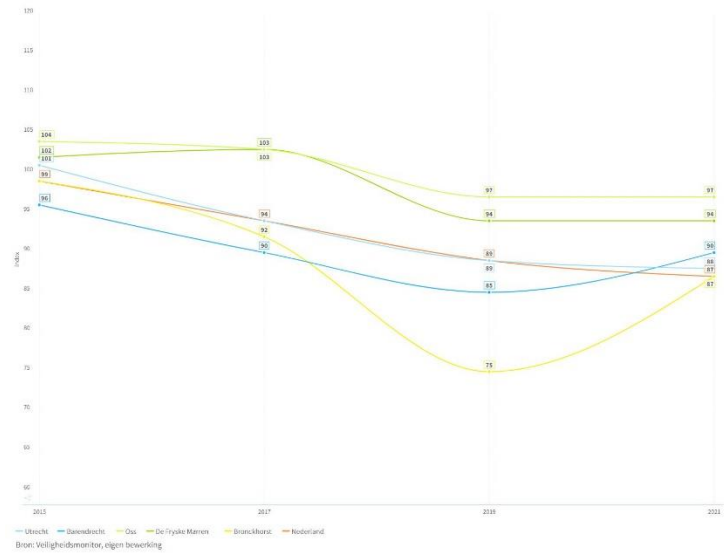
is sterk afgebroken, waardoor veel mensen geen goede toegang meer hebben tot het recht.

Het rijk heeft in 2018 de Wet financiering politieke partijen geëvalueerd. Meer transparantie en het begrenzen van giften aan politieke partijen, en van giften buiten de Europese Unie is in 2022 bekrachtigd in de herziene wet. Het rijk heeft ook geïnvesteerd in een netwerk weerbaar bestuur die integriteit, ondermijning en collectieve normen voor het werk van politiek ambt dragers onder de aandacht brengt en samen met politiek bestuurders vormgeeft.

1. Criminaliteit

Indicator: Index onveiligheidsgevoelens
 Bron: Waarstaatjegemeente, veiligheidsmonitor
 Op de grafiek is gevisualiseerd hoe het onveiligheidsgevoel zich heeft ontwikkeld tussen 2015 en 2021 aan de hand van een indexscore. Daaruit blijkt dat in de verschillende gemeenten en het Nederlandse gemiddelde het onveiligheidsgevoel is afgenomen in een vergelijkbare trend.

1.

2. Vertrouwen in instituties

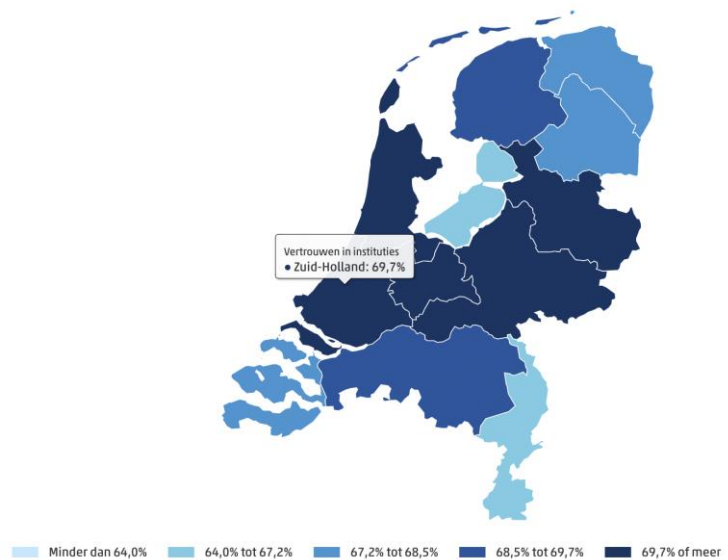
Indicator: percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat vertrouwen heeft in Tweede kamer, politie of rechters
 Bron: CBS, Regionale Monitor Brede Welvaart

Op de kaart is gevisualiseerd hoeveel vertrouwen de bevolking heeft in instituties zoals de Tweede Kamer, politie of rechters. De noordelijke provincies, Limburg en Zeeland vertonen hierbij lagere percentages dan de provincies in de Randstad.

2.

Vertrouwen in instituties, 2020

% van de bevolking van 15 jaar en ouder heeft vertrouwen in Tweede Kamer, politie of rechters

5.17 SDG 17 - Mondiale partnerschappen en coherent beleid voor duurzame ontwikkeling

SDG 17 betreft een diverse opsomming van randvoorwaarden die nodig zijn om de 17 doelen te behalen. Het realiseren van de doelen vereist voldoende financiële middelen, samenhangend beleid, een coöperatieve omgeving en het aangaan van nieuwe mondiale partnerschappen. Internationale samenwerking is nodig om de kennis, creativiteit, capaciteit en middelen te versterken om de duurzame ontwikkelingsagenda uit te voeren. Ook monitoring van de voortgang komt bij SDG 17 aan bod.

Brede trend

Nederland voldoet al enkele jaren niet aan de internationale afspraak om 0,7% van het bbp aan ontwikkelingssamenwerking te besteden. In 2018 nam Nederland met een besteding van 0,6 procent van het bbp de 6e plek in Europa in. In 2021 was het budget 5,55 van het bbp. De overdrachten van migranten in Nederland aan familie in het moederland is gestegen. Nederland drijft relatief veel handel met de minst ontwikkelde landen (LDC's). In 2018 nam Nederland een 2e plaats op de EU-ranglijst in. In de CBS Monitor Brede Welvaart wordt handel gezien als gunstig voor ontwikkelingslanden, maar dit geldt niet wanneer het primaire grondstoffen betreft. Nederland importeert op grote schaal grondstoffen als hout, palmolie, metaal en voedselgewassen als soja uit ontwikkelingslanden. Op 14 december 2021 verscheen het toonaangevende Europese Sustainable Development Report met een rangschikking van Europese landen op de voortgang met de SDG's. De relatief hoge scores in eigen land gaan voor de meeste Europese landen gepaard met een hoge voetafdruk elders in de wereld. Nederland staat qua binnenlandse prestaties op plek 13, maar heeft volgens de onderzoekers de grootste negatieve 'spillover effecten' van 31 Europese landen. Het gaat met name om de (milieu-) voetafdruk van de handel, en negatieve economische effecten van o.a. belastingontwijking en illegale geldstromen.

Twee hoofdthema's

Belangrijk voor SDG 17 is beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling bij decentrale overheden, niet alleen in het buitenland, maar óók juist in Nederland (zie hoofdstuk 4). Wat betreft de mondiale samenwerking zetten de waterschappen en de VNG in op het delen van expertise met en het ondersteunen van

ontwikkelingslanden. Ook zien zij de samenwerking als middel om te werken aan oplossingen voor klimaatmitigatie en -adaptatie. Internationale waterproblematiek vraagt om internationale oplossingen. De waterschappen hebben het Blue Deal programma en de gemeenten via VNG International het strategisch partnerschap met het ministerie van Buitenlandse Zaken. Daarnaast hebben 119 gemeenten zich aangesloten bij het Global Goals gemeenten netwerk van de VNG en heeft driekwart van de gemeenten ook stedenbanden, waarvan een derde met een ontwikkelingsland.

Waterschappen – programma [Blue Deal](#) – SDG 6.3, 6.6 en 17

Nederland heeft veel expertise op watergebied en ontsluit dit o.a. via de Blue Deal. Een samenwerkingsproject van de 21 waterschappen en de ministeries van Buitenlandse Zaken en Infrastructuur en Waterstaat. De Blue Deal is gestart in 2018 en loopt tot en met 2030. Het programma bestaat uit 17 langdurige partnerschappen in 14 landen. Het doel is om 20 miljoen mensen van schoon drinkwater te voorzien. Ondanks de COVID-19 pandemie werden er in 2020, 2300 mensen getraind. Ook werden er 150 stakeholderbijeenkomsten en 800 activiteiten georganiseerd en 100 plannen goedgekeurd.

Gemeenten – programma's [VNG International](#)

Sinds het begin van de jaren '90 beheert de VNG met financiële steun van het ministerie van Buitenlandse Zaken programma's voor capaciteitsversterking van gemeenten in ontwikkelingslanden met de inzet van, onder meer, Nederlandse gemeentelijke expertise. Sinds 2022 heeft dat de vorm van een vijfjarig strategisch partnerschap tussen Buitenlandse Zaken en de VNG. Kern ervan is het programma [Sustainable Development through improved Local Governance](#) (SDLG), met een budget van in totaal 50 miljoen euro voor 5 jaar. Hoofddoel van het programma is "To empower local governments and their representative bodies to shape a more sustainable future for their communities." Het is opgebouwd rond 4 thematische prioriteiten: Security & Rule of Law; Migration; Local Revenue Mobilisation; en Integrated Water Management. Naast de steun voor gemeenten en verenigingen van gemeenten in momenteel 10 doellanden is het strategisch partnerschap ook gericht op synergie bij de inzet vanuit de

Nederlandse nationale overheid en gemeenten voor internationale agenda's gericht op de SDG's, COP, etc.

De doelstelling van het SDLG programma

6. Conclusies

De informatie in hoofdstuk 5 laat een wisselende voortgang zien, zowel tussen als binnen de 17 doelen én tussen verschillende gemeenten en regio's. In dit hoofdstuk bespreken we waar het goed gaat, maar ook welke doelen, bevolkingsgroepen en regio's achterblijven of juist sterk staan. We gaan in op oorzaken en knelpunten, en zullen op basis daarvan aanbevelingen formuleren.

6.1 Geen evenwicht tussen de drie pijlers van duurzame ontwikkeling

Het basisprincipe van de VN-agenda voor Duurzame Ontwikkeling is een goede balans tussen ontwikkelingen in de pijlers People, Planet en Prosperity. Het streven is dat we niemand achterlaten en dat de manier waarop samenlevingen hier en nu in hun behoeften voorzien niet ten koste gaat van mensen elders in de wereld of toekomstige generaties. In algemene zin is de sociaal-economische welvaart in Nederland hoog, terwijl er grote uitdagingen liggen in de ecologische pijler ('planeetdoelen') en bij kansenongelijkheid. De Nationale Monitor Duurzame Gemeenten (NMDG) laat zien dat het met de duurzame ontwikkeling van Nederlandse gemeenten in de afgelopen jaren voorzichtig de goede kant is opgegaan. Dit is vooral het gevolg van een sterke economische groei sinds 2015 en een versterking van de economische pijler. In de ecologische en de sociaal-culturele pijler was de toename minder sterk dan in de economische en in recente jaren vlakten positieve trends af.

In de Regionale Monitor Brede Welvaart (RMBW) laten de meeste indicatoren voor de brede welvaart 'hier en nu' een vlakke of stijgende trend zien. Het Bruto Regionaal Product is vrijwel overal in Nederland toegenomen. De werkloosheid daalde aanzienlijk (SDG 8). De decentrale overheden hebben veel geïnvesteerd in de regionale economie. Vrijwel alle Nederlandse gemeenten scoren goed op ruimtelijke vestigingsvoorwaarden. Het gaat dan om beschikbaarheid, diversiteit en kwaliteit van bedrijventerreinen en van bedrijfsruimten en kantoorgebouwen (SDG 9). Wat betreft arbeid – de kwaliteit (kennis, ervaring, creativiteit) en de (kwantitatieve) beschikbaarheid van mensen die kunnen en willen werken (SDG 8 en 4) – scoren Nederlandse gemeenten gemiddeld, maar de trend is positief. In 2021 stagneerden de resultaten in de sociaal-culturele pijler. Voor het thema wonen (SDG 11) is in de meeste regio's sprake van een dalende trend voor een of meerdere indicatoren (RMBW en NMDG). De afstand tot voorzieningen (zoals basisscholen en sportterreinen) neemt toe en de tevredenheid met de woning en de woonomgeving neemt af.

Voor onderwijs (SDG 4) en gezondheidszorg (SDG 3) zijn de scores in internationale vergelijking op veel indicatoren goed (NMDG). Dat geldt ook voor huisvesting, bestaanszekerheid en veiligheid. Er is echter een aanzienlijke groep kwetsbare personen die op veel terreinen achter blijven. De grootste stapeling van negatieve uitkomsten doet zich voor bij mensen met een lagere opleiding en laag inkomen en mensen met een niet-westerse migratie-achtergrond. Ongelijkheid (SDG 10) is het meest zichtbaar op de arbeidsmarkt, de woningmarkt en in het onderwijs, maar speelt ook op andere terreinen. Tijdens de COVID-19 pandemie is het in Nederland gelukt om veel van de onmiddellijke gevolgen voor economie en banen op te vangen. De gevolgen voor de zorg, het onderwijs, jongeren, kleine ondernemers, zelfstandigen en mensen met flexcontracten waren echter aanzienlijk en de lange termijneffecten zullen pas later volledig zichtbaar worden. De crisis heeft bestaande ongelijkheden zichtbaarder gemaakt en versterkt.

In internationale vergelijking liggen de grootste uitdagingen voor Nederland in de ecologische pijler, bij klimaat, biodiversiteit, verduurzaming van de landbouw, terugdringen van het grondstoffengebruik en de transitie naar circulaire productie en consumptie (SDG 2, 12, 13, 14 en 15). Wat betreft de energie(transitie) (SDG 7) staan we nog ver af van de doelstellingen voor 2030,

maar de trend is positief. Kijkend naar grondstoffen zien we dat er steeds meer afval gescheiden wordt ingezameld, maar de totale hoeveelheid (huishoudelijk) afval blijft ongeveer gelijk (SDG 11 en 12). Op het gebied van water (SDG 6) zijn er positieve scores voor toegang tot veilig drinkwater en sanitatie, waterbeheer en efficiëntie van de waterzuivering, maar niet voor de kwaliteit van het grond- en oppervlaktewater. Met de waarden én trends voor biodiversiteit in water en op land (SDG 14 en 15) behoort Nederland tot de Europese achterhoede. Er is een direct verband tussen de hoge productie en consumptie en de lage scores voor natuur en milieukwaliteit (naast het geringe landoppervlak en de hoge bevolkingsdichtheid). Ook heeft de Nederlandse consumptie en productie een hoge ecologische en klimaatvoetafdruk in andere landen. Zelfs de verduurzamingsmaatregelen die Nederland neemt in eigen land hebben soms negatieve afwenteleffecten elders in de wereld. Een voorbeeld is de toegenomen import van metalen en biomassa ten behoeve van alternatieve energiebronnen.

De conclusie is dat er nog geen evenwicht is tussen de drie pijlers van duurzame ontwikkeling. Onze welvaart hier en nu gaat ten koste van mensen elders en van toekomstige generaties. Ook is sprake van aanzienlijke en groeiende kansenongelijkheid voor een substantieel aantal inwoners.

Een zorg is dat het vertrouwen van inwoners in de politiek, en daarmee ook in de overheid, afneemt. De overheid wordt niet meer vanzelfsprekend gezien als de drijvende kracht achter verduurzaming en emancipatie en als betrouwbare partner van inwoners. De misstanden bij de toeslagenaffaire die jarenlang in stand bleven hebben een onthutsend beeld van de landelijke overheid en belastingdienst laten zien.

6.2 Verschillen tussen regio's en typen gemeenten

Waar de nationale SDG-monitor en Voluntary National Review de voortgang laten zien voor Nederland als geheel, komen in deze VSR aanzienlijke onderlinge verschillen naar voren tussen regio's en tussen verschillende typen gemeenten. Deze verschillen zijn deels te verklaren door de keuzes in beleid en bestuur, maar hangen ook sterk samen met omgevingskenmerken, economische structuur en bevolkingssamenstelling. De uitdagingen waarvoor decentrale overheden zich gesteld zien verschillen hierdoor sterk.

Zoals goed te zien is op de kaartjes en in de grafieken in hoofdstuk 5, scoren gemeenten aan de randen van het land over het algemeen lager op duurzame ontwikkelingsindicatoren en de SDG's dan het gemiddelde voor Nederland. Het gaat met name om delen van de provincies Groningen, Limburg, Drenthe, Zeeland en Noord-Brabant. In de provincie Groningen liggen vier van de tien gemeenten met de laagste scores op de landelijke index. Deze gebieden aan de randen van het land hebben te maken met vergrijzing en bevolkingskrimp. Dat gaat gepaard met een afname van werkgelegenheid en van voorzieningen als scholen, ziekenhuizen en politiebureaus. Hoogopgeleide jongeren en mensen met een hoger inkomen trekken weg. Dit resulteert in lagere scores voor sociaal-economische indicatoren zoals een laag besteedbaar inkomen, gezondheidsproblemen, lagere arbeidsparticipatie en relatief hoge werkloosheid. In de noordelijke provincies hebben relatief meer mensen flexbanen. De energie-armoede is hoog doordat veel mensen geen geld hebben hun huis te isoleren. Ook de maatschappelijke participatie van burgers is minder, net als het vertrouwen in instituties en in andere mensen. Het noordoosten van Nederland scoort over het algemeen wél hoger dan het zuidwesten op een prettige woonomgeving en de ervaren hinder, met uitzondering van het uiterste noordoosten waar de invloed van aardbevingen als gevolg van de gaswinning erg voelbaar is.

De hoogste duurzaamheidsscores komen voor in het midden en oosten van het land. De maatschappelijke en politieke participatie is er hoger dan in het dichtbevolkte westen (de 'Randstad') en het noorden en zuiden. De provincies Gelderland, Flevoland en Overijssel scoren goed op de meeste 'planeetdoelen', waaronder de energietransitie. Natuur en landschap staan overal in Nederland onder druk. Er zijn smalle stroken met goede scores langs de kust, oostgrens en langs de stuwwallen bij de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug. Maar ook de Veluwe, het grootste aaneengesloten natuurgebied, heeft zwaar te lijden onder verdroging en stikstofdepositie. De waterkwaliteit is laag in gebieden met veel intensieve veehouderij. In laaggelegen poldergebieden en op de zandgronden zijn er problemen met het waterpeil. Het risico op vervuiling, hinder en calamiteiten is hoog in de dichtbevolkte gebieden van de Randstad en industriegebied.

Een opvallend verschil in brede welvaart is te zien tussen de grote steden en het platteland. In het algemeen zijn de duurzaamheidsscores bij kleinere en middelgrote gemeenten hoger. Grotere gemeenten kampen met meer uitdagingen bij de sociale en ecologische doelen. Voor de economische doelen geldt vaak juist het tegenovergestelde: daar doen de grotere gemeenten het beter. De grote steden staan in alle drie de pijlers voor veel indicatoren onderaan de ranglijst. De inwoners van de grootste steden hebben gemiddeld genomen een lagere gezondheid, een lager besteedbaar inkomen, een minder veilige en schone leefomgeving en minder sociale cohesie. Ook de arbeidsparticipatie in steden blijft achter. In de achterstandswijken van 16 stedelijke gebieden is de stapeling van ongelijkheden het grootst, wat gepaard gaat met onveiligheid, en minder vertrouwen in instituties en de overheid. Er is minder kans op goed onderwijs, aanzienlijke energiearmoede en tijdens de coronapandemie was hier de hoogste sterfte. Mensen in deze wijken, waaronder een hoog aandeel mensen met een niet-westerse migratie-achtergrond, wonen veelal dicht bij elkaar met meer generaties. Zij hebben vaak essentiële beroepen die ze niet thuis kunnen uitoefenen. De grote steden scoren ten opzichte van kleinere gemeenten wel hoger op opleidingsniveau, kennis en concurrentievermogen, en op een kortere afstand tot voorzieningen. Dit geeft de steden ontwikkelingsperspectief. Het onderzoeksinstituut Pon & Telos, dat regionale verschillen in Brede Welvaart onderzoekt, beveelt de rijksoverheid aan om in het beleid vooral meer aandacht te besteden aan de krimpregio's aan de randen van het land.

6.3 Beleidsinzet, knelpunten en relatie met landelijk beleid

In de periode sinds 2015, toen de VN-agenda 2030 met de 17 SDG's werd aangenomen, hebben decentrale overheden zich ingespannen om bij te dragen aan de omslag naar een klimaatneutrale, circulaire economie, een duurzame landbouw, mobiliteit en energiesystemen, en betere kansen voor kwetsbare groepen in de zorg, het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Zij geven invulling aan nationale ambities, programma's en afspraken die raakvlakken hebben met de SDGs, en zijn gaan soms een paar stappen verder dan het rijk. In hoofdstuk 4 bespraken we de specifieke inzet voor de SDG's – zelfs al maken veel decentrale overheden de link met de SDG's niet expliciet. Toch zien we in de praktijk nog niet de tastbare verandering in de samenleving op de gewenste schaal en met de vereiste snelheid voor het opbouwen van een toekomstbestendige maatschappij en economie. Het vergt een aanzienlijke extra inzet om de energietransitie te versnellen, biodiversiteitsverlies tegen te gaan, het gebruik van grondstoffen en onze voetafdruk te verminderen, de kwaliteit van natuur en milieu te versterken, kansenongelijkheid terug te dringen, voldoende betaalbare woonruimte te realiseren, de match tussen arbeidsmarkt en transitieopgaven te versterken, en het vertrouwen in de overheid te herstellen. De SDG's worden hierbij nog niet, of mondjesmaat, als kader gebruikt door decentrale overheden.

In hoofdstuk 3 gingen we al in op de precaire financiële positie van veel gemeenten en op de bestuurlijke verhoudingen. In de volgende paragrafen gaan we dieper in op verschillende oorzaken van de achterblijvende resultaten.

Fysiek domein, planeetdoelen en de transitie naar een duurzame economie

In de ecologische pijler zijn op nationaal niveau diverse ambities en meetbare doelen gesteld voor 2030, bijvoorbeeld in het Klimaatakkoord, het beleid voor circulaire economie en kringlooplandbouw en de Stikstofwet. In het huidige tempo halen we deze doelen niet. Een belangrijke oorzaak is dat het beleid onvoldoende wordt ondersteund met concrete instrumenten en langjarige financiering, ook voor de extra taken en rollen van de decentrale overheden. Tevens is een probleem dat veel van de bestaande wet- en regelgeving, financiële en marktprikkels de gewenste verandering niet ondersteunen. Niet-duurzaam produceren is makkelijker en goedkoper dan schoon en duurzaam produceren. Secundaire grondstoffen die de waterschappen terugwinnen uit water vinden bijvoorbeeld moeilijk afzet op de markt, door belemmerende regels en doordat primaire grondstoffen goedkoper zijn. We steunen als overheden de koplopers in het bedrijfsleven en de landbouw, maar er zijn ook maatregelen nodig om het peloton en de achterblijvers mee te krijgen. Tijdens de landelijke consultaties voor de Voluntary National Review hebben vertegenwoordigers van alle segmenten van de samenleving gepleit voor een sterke kaderstellende en normerende rol van de rijksoverheid. In de bouw bijvoorbeeld komt vergroening bij nieuwbouw en renovatie te weinig tot stand door het ontbreken van duidelijke beleidsrichtlijnen. Voor efficiënt hergebruik van grondstoffen en vermindering van afval zijn prikkels nodig aan het begin van de keten, zoals wetgeving inzake verpakkingen en regelgeving voor de repareerbaarheid en levensduur van apparaten.

Er gaat nog veel publiek geld naar fossiele en lineaire activiteiten, zowel in de vorm van subsidies en fiscaal voordeel als via inkoop en aanbestedingen. Daar hebben ook wij als decentrale overheden nog een forse slag in te maken. Duurzaam en circulair inkopen is een ambitie, maar geen verplichting. We moeten het gebruik van duurzaamheidseisen als gunningscriterium versterken, en bij inkoop en aanbesteding meer gaan kijken naar de totale gebruiksduur van goederen en diensten en de maatschappelijke kosten en baten. De provincie Zeeland heeft bijvoorbeeld een [SDG-handreiking](#) ontwikkeld voor maatschappelijk verantwoord inkopen. Voor een echte omslag is het nodig dat we maatschappelijke waarden, zoals omgevingskwaliteit, gezonde natuur en de talrijke ecosysteemdiensten, positief gaan waarderen en dat we negatieve (milieu)-effecten gaan beprijsen. De waterschappen en sommige gemeenten en provincies passen in de eigen bedrijfsvoering al CO₂-beprijzing toe.

In haar recente rapport *Natuurinclusief Nederland* stelt de Raad voor de Leefomgeving (RLI) dat, ondanks brede maatschappelijke zorgen over de toestand van de natuur in Nederland, het natuurbelang nog altijd een zwakke positie heeft bij economische en politieke afwegingen. Natuur wordt, ook door de decentrale overheden, dikwijls gezien als een kostenpost en als een 'deelbelang' dat economische groei hindert. Dit geldt zowel voor de stad als in het buitengebied. Groen en natuur wordt nog te veel gezien als een "add-on" in bestaande en nieuwe bebouwde omgeving; de betekenis van natuur als bestaansvoorwaarde voor de mens - die bijdraagt aan veel beleidsdoelen, ook sociale en economische - wordt onvoldoende erkend en verankerd in beleid en regels. Er is urgentie voor een fundamentele heroverweging in prioriteiten en benadering, waarin de bestaande situatie gezien wordt als niet houdbaar en waarbij kleine aanpassingen in de marge niet meer genoeg zijn: om wateroverlast op te lossen zal het bijvoorbeeld soms nodig zijn om stukken landbouw op te geven voor opslag van water, en zullen gemeenten niet meer moeten gaan bouwen in laaggelegen gebieden. Ook is het belangrijk dat stukken groen als geheel ecosysteem gezien worden en ontwikkeld worden door de gehele stad met verbindingen met de buitengebieden: de

stad als een deel van het ecosysteem van de regio, met aandacht voor verbondenheid en beweging van soorten, wat groen minder kwetsbaar maakt en leidt tot een hogere biodiversiteit.

Bestaande regelgeving op het gebied van natuur en milieu wordt ook op decentraal niveau onvoldoende nageleefd en gehandhaafd, wat ten dele een gevolg is van gebrek aan menskracht en kennis. Als koepelorganisaties onderschrijven we de aanbevelingen van het RLI-rapport om natuur meer prioriteit te geven. Ons doel is om in 2030 70% van de condities voor een gunstige staat van de beschermde natuur (Natura 2000) op orde te hebben.

Dit vergt niet alleen herstel van beschermde natuur, maar ook het natuurinclusief vorm geven van andere functies in het landelijke gebied. De Unie van Waterschappen en Vewin, de koepelorganisatie van de drinkwaterbedrijven, hebben samen een aanbod geformuleerd getiteld [Water verbindt](#), waarin zij zich sterk maken voor een watertransitie. Ook als het gaat om water en klimaatadaptatie wordt zoveel mogelijk voor natuurlijke oplossingen gekozen.

De ambitie om natuuropgaven te verweven met andere maatschappelijke opgaven loopt in de praktijk vaak nog niet goed. Er is sprake van spanningen tussen verschillende opgaven als gevolg van een te verkokerde, sectorale aanpak. Daarom pleiten we als decentrale overheden in de gemeenschappelijke agenda [Krachtig groen herstel van Nederland](#) voor integrale gebiedsontwikkeling om de grote opgaven op het gebied van voedselproductie, klimaat, water, circulaire economie, biodiversiteit en energie samenhangend aan te pakken. Om een goede balans te bereiken tussen voedsel- en grondstoffenproductie, natuur en milieu, landschap en leefbaarheid moeten ingrepen vooraf worden afgewogen, met als doel de brede welvaart te behouden of verbeteren. Daarmee sluiten we uitdrukkelijk aan bij de brede duurzaamheidsagenda van de SDG's. In een regionale dialoog kunnen doelen met maatwerk bij elkaar worden gebracht. We willen daarbij harde afspraken maken over de aanpak en de beoogde uitkomsten. Een vereiste voor zo'n integrale, gebiedsgerichte aanpak is wel dat de rijksoverheid hierbij aansluit en dat rijksbudgetten gebundeld kunnen worden ingezet, met langjarig commitment. Ook moet er waar nodig extra ruimte zijn in regels en kaders.

In de gezamenlijke agenda voor een krachtig groen herstel verbinden we de opgaven voor wonen en leefomgeving met de opgaven voor energie en klimaat en een krachtige regionale economie. Bij wonen gaat het niet alleen om het realiseren van een groot aantal nieuwe, toekomstbestendige woningen voor alle doelgroepen, maar ook om leefbare en gezonde wijken en dorpen en duurzame en aantrekkelijke woon-werklocaties met goede (recreatie)voorzieningen en gezonde natuur. Omwille van een betere bereikbaarheid en duurzame mobiliteit willen we woningen zoveel mogelijk binnenstedelijk bouwen en altijd dicht bij OV-knooppunten en bestaande infrastructuur. We sluiten aan bij het [Herstelplan Regionale Economie](#) van de provincies uit 2020. We streven naar een duurzame, circulaire en inclusieve economie die in toenemende mate digitaal zal zijn, en een arbeidsmarkt die hiervoor de mensen kan leveren. Voor het innoveren op basis van regionale kracht zijn aangepast landelijk beleid en structurele financiering belangrijke voorwaarden.

[Sociaal domein: naar een inclusieve samenleving](#)

De SDG's vragen om het waarborgen van gelijke kansen voor iedereen (*Leave no one behind*) en gelijke toegang tot voorzieningen, diensten en de openbare ruimte. SDG 1 heeft als expliciet doel de armoede te halveren in 2030. SDG 10 beoogt dat de 40% laagste inkomens er harder op vooruit gaan dan de overige inkomensgroepen en wil een einde aan alle vormen van discriminatie. Dit vereist veel extra aandacht voor de meest kwetsbare groepen, waaronder mensen met een

migratie-achtergrond. Het Sociaal-cultureel planbureau (SCP) is duidelijk in zijn [rapportages](#): onze samenleving is nog niet inclusief.

Met de decentralisaties in het sociaal domein is ervoor gekozen om de sociale problematiek in de samenleving meer lokaal aan te pakken, dicht bij de burger. Sinds 2015 hebben gemeenten grote stappen gezet om de ondersteuning aan kwetsbare groepen op de rails te krijgen. Veel mensen in Nederland maken gebruik van ondersteuning, mede doordat inkomens in de laagste loonschalen vaak onder het bestaansminimum uitkomen. Het gebruik van voorzieningen binnen de Wet Maatschappelijke Ondersteuning en binnen de Jeugdzorg is na 2015 sterk toegenomen. In 2019 gebruikten ruim 1.1 miljoen mensen een voorziening uit de Wmo en ruim 400.000 uit de Jeugdwet. Daarnaast gebruikten ongeveer 600.000 mensen een voorziening uit de Participatiewet. Evaluaties laten zien dat veel mensen zich geholpen voelen als ze ondersteuning krijgen. Maar er is ook een nog onbekend aantal mensen dat niet wordt bereikt. De verwachting is dat de toename richting 2030 doorzet, door sterke groei van het aantal 75-plussers, en een stijgend aantal chronisch zieken en mensen met dementie. Ook het aandeel mensen met een niet-westerse migratie-achtergrond zal naar verwachting stijgen van 14% tot 17%. Deze groep loopt aan tegen grote kansenongelijkheid, en maakt relatief het meest gebruik van de bijstand en arbeidsreïntegratie-instrumenten.

Gemeenten worstelen met de kloof tussen de vraag die op hen afkomt en het gebrek aan middelen. De verwachtingen die ten grondslag lagen aan de decentralisaties zijn niet realistisch gebleken. Een daarvan was dat kosten bespaard kunnen worden door meer in te zetten op 'zelfredzaamheid' en de 'kracht van de lokale samenleving' waardoor mensen minder snel bij de overheid aankloppen. Er zijn inderdaad veel mantelzorgers, vrijwilligers en burgerinitiatieven zoals zorgcoöperaties en burennetwerken. Toch is hulp uit het eigen netwerk niet voor iedereen mogelijk of voldoende. Veel mantelzorgers zijn overbelast. Een andere verwachting was dat gemeenten hun beleid aanpassen aan de lokale omstandigheden en daarmee de wetten beter en goedkoper konden uitvoeren dan het rijk of de provincie. De ruimte voor eigen beleidskeuzes wordt echter sterk ingeperkt door de landelijke kaders. Gemeenten hebben niet altijd zelf invloed op wie er toegang heeft tot voorzieningen.

De krapte manifesteert zich vooral bij de jeugdzorg, waar ontoelaatbaar lange wachtlijsten zijn ontstaan voor jongeren met complexe problematiek. Gemeenten kunnen verbeteringen aanbrengen in hoe de inkoop wordt georganiseerd en daarmee ook de hoge administratieve lastendruk voor aanbieders beperken. De financiële tekorten dwingen gemeenten echter de keuze te maken tussen zoveel mogelijk mensen met een hulpvraag bereiken of de aandacht te concentreren op de meest kwetsbare groepen. Uit evaluaties blijkt dat juist mensen met complexe zorgvragen en mensen met een arbeidsbeperking buiten de boot vallen. Gemeenten geven vaak voorrang aan lichte hulpvragen die goedkoper zijn en eenvoudiger op te lossen. De bestaande financiële prikkels en de ontwikkelingen op de 'zorgmarkt' – een groot aanbod van lichte zorg en beperkt aanbod van complexe zorg – werken dit in de hand. De grootste knelpunten doen zich voor waar mensen problemen hebben op het snijvlak van meerdere domeinen. Integraal werken binnen en tussen beleidsdomeinen is vaak nog moeizaam, vooral waar de ondersteuning verschillende wettelijke kaders betreft. Ook actoren waarmee gemeenten veel samenwerken zoals zorgverzekeraars, werkgevers en onderwijsinstellingen hebben eigen doelen, regels en werkwijzen. Niet altijd is duidelijk wie de verantwoordelijkheid heeft. Dat geldt bijvoorbeeld voor investeringen in preventie.

De nationale wet- en regelgeving staat soms haaks op het SDG-principe 'niemand achterlaten'. Het minimumloon stagneert al decennia en de uitkeringen voor de aller kwetsbaarste groepen gaan omlaag. Veel systemen in het sociale domein zijn ingericht op wantrouwen. De overheid schiet snel in de procedures als er een conflict is; de kwetsbare burger trekt dan aan het kortste eind. De

kindertoeslagen affaire heeft de gevolgen van een strikte uitvoering van de rigide wet- en regelgeving pijnlijk zichtbaar gemaakt, en ook laten zien dat sprake is van institutioneel racisme. We kunnen hier nu lessen uit trekken. Er is inmiddels breed onderkend dat we meer de menselijke maat moeten toepassen in de dienstverlening: empathie tonen en oog hebben voor het individu. Dat lukt niet met een eenzijdige focus op digitalisering en efficiëntie. Voor een betere dienstverlening aan kwetsbare groepen is noodzakelijk een persoonlijk gesprek aan te gaan, te luisteren naar hun behoeften en rekening te houden met de persoonlijke situatie; anders raakt de relatie tussen overheid en burger verder beschadigd. Maar zulk maatwerk vergt intensieve inzet van menskracht, actieve 'outreach', maatwerk en integraal werken. Hebben professionals voldoende ruimte om af te wijken van de regels? Hoe voorkomen we willekeur? En hoe rijmen we deze tijdrovende inzet met de wens zoveel mogelijk mensen helpen?

Positief is dat de aandacht voor gelijke kansen en behandeling is toegenomen bij het kabinet, evenals het besef dat gelijke kansen soms een ongelijke inzet vergen. Er is een nieuwe minister voor armoede en een nationale coördinator voor discriminatie en racisme. Om het momentum te benutten is het van belang dat gemeentelijke processen, dienstverlening en informatievoorziening worden ingericht vanuit het perspectief van de inwoners om zo de kloof tussen de leefwereld en systeemwereld te verkleinen. In haar propositie [De winst van het sociaal domein](#) vraagt de VNG samen met gemeenten aandacht voor drie opgaven: het herstellen van bestaanszekerheid, het vergroten van kansengelijkheid en het makkelijker maken van gezond leven. Randvoorwaarden zijn voldoende financiële middelen, een logisch en voorspelbaar systeem dat werkt in de uitvoering en goede bestuurlijke verhoudingen, zodat we als één overheid de opdracht voor een sterk sociaal domein oppakken.

Vertrouwen tussen overheid en inwoners en maatschappelijke participatie

Uit een aantal onderzoeken blijkt dat het vertrouwen in de overheid afneemt. Inwoners geloven niet altijd meer dat de overheid het beste met hen voor heeft en transparant en integer handelt. Langdurende incidenten zoals de afhandeling van schade van de aardbevingen in Groningen en de werkwijze van de overheid bij de Toeslagenaffaire hebben het beeld van een betrouwbare overheid geschaad. Institutioneel racisme en discriminatie komt voor in alle overheidslagen.

Het vertrouwen in gemeenten is nog wel groter dan in de landelijke overheid. Bij de waterschappen is het vertrouwen gebaseerd op de historische reputatie van goed waterbeheer. Voor de actuele taken zoals waterkwaliteit en het voorkomen van droogte, is het vertrouwen veel minder.

Alle decentrale overheden hebben veel aandacht gegeven aan ontvankelijke, inclusieve, participatieve en representatieve besluitvorming. Decentrale overheden besteden meer aandacht aan diverse vormen van participatieprocedures, vaak toegesneden op het onderwerp en de doelgroep. Dit brengt echter ook weer spanning met zich mee tussen het systeemdenken van de overheid en het resultaat en oplossingsgericht werken van burgers. Niet zelden zijn actieve burgers, die eigen initiatieven ontplooiën met anderen, teleurgesteld en bouwen hun inzet af. Ondanks dat er steeds meer in burgerschapsonderwijs wordt geïnvesteerd, is de participatie van jongeren minimaal.

6.4 Brede Welvaart en SDG's als kader voor beleid en monitoring

Een groeiend aantal gemeenten en provincies zoekt manieren om de Brede Welvaart en SDG's te operationaliseren in beleidsagenda's, voorbij een vrijblijvende inventarisatie. In een recente oproep ([Aan de slag met Brede Welvaart als gemeente](#)) stellen VNG, Platform 31 en Pon-Telos: Brede Welvaart verdient een centrale plek in het gemeentelijke bestuur, als onderdeel van de reguliere

beleids- en begrotingscyclus. Zij zetten hiervoor tien praktische stappen op een rij, waaronder het doen van een nulmeting als kwalitatieve toets en startpunt voor een breed maatschappelijk gesprek, en het samen met de samenleving bepalen van doelen en keuzes maken, met oog voor de vertaling van de SDG's. Breng de Brede Welvaartseffecten van het gemeentelijk beleid in beeld en duidt de gemeentelijke impact. Verrijk Waarstaatgemeente.nl en de RBMW met subjectieve data en citizen science voor je gemeente.

Het formuleren van een samenhangende visie en strategie op decentraal niveau zou sterk worden geholpen als ook ministeries en planbureaus de SDG's veel centraler zetten, en al het beleid hierbinnen positioneren. De SDG's lenen zich uitstekend voor het maken van integrale, transparante afwegingen met inclusiviteit als belangrijke leidraad, op ieder schaalniveau. Zie bijvoorbeeld de [VNG-praktijkproef met het SDG-kompas](#) voor de leefomgeving en de toepassing die gemeente Súdwest-Fryslân daarvan heeft gemaakt.

De SDG's vragen om ambitieuze ambities, waarmee de overheid alle partijen, ook maatschappelijke, prikkelt tot nieuwe samenwerkingen en tot intensivering van inspanningen. Het stellen van concrete (tussen)doelen met targets en heldere indicatoren alsook degelijke baseline data is van belang om voortgang te monitoren en de inzet te intensiveren waar nodig.

Voor de monitoring is van belang te werken met voortgangsindicatoren die raken aan de echte kernvragen. Dit is in de landelijke CBS-monitor niet altijd het geval. Ook moeten bestaande 'blinde vlekken' worden aangepakt (zie stukje over monitoring in hoofdstuk 4). Daarvoor zou kunnen worden samengewerkt met maatschappelijke partijen en burgerinitiatieven.

Ook is het van groot belang dat er een Integraal Financieringsraamwerk wordt gemaakt (*INFF*), met daarin prikkels voor decentrale overheden waarbij het transparant is waar en hoe aan de implementatie van de SDG's gewerkt wordt.

Tot slot moeten we bij de dataverzameling niet alleen kijken naar gemiddelden, maar onderscheid maken voor verschillende groepen zoals jongeren en vrouwen, zoals SDG 17.19 expliciet vraagt. Trends en gemiddelden verhullen de situatie van kwetsbare groepen.

7. Bijlage: aanvullende databronnen per SDG

SDG 1 en 10

Om bestaanszekerheid voor allen te helpen garanderen moeten gemeenten goed in kaart hebben wie de meest schrijnende groepen zijn. De Gemeentelijke Monitor Sociaal Domein op WSJG heeft een [Wijkprofiel](#) dat per wijk inzicht biedt in onder meer de samenstelling van huishoudens, inkomensverdeling en het niveau van de gemeentelijke voorzieningen.

Het WSJG dashboard Gezondheid heeft een [Kaart](#) met de sociaal-economische status per wijk in de gemeente (Bron: SCP). De [KIS-wijkmonitor](#) van het Kennisplatform Integratie en Samenleving laat verschillen zien in leefomstandigheden op basis van migratie-achtergrond, zoals het percentage huishoudens met laag inkomen. In diverse dashboards van deze monitor zijn mensen uit vluchtelingenlanden apart aangeduid met een gele kleur of lijn. Deze groep is op alle fronten het meest kwetsbaar.

SDG 2

De Atlas voor de leefomgeving en websites van onder meer CBS en PBL bieden veel informatie in relatie tot landbouwproductie en milieu-impact, maar deze informatie is niet makkelijk bruikbaar voor decentrale duurzaamheidsmonitoring. Voor voedselzekerheid en de inkomens van kleine agrarische (familie)bedrijven zijn weinig passende indicatoren en data voor handen.

SDG 3

Inzicht in gezondheidsverschillen is essentieel om tot een effectieve aanpak te komen. De GGD Gezondheidsmonitor biedt veel gezondheidsinformatie op gemeenteniveau, uitgesplitst naar jeugd en volwassenen. De monitor bevat data over onder meer psychosociale gezondheid, chronische aandoeningen en gezonde leefstijl. Ook worden 'achtergrondkenmerken' in beeld gebracht zoals geslacht, leeftijd, migratie-achtergrond, opleiding, werksituatie, inkomen en geografische locatie. Het RIVM heeft voor een aantal indicatoren van de Gezondheidsmonitor de situatie 'geschat' tot op [wijk- en buurtniveau](#). Het dashboard van de Gemeentelijke Monitor Sociaal Domein op WSJG biedt inzicht in aangeboden voorzieningen en de Cliëntervaring Wmo en Jeugdzorg WMO.

SDG 4

In het WSJG [Dashboard Onderwijs](#), de Gemeentelijke Monitor Sociaal Domein en de KIS-monitor zijn op gemeenteniveau statistieken te vinden over o.a. het aantal leerlingen in het basis/speciaal en voortgezet onderwijs en het aantal vestigingen van basis-, voortgezet en speciaal onderwijs. De KIS-monitor laat duidelijk de verschillen zien tussen jongeren van 18 t/m 30 uit verschillende landen van herkomst, bijvoorbeeld het aandeel jongeren met een startkwalificatie, gemiddelde citotoetsscore, het percentage vroegtijdige schoolverlaters en het percentage hoog opgeleiden. Het WSJG Dashboard Gezondheid heeft een indicator inzake het aandeel laaggeletterdheid. Dit wordt slechts 1 keer in de 10 jaar gemeten.

SDG 5

Voor SDG 5 zijn weinig geschikte indicatoren en data voorhanden. Veel statistieken worden niet uitgesplitst naar geslacht.

SDG 6 en 14

Het [Waves dashboard](#) van de Unie van Waterschappen bevat informatie over de uitvoering van de watertaken door de 21 waterschappen in Nederland. In het [e-magazine Verdroging in Nederland](#), uitgebracht door het ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (2019) worden de effecten van verdroging op natuur en landbouw in kaart gebracht. De verwachting is dat verdroging in de toekomst veel impact zal hebben op de agrarische sector en de staat van de natuur. De [publicaties van Vewin](#), de drinkwaterbedrijven, geven inzicht in de kwaliteit van het drinkwater.

De kwaliteit van de visstand in waterlichamen wordt bijgehouden door het Informatiehuis Water in de context van de EU Kaderrichtlijn Water. Dit is relevant voor SDG 6, 14 en 15.

Zie voor de inzet van waterschappen <https://unievenwaterschappen.nl/wp-content/uploads/2020/09/Waterschapspeil-2020.pdf>

SDG 7

In de Klimaatmonitor is veel informatie te vinden over CO₂-uitstoot, elektriciteits- en gasverbruik van verschillende actoren en de inzet van hernieuwbare energie in alle sectoren. De monitor heeft een informatieve kaart met [wijk- en buurtgegevens](#): onder meer gemiddeld gas- en elektriciteitsverbruik van woningen, opgestelde installaties zonne-energie, gemiddeld inkomen per huishouden en maandelijkse energiekosten van de gemiddelde woning. Zie ook [Kaart energielabel van gebouwen uit de nationale Energie-atlas](#) en [Kaart met energiebesparingspotentie](#). TNO heeft in haar recente onderzoek de energie-armoede nog gedetailleerder in kaart gebracht, wat gemeenten

kan helpen gericht te werk gaan in de gebieden met de grootste problemen. Ook het WSGJ Dashboard Energietransitie geeft relevante informatie, zoals het aantal woningen met subsidie Energiebesparing Eigen Huis, verdeeld over 8 typen besparingsmaatregelen.

SDG 8

De WSJG Dashboards Werk en inkomen en Bedrijvigheid en Economie bieden aanvullende informatie. Voor diversificatie, creativiteit en innovatie zijn weinig indicatoren in bestaande monitors. Het Compendium voor de Leefomgeving van PBL heeft een [Kaart Netto arbeidsparticipatie](#). De [KIS-wijkmonitor](#) geeft voor werkloosheid een uitsplitsing per wijk en ook naar migratie-achtergrond. Het hoogst is de werkloosheid onder mensen die als vluchteling naar Nederland zijn gekomen.

SDG 9

De kaart in Compendium voor de Leefomgeving met [bereikbaarheid arbeidsplaatsen](#) (woon-werkverkeer) toont een groot verschil in bereikbaarheid van arbeidsplaatsen per auto en per openbaar vervoer/fiets in Nederland. De website van [CROW](#) toont de score duurzaamheid voor regionale mobiliteitsprogramma's. De landelijke Klimaatmonitor bevat veel relevante gegevens over de energie-intensiteit en broeikasgas-intensiteit van de economie, het verbruik en de uitstoot van bedrijven. De monitor heeft ook een Dashboard mobiliteit met onder meer het aandeel geregistreerde elektrische en aardgasauto's, bedrijven en personenauto's per 1000 huishoudens.

SDG 11

De Lokale Monitor Wonen (WSJG) heeft rapporten over Particulier Wonen en Corporatiewoningen met veel relevante deelgegevens. Het bijbehorende Wijkprofiel geeft meer details op wijkniveau, bijvoorbeeld het percentage koopwoningen, sociale huurwoningen en overige woningen. De [KIS-wijkmonitor](#) geeft inzicht in het aandeel huishoudens dat in een sociale huurwoning woont, waarbij een onderscheid wordt gemaakt op basis van onder meer migratie-achtergrond. Wat betreft (openbaar) vervoer en verkeersveiligheid biedt het WSJG Dashboard mobiliteit informatie over verschillende deelaspecten. Het WSJG-dashboard heeft informatie over gemeentelijke monumenten en uitgaven aan cultuur. De WSJG-Burgerpeiling, die periodiek in ongeveer 90 gemeenten wordt uitgevoerd op basis van enquêtes, bevat veel relevante informatie voor SDG 11 en andere doelen, zoals de tevredenheid met voorzieningen in de buurt, waardering van de Leefomgeving en waardering voor de samenwerking met inwoners.

SDG 12

Er is voornamelijk weinig direct toegankelijke informatie over emissies, milieu-aspecten, circulaire economie en duurzame inkoop ten behoeve van decentrale SDG-monitoring. Het IPO werkt aan een indicatorenset voor de transitie naar een circulaire economie.

SDG 13

De landelijke Klimaatmonitor geeft zeer veel relevante informatie over de voortgang op het gebied van reductie van broeikasgassen, waaronder de CO₂-uitstoot van verschillende sectoren, uitgedrukt in tonnen per gemeente. Er zijn ook indicatoren voor 'Vermeden CO₂-uitstoot, door hernieuwbare elektriciteit en warmte' op basis van verschillende technieken en alternatieven. Ook is er veel informatie over opgesteld thermisch vermogen en verschillende warmtebronnen, waaronder afvalverbrandingsinstallatie, Biomassa WKK, (mest)vergisters, geothermie, mee-stook elektriciteitscentrale, RWZI vergisting en verbranding van biobrandstoffen. Daarin zijn grote verschillen te zien per gemeente en regio. Voor klimaatadaptatie zijn nog niet zoveel bruikbare indicatoren voorhanden. Wel zijn er nuttige informatie en visualisaties te vinden in onder meer de Klimaat-effectatlas en het Kennisportaal Ruimtelijke Adaptatie. De klimaatmonitor Waterschappen geeft specifieke informatie over de CO₂-uitstoot van de waterschappen.

SDG 15

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) geeft in het online Compendium voor de Leefomgeving gedetailleerde informatie over de Nederlandse natuur, zie bijvoorbeeld [hier](#). Voor de trends bij plant- en diersoorten bestaan verschillende indicatoren (zie [PBL](#)). Het IUCN stelt [Rode Lijsten](#) op van de meest bedreigde soorten. De Rode Lijst indicator drukt de ontwikkeling uit in de mate van bedreiging van zeven soortgroepen waarop het natuurbeleid zich vooral richt. De [Living Planet Index](#) is een andere indicator die de gemiddelde trend in populatie-omvang van alle soorten van deze zeven soortgroepen laat zien. In Nederland worden door tienduizenden vrijwilligers gegevens verzameld die terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna. Zie voor kaartmateriaal ook: [Atlas van de leefomgeving: Soortenrijkdom Rode Lijst](#) En Kaart: [Soortendiversiteit algemeen](#). BIJ12 is de organisatie die de provincies ondersteunt met kennis en data over de fysieke leefomgeving, zie bijvoorbeeld de [index natuur en landschap](#). Sommige gemeenten hebben een gemeentelijke soortenatlas.

SDG 16

Het CBS heeft [uitgebreide informatie](#) over het vertrouwen van Nederlanders in instituties en in mensen. Het Netwerk Weerbaar Bestuur zet zich in om politiek ambtsdragers veilig en integer hun werk te kunnen laten doen, zij ontwikkelde onder andere de [leidraad Veilig bestuur](#). Voor cijfers over de samenstelling van gemeenteraden, Provinciale Staten en algemeen bestuur van waterschappen biedt de website van de Kiesraad veel informatie.

This product is co-financed by the European Union,

The sole responsibility of this publication lies with the author. The European Union is not responsible for any use that may be made of the information contained therein.

**Co-funded by
the European Union**